PENITENTIARY ACADEMY OF UKRAINE

MODERN PENITENTIARY SYSTEM: CHALLENGES AND SOLUTIONS IN CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT

Materials
Professional scientific conference
(May 29, 2025)

Chernihiv 2025

UDC 343.8:[005:341.31](082)

Recommended for publication by the Academic Council of the Penitentiary Academy of Ukraine (Protocol No. 10 dated 01 July 2025).

Modern Penitentiary System: Challenges and Solutions in Conditions of Military Conflict: materials of professional scientific conference (Chernihiv, May 29, 2025) / Penitentiary Academy of Ukraine. Chernihiv: PAU, 2025. 230 p.

The collection of materials of the professional scientific conference includes publications by domestic and foreign scholars and practitioners devoted to topical issues of prison system management, improvement of criminal and penitentiary policy, prison security and crime prevention in penal institutions of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, prisoners' rights and the practice of ensuring them, rehabilitation and correctional work with convicts, probation.

For scholars, scientific and pedagogical workers, practitioners, applicants for higher education.

UDC 343.8:[005:341.31](082)

The text of the publications is presented in the author's edition. The Penitentiary Academy of Ukraine may not share the authors' points of view.

© Penitentiary Academy of Ukraine, 2025

ЗМІСТ

Тематичний напрям 1.
МЕНЕДЖМЕНТ В'ЯЗНИЧНИХ СИСТЕМ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

Muresan D., Ioan B.
PRISON MENTORING: BEST PRACTICES AND CHALLENGES……..…10

Olaru C.
ROMANIAN PRISON SYSTEM……...18

Pedro das Neves
ENSURING SECURE CORRECTIONAL ENVIRONMENTS THROUGH PRISON DIGITISATION……..28

Аніщенко В.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....38

Галай А.
ОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ……...41

Кернякевич-Танасійчук Ю.
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО В'ЯЗНИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ…….48

Новосад В., Хоменко А.
УПРАВЛІННЯ В'ЯЗНИЧНИМИ СИСТЕМАМИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ……50

Паламарчук І.
ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ……...53

Петровська Ю., Попружна А., Пузиревський М.
ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ 1917–1919 РР. У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ……...……57

Приходько Ю., Юрченко А.
РОЛЬ НАВЧАННЯ І ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ……60

Сікун А.
ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕЖИМУ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: МІЖДЕРЖАВНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА РОЛЬ НЕЙТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВ……..63

Тематичний напрям 2.
КРИМІНАЛЬНА ТА ПЕНІТЕНЦІАРНА ПОЛІТИКА

Minervino Quintiere V.
CONTEMPORARY ISSUES OF CRIMINAL PENITENTIARY POLICY IN BRAZIL: CASE STUDIES…….67

Богатирьов І.
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ НОВОЇ В'ЯЗНИЦІ В ДОКТРИНІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПРАВА……72

Горбачова І.
ВИПРАВНІ РОБОТИ: НЕДОЛІКИ ПЕНАЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ……...….74

Іваньков І., Іваньков О.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ФЕДЕРАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРН ……78

Орел О.
КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВА ЕФЕКТИВНІСТЬ, ВРАЗЛИВІСТЬ СИСТЕМИ ТА НОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ……...…82

Пузирний В.
ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ…….……84

Романов М.
ВИРІШАЛЬНА РОЛЬ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ……87

Сокальська О.
«НЕСУЧАСНА» ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ……..91

Тематичний напрям 3.
В'ЯЗНИЧНА БЕЗПЕКА І ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ДКВС

Атаманчук В., Болгарова В.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ В'ЯЗНИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ДКВС УКРАЇНИ……...95

Брошко І.
БЕЗПЕКА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ……..97

Івашко С.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ДКВС УКРАЇНИ ПИСЬМОВИХ ДОРУЧЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ…….....100

Єсипенко О., Малишенко Є.
ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ……..104

Красковський Є.
ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ОСОБАМИ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ…….108

Лазаренко А.
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ДКВС УКРАЇНИ……..111

Леоненко О., Красковський Є.
ЩОДО БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ…….....114

Лутій Д.
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДКВС ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 255-1 КК УКРАЇНИ……..…116

Ягунов Д.
СИМУЛЯКР В'ЯЗНИЧНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ТА НЕФОРМАЛЬНІ В'ЯЗНИЧНІ ІЄРАРХІЇ У СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ВЛАДИ……121

Тематичний напрям 4.
ПРАВА В'ЯЗНІВ І ПРАКТИКА ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Pereira de Oliveira G., Rodrigues Costa M.
PRISONERS' RIGHTS AND THE POSSIBILITY OF REPARATION: THE BRAZILIAN EXPERIENCE……125

Геселев О.
ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ПРАВ В'ЯЗНІВ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ…….....……131

Діденко А.
ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ: КАРА, БЕЗПЕКА ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ? СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПОШУК БАЛАНСУ…….....136

Доній Н.
ДЕБАТИ ПРО ТОРТУРИ ТА КАТУВАННЯ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ МЕЖІ XX–XXI СТ. ..……..138

Єрмак О.
ДО ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ОСОБАМИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ…….142

Іващенко В.
ОСНОВНІ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ……...144

Красногор О.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ПРАВОЧИНІВ В'ЯЗНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……148

Лілікович П., Мицька О.
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ЧЕРЕЗ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ……...151

Лянной М., Білик В.
ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ. ПРАВО УВ'ЯЗНЕНИХ НА ТРУДОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ……155

Свобода Є., Оліферчук А.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ В'ЯЗНІВ ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНОЇ ТА ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ……...157

Ткаченко О., Разумейко Н., Олефір Л.
ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ОСІБ, ЯКІ ПОЗБАВЛЕНІ ВОЛІ: МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ГАРАНТІЇ……...159

Тематичний напрям 5.
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА КОРЕКЦІЙНА РОБОТА ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ.

Hjalmarsson E.-L.
MODULE BASED REHABILITATION PROGRAMS. SWEDISH EXAMPLE ……...163

Братішко Н.
ГРОМАДСЬКИЙ ВПЛИВ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ: ЙОГО ФОРМИ ТА НАПРЯМИ……..166

Глушкова Д.
ПРОБЛЕМИ РАДИКАЛІЗАЦІЇ УВ'ЯЗНЕНИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ…….169

Данильченко Т.
ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СУБ'ЄКТІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ……172

Єрмак С., Кухар Т.
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРЕСУ ТА МОТИВАЦІЇ ДО ЗМІН В ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ……...176

Жулковський В., Барахта В.
ПРОГРАМИ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ВИХОВНОГО ВПЛИВУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ У КОНТЕКСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ РЕФОРМИ УКРАЇНИ ……....179

Ковальська П.
ПЕНІТЕНЦІАРНА ТА ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНА ЗЛОЧИННІСТЬ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ……..182

Кущенко І., Йовдій Г.
ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОВІЧНО УВ'ЯЗНЕНИХ……..…184

Любич О.
ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ…….……....187

Сушков О.
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ……....191

Щербина Н.
АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ ЗА ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ……194

Тематичний напрям 6.
ПРОБАЦІЯ І ВИКОНАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ САНКЦІЙ

Волеваха С., Волеваха І.
НАПРЯМ КОНСУЛЬТАЦІЙНО-КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ В ОЦІНКАХ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ……197

Ворожбіт-Горбатюк В.
ПРОБАЦІЙНА ПРОГРАМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: НАПРЯМИ ІМПЛЕМЕНТУВАННЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ДОСВІДУ…….199

Гнатчук А.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО СУБ'ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ……..201

Гусак А.
РОЛЬ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ У ЗНИЖЕННІ РІВНЯ РЕЦИДИВУ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ БОЙОВИХ ДІЙ……..…….204

Дудка Н., Косов О.
СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ В ПРОБАЦІЇ……..……209

Лов'як О.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ VR ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОБАЦІЇ……212

Мичка І.
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА КОРЕКЦІЙНА РОБОТА ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ОБЛІКУ ПРОБАЦІЇ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ НАСИЛЬСТВОМ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЕФЕКТИВНІ ПІДХОДИ…….217

Мосенцова Н.
ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ІЗ СУБ'ЄКТАМИ ПРОБАЦІЇ СЕРЕД ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ …….....219

Сіренко К., Дженджеро О.
РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ……...222

Сулейманов А.
АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДІАГНОСТУВАННЯ КЛІЄНТІВ ПРОБАЦІЇ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА СЕКСУАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ……226

Тематичний напрям 1.
МЕНЕДЖМЕНТ В’ЯЗНИЧНИХ СИСТЕМ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД

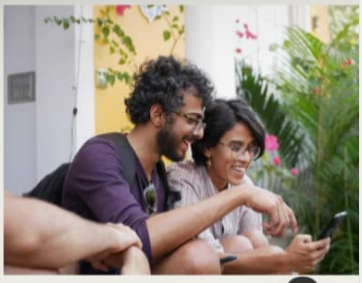
PRISON MENTORING: BEST PRACTICES AND CHALLENGES

Dorin MURESAN,
Chair of Staff Training and Development Network
International Corrections and Prison Association;
Batinas IOAN
Prof .dr. Associate Teacher
at Babes Bolyai University of Cluj Napoca,
Romania

Why Staff Peer Mentoring?

- **Challenges prison staff face**: stress, burnout, high turnover
- **Benefits**: Knowledge transfer, emotional support, professional growth
- **Prison staff are the backbone of rehabilitation**—but who supports them?
- **Peer mentoring builds** a sustainable support network.

Prezi

The Coordinator’s Role – A Multifaceted Approach

- Core Responsibilities:
  - Matching Mentors/Mentees:
  - Skill-based pairing (e.g., veteran officer + new recruit)
  - Personality compatibility assessments
- Training Oversight:
  - Developing modules on active listening, crisis management, and ethical boundaries
  - Role-playing scenarios (e.g., handling mentee burnout)
- Progress Tracking:
  - Digital tools (secure apps) for feedback and milestone tracking
  - Quarterly review meetings with prison leadership
- Balancing Acts:
  - Security vs. Support: Ensuring mentoring doesn’t compromise institutional protocols.
  - Formal vs. Informal: Structured check-ins vs. organic “coffee chat” mentorship.

Prezi

Programme Design – Building a Sustainable Framework

- Confidentiality Protocols:
  - Secure documentation (e.g., encrypted digital logs)
  - Clear rules on what stays private vs. reportable (e.g., self-harm risks)
- Flexible Structures:
  - Hybrid models: Group mentoring for general topics + 1:1 for personal challenges
  - “Mentor Circles” for cross-departmental learning (e.g., guards + social workers)
- Alignment with Prison Goals:
- Tie outcomes to KPIs (e.g., “Reduce sick days by 15% in 12 months”)

Prezi

“In Norway’s Halden Prison, staff mentors use ‘reflection journals’—approved by security—to track emotional growth without breaching confidentiality.”

Case Study 1 – “Guardian Mentorship” (Sweden) – Deep Dive

- Challenge: 50% of new officers quit within 2 years due to stress.
- Innovation: “Buddy System”: 6-month mentoring with trauma-trained veterans.
- “Debrief Sessions”: Post-incident emotional check-ins (not just operational reviews).
- Outcomes:
  - 40% drop in resignations.
  - 25% fewer use-of-force incidents among mentees.
- Quote: “My mentor taught me to recognize burnout signs in myself—now I spot them in inmates too.”

“This wasn’t just about retention—it made the prison safer. Mentees became more proactive in de-escalation

Prezi

Recruiting & Training Mentors – A Step-by-Step Guide

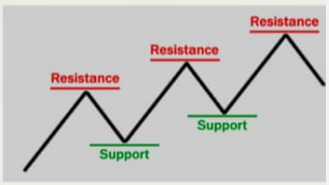
- Ideal Mentor Profile:
  - 5+ years of service, no disciplinary record.
  - High emotional intelligence (assessed via role-play tests).
- Training Curriculum:
  - Module 1: “Listening Without Fixing” (avoiding savior complexes).
  - Module 2: “Navigating Power Dynamics” (e.g., mentoring across ranks).
  - Module 3: “Self-Care for Helpers” (preventing mentor burnout).
- Incentives:
  - Career advancement credits.
  - Public recognition (e.g., “Mentor of the Month”).

“We had a gruff officer say, ‘I’m no therapist.’ After training, he mentored a suicidal colleague. ‘Turns out,’ he said, ‘I just needed tools.’”

Prezi

Overcoming Resistance – Tactics That Work

- For Skeptics:
  - Pilot programme with volunteers (results sway critics).
  - Highlight ROI: “Every $1 spent on mentoring saves $4 in recruitment.”
- For Time-Strapped Staff:
  - “Micro-Mentoring”: 15-minute weekly check-ins.
  - Mobile-friendly updates (e.g., voice notes via secure apps).

“One warden resisted until we showed data: Mentored staff filed 30% fewer grievances. Suddenly, it was a ‘security priority.’”

Prezi

Case Study 2 – “Bridge Programme” (Canada) – Behind the Scenes

- Innovation:
  - “Reverse Mentoring”: Junior staff tech-savvy? They mentor seniors on digital systems.
  - “Shadow Days”: Mentees experience mentors’ shifts (and vice versa).
- Outcome:
  - 60% of participants reported improved inter-rank communication.
  - Reduced “Us vs. Them” culture between admin and frontline staff.

“A senior officer admitted, ‘I hadn’t walked a cell block in years. Shadowing my mentee reminded me why we need change.’”

Prezi

Measuring Success – Beyond the Basics

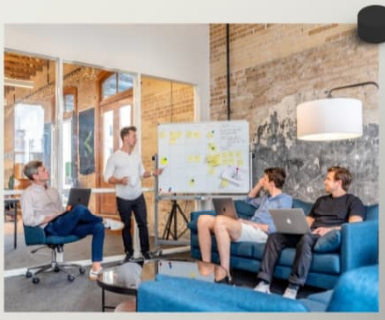
- Quantitative:
  - Staff surveys (pre/post-programme).
  - HR data: Overtime requests, sick days, retention rates.
- Qualitative:
  - “Impact Stories”: Collected via anonymous audio diaries.
  - Wardens’ anecdotal feedback (e.g., “Fewer lockdowns in Unit B”).

“Don’t just track numbers—track transformations. One officer’s mentee went from ‘I hate this job’ to leading training sessions.”

Prezi

Conflict Mediation – Real-World Scenarios

- Scenario 1: Mentor feels mentee is “not trying.”
- Solution: Reframe goals (small wins first).
- Scenario 2: Mentee accuses mentor of “favoritism.”
- Solution: Neutral third-party mediation + clear rubrics.

“Conflict isn’t failure—it’s feedback. One pair clashed until we discovered the mentee needed ADA accommodations the mentor didn’t know about.”

Prezi

Case Study 3 – “Safe Haven” (Australia) – Trauma-Informed Mentoring

- Unique Feature:
  - Mentors trained in PTSD recognition (common after inmate suicides/assaults).
  - “Green Light” system: Mentees signal distress without words (e.g., colored wristbands).
- Result:
  - 70% of mentees reported better coping skills.
  - Corrections commissioner called it “a game-changer for staff wellness.”

“After an inmate’s death, mentored staff used their training to support peers—while unmentored teams had a 20% spike in sick leave.”

Prezi

Technology – Secure Tools for Connection

- TigerConnect: HIPAA-compliant messaging for check-ins.
- Mentorly: Track goals/share resources (approved by prison IT).
- Low-Tech Solutions:
- Physical “kudos boards” in staff rooms (handwritten notes).

Tech can’t replace trust, but it helps. One team used a secure chat to debrief after a riot—venting safely prevented PTSD spirals.”

Prezi

Institutional Advocacy – Winning Over Decision-Makers

- Pitching the Programme:
- Frame as “staff wellness = public safety.”
- Cite data: Mentored staff report 2x job satisfaction (Journal of Corrections, 2023).
- Budget Asks:
- Start small (e.g., 5K pilot → scale with proven results).

“I won over a skeptical governor by linking mentoring to his top KPI: reducing inmate violence. Mentored staff meant calmer cell blocks.”

Prezi

Coordinator Reflections

- Policy Leverage Points:
- Advocate for mentoring hours to count toward mandatory training credits (e.g., California’s CDCR policy).
- Push for union contracts to include mentor stipends (🏳Example: Ontario Corrections’ 2022 bargaining agreement).

“In Canada, coordinators lobbied to include mentoring in ‘professional development’ clauses. Now, officers earn promotions faster by mentoring.”

Prezi

- Quotes from coordinators:
- Your job is to listen for the unspoken needs.
- “Celebrate small wins—they’re everything in this environment.”
- “One coordinator told me, ‘You’re not just building a programme. You’re rebuilding people.’”

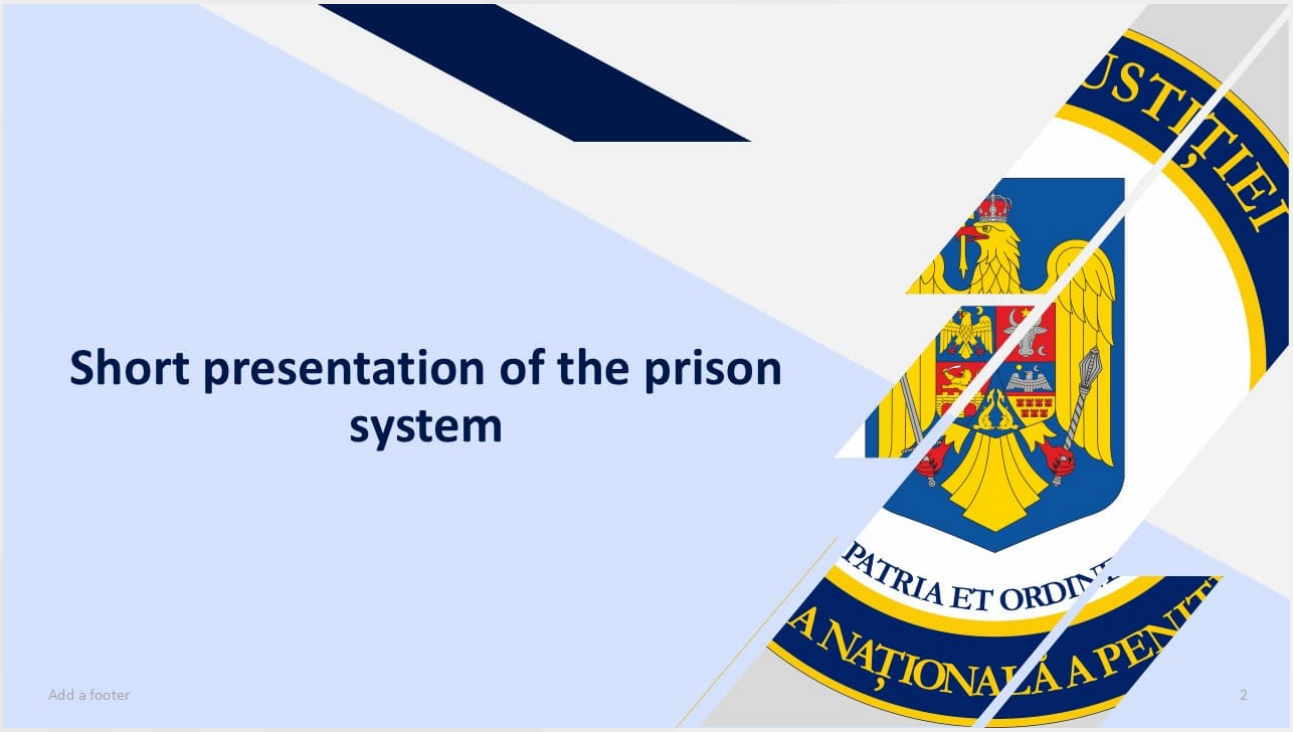
Prezi

ROMANIAN PRISON SYSTEM

Cătălin OLARU,
Head of international cooperation,
National Administration of Penitentiaries of Romania

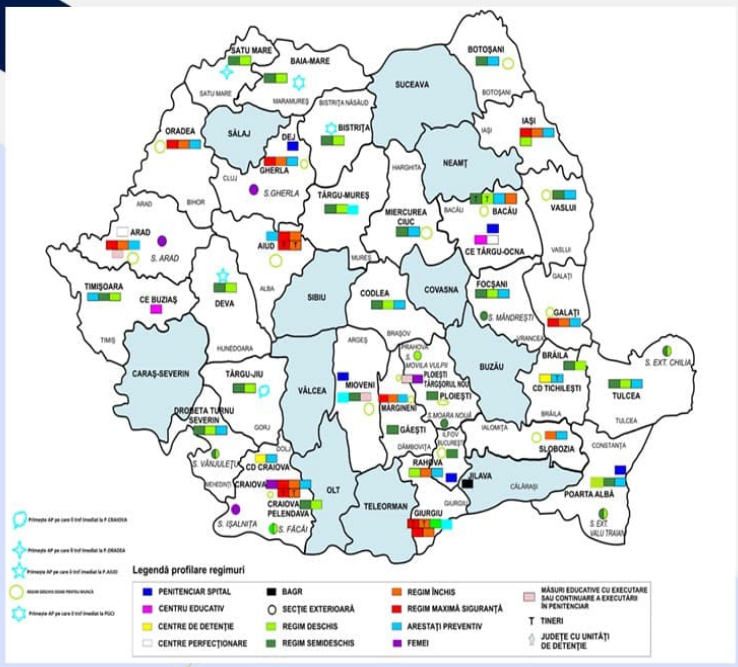
Penitentiaries

Facts about prison system

- 33 penitentiaries with maximum security, closed, semi-open or open regime
- 6 hospital penitentiaries: Târgu Ocna, Mioveni, Dej, Constanța-Poarta Albă, București-Rahova, București-Jilava
- Penitentiary for women Ploieşti – Târgşorul Nou
- 2 Re-education Centres: Târgu Ocna and Buziaș
- 2 Detention centres: Craiova și Brăila-Tichilești

Building two new penitentiaries in progress:

- Berceni Prison
- Unguriu Prison

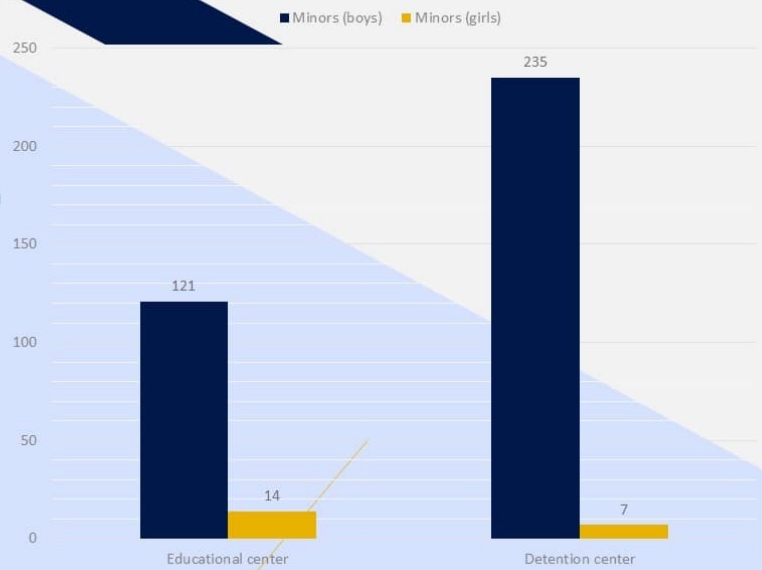

Trends and facts

Minors

Trends in prison population

- Minors are sentenced to serve educational measures in:
  - Educational centres;
  - Detention centres.

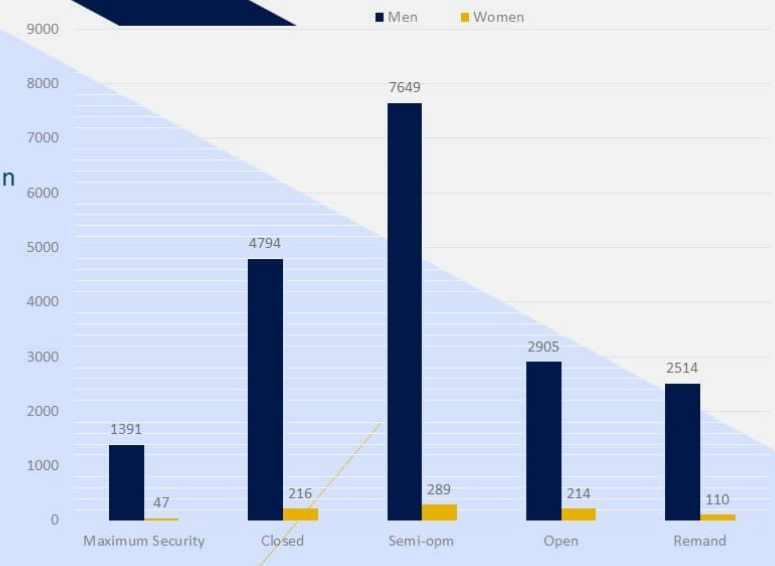

Add a footer 7

Inmates

Trends in prison population

- Progressive / Regressive detention regime:
  - Maximum security;
  - Closed regime;
  - Semi-open regime;
  - Open regime.

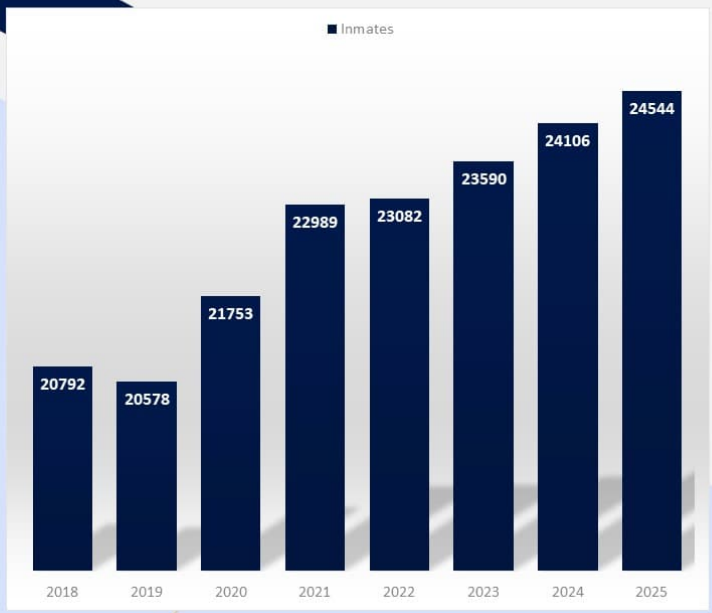
Add a footer 6

Number of Inmates

Trends in prison population

- Since 2020, there has been a noticeable increase in the inmate population, primarily attributed to the repeal of the compensatory appeal in 2019.

Add a footer 5

Reitegration

ACTIVITIES

- Psychological evaluation
- Social evaluation
- Counseling
- Programs
- Training
- School
- Therapy

*Recidivism rate 37,02%

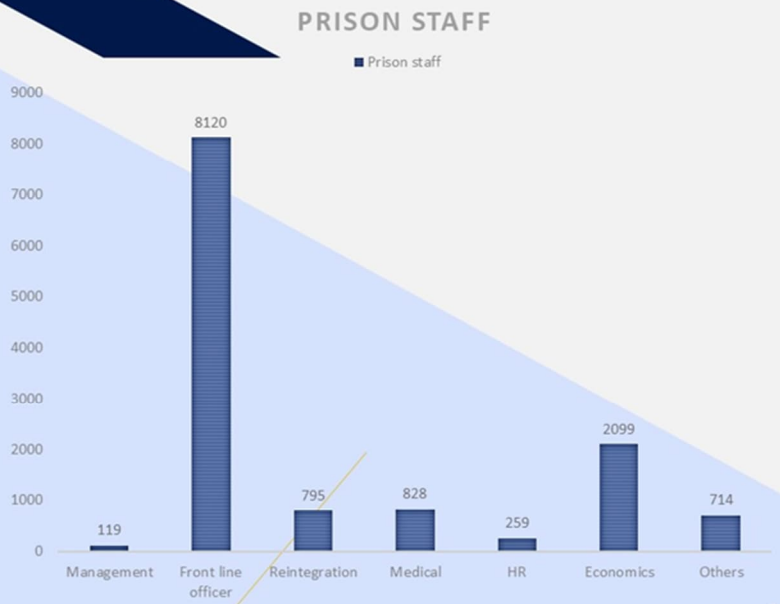
Add a footer 9

Staff

- Romanian Prison System
- Existing:
  - 12 934 staff:
  - 9 796 men staff
  - 3 138 women staff

Standards:
16 041 staff
Projected in the future:
20 102 staff

Add a footer 8

Working activities

- Working activities can be provided for various economic operators, individuals and legal entities, inside and outside the penitentiary, for household activities necessary for the penitentiary, in case of calamity, on a voluntary basis and in other cases, according to the law.
- For the working activities listed above, people deprived of liberty from prisons are remunerated with a share of 40% of the earned income

Add a footer 10

Challenges of the Romanian Prison System and Envisioning Progress:

Enhancing the Romanian Prison System through International Cooperation, Norwegian Financial Mechanism, and Council of Europe Development Bank Projects

Overcrowding and poor conditions of detention in Romania’s prisons

European Court of Human Rights – pilot decision
Bragadireanu *(final on 06/03/2008)*
Rezmives and Others **(final on 25/07/2017) group of cases (150 judgments pending execution)**

The Romanian Government approved the Action Plan 2020 -2025

- 7.849 new detention places built
- 946 detention places modernized

Funding sources identified

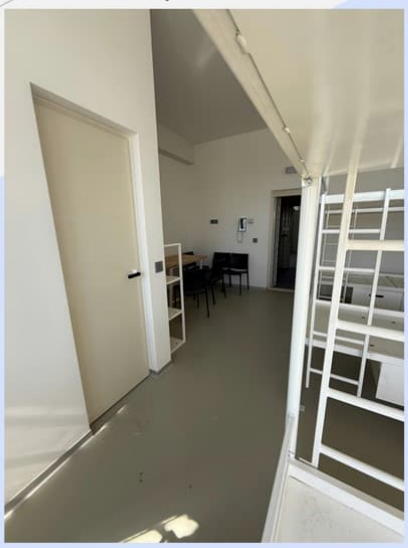
- Council of Europe Development Bank – reimbursable loan
- Norway Grants – non-reimbursable grant
- State budget

Norway Grants

420 new places and a multifunctional pavilion – Baia Mare Penitentiary

Detention section

Detention room

Probation Multifunctional pavilion

And then...

- Covid pandemics
- War in Ukraine
- Building cost raised 100-200%
- Procurement procedures halted
- Training of staff moved on-line

Craiova women
Detention section

Poarta Albă
Detention section

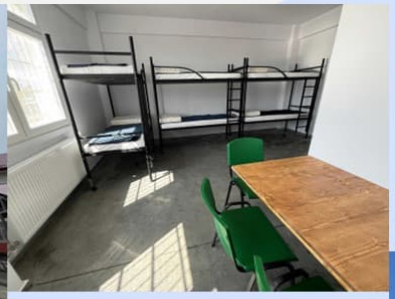

Târgu Ocna Juvenile Detention section

210 detention places and multifunctional pavilion Vaslui Penitentiary

Detention section

Detention room

Multifunctional pavilion

The principles that matter

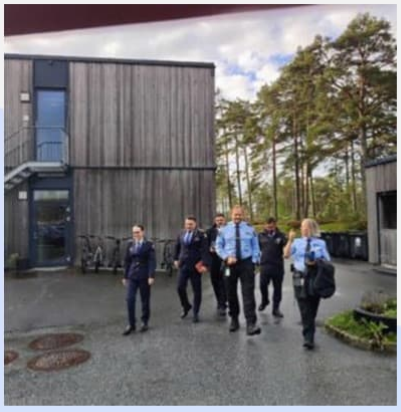
Seamless

Normality

More than 500 staff trained

- Top management
- Middle management
- Frontliners

- It`s not about the bricks

Council of Europe Development Bank

- Berceni Prison – 1000 new detention places
- Unguriu Prison – 900 new detention places

Add a footer

18

MINISTERUL JUSTIȚIEI
ADMINISTRAȚIA NAȚIONALĂ A PENITENCIARELOR
PRO PATRIA ET ORDINE JURIS

Thank You.

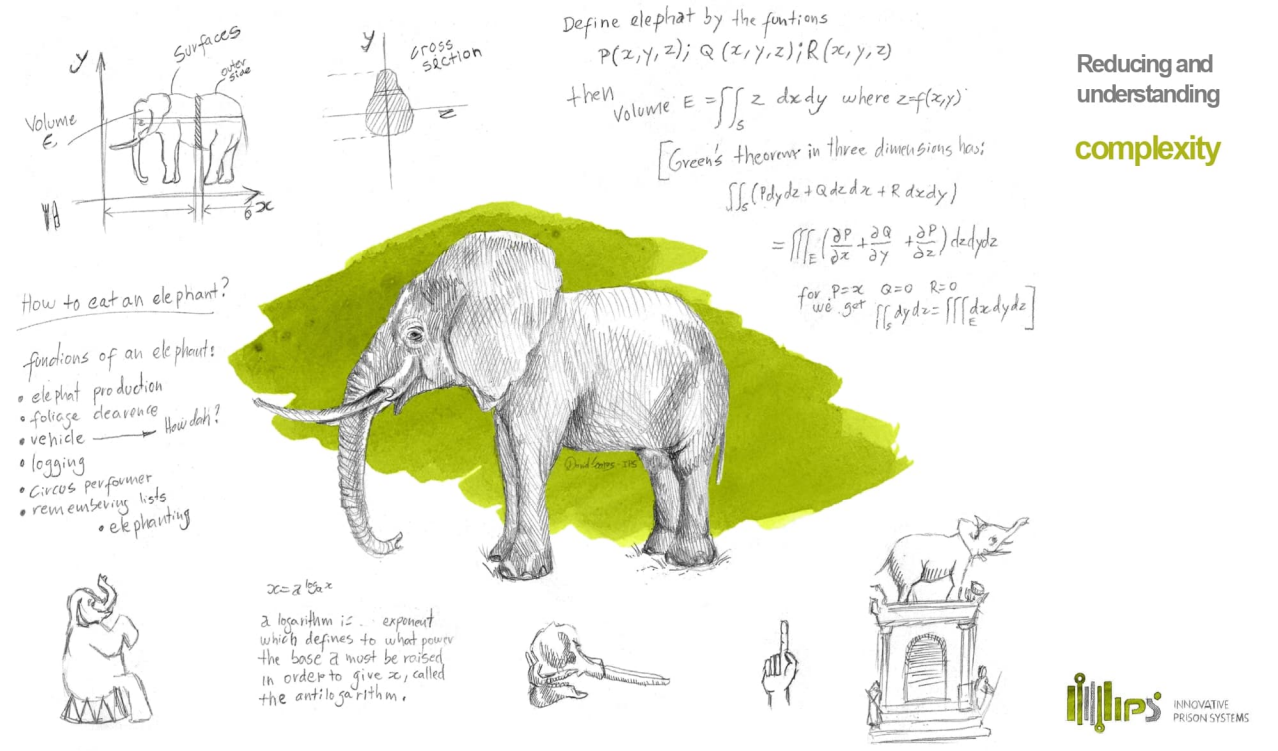
Cooperation and Programmes Department
+4031 130 33 62
anp-scp@anp.gov.ro
www.anp.gov.ro

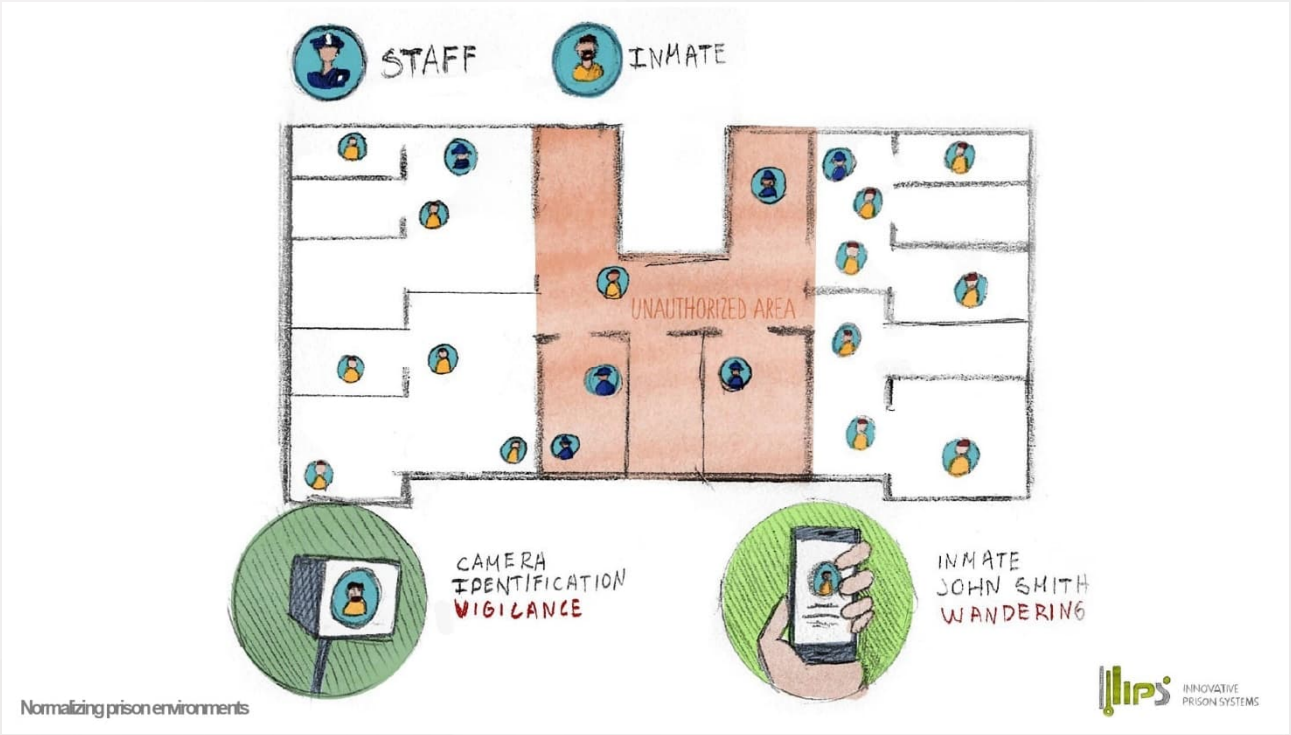
ENSURING SECURE CORRECTIONAL ENVIRONMENTS THROUGH PRISON DIGITISATION

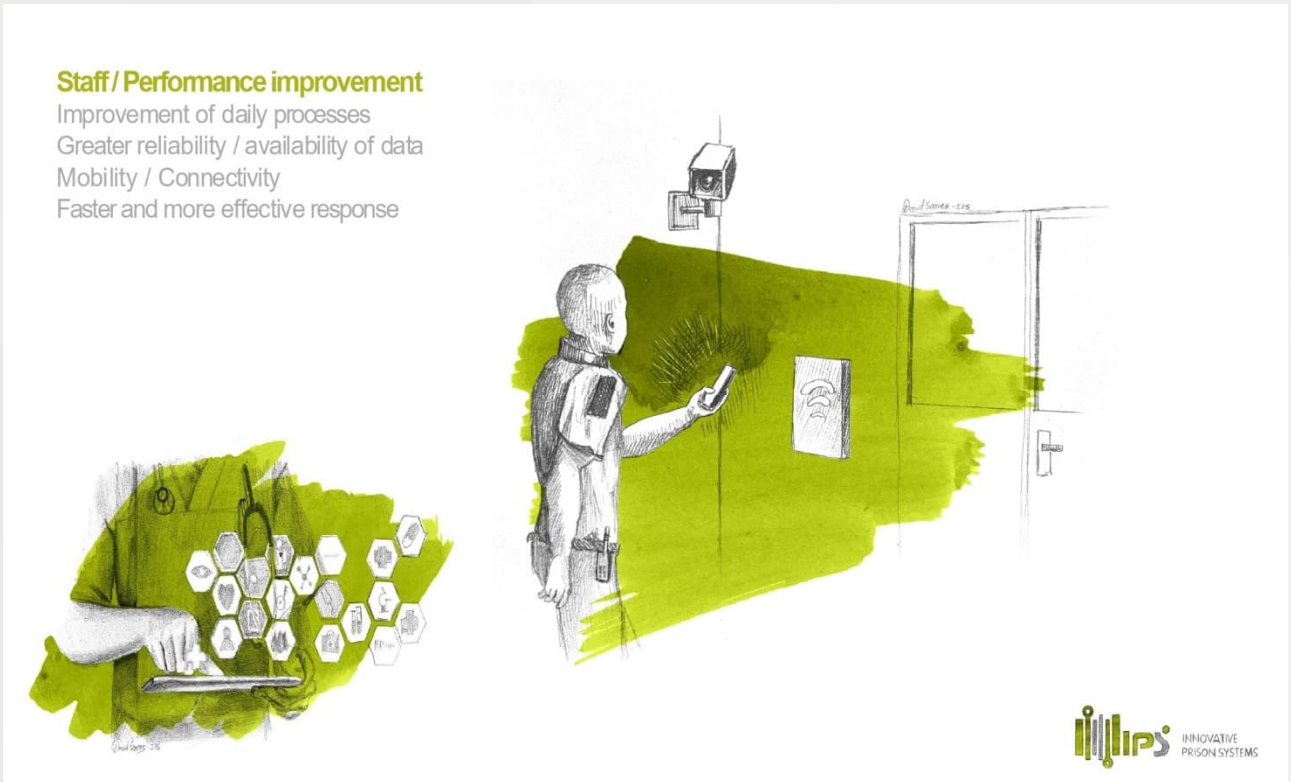
Pedro das NEVES,
Chief Executive Officer at
IPS Innovative Prison Systems

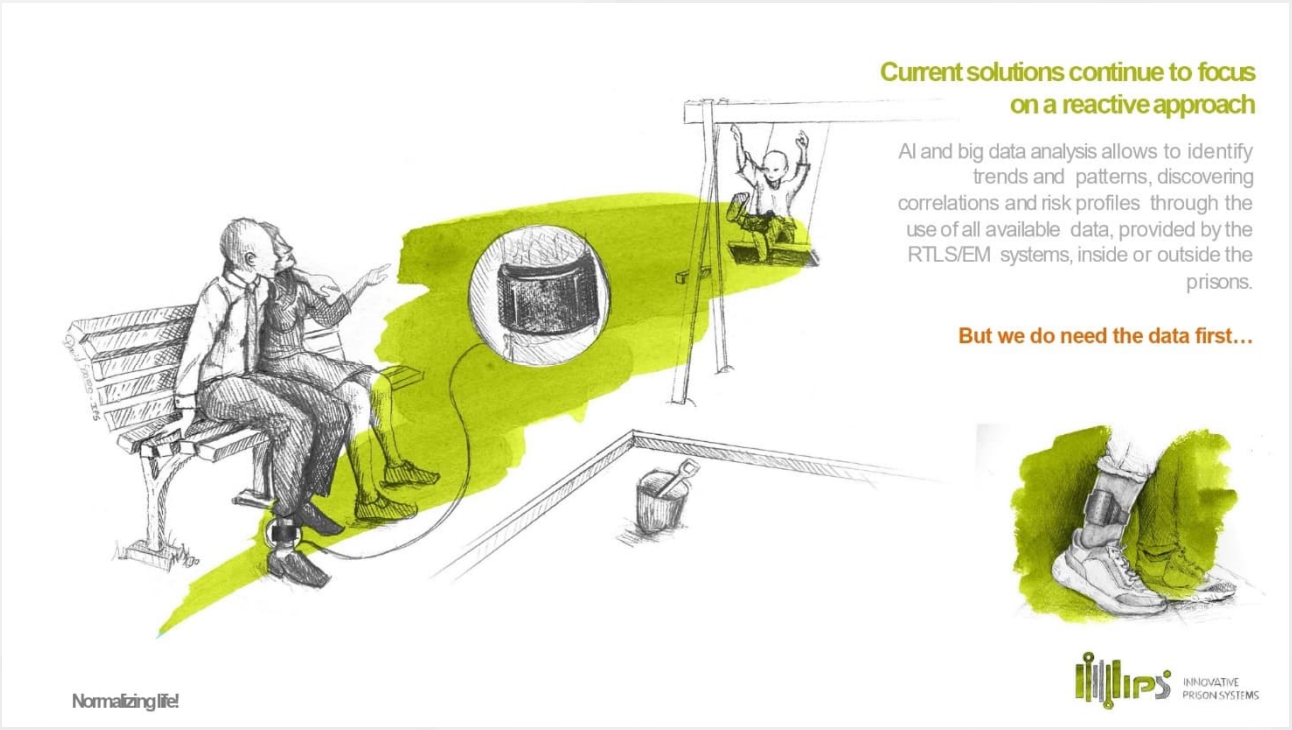

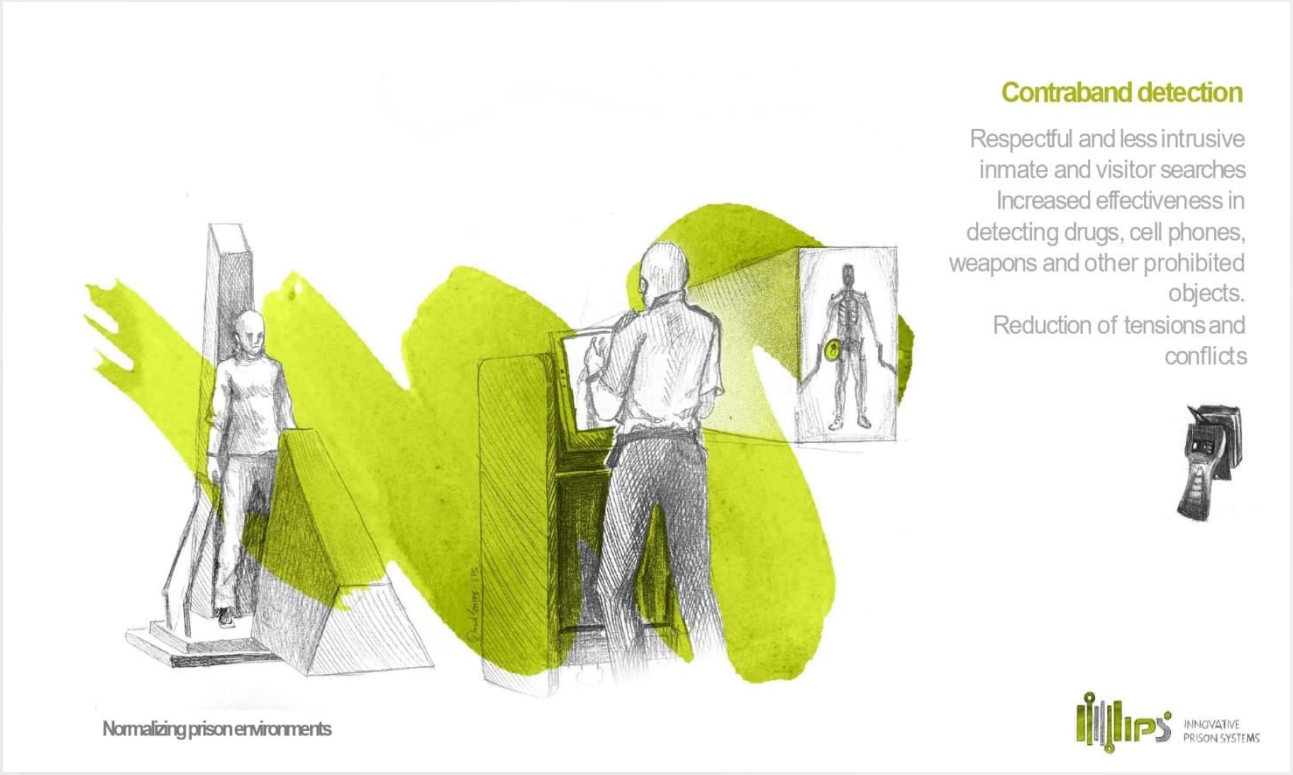

Surfaces
Volume
cross section
Define elephat by the funtions
P(x,y,z); Q(x,y,z); R(x,y,z)
then Volume E = ∫∫S z dx dy where z=f(x,y)
[Green's theorem in three dimensions has:
∫∫S(P dy dz + Q dz dx + R dx dy)
= ∭E(∂P/∂x + ∂Q/∂y + ∂P/∂z) dx dy dz
for P=x Q=0 R=0 we get ∫∫S dy dz = ∭E dx dy dz]
Reducing and understanding
complexity
How to eat an elephant?
functions of an elephant:
• elephat production
• foliage clearance
• vehicle — How doh?
• logging
• circus performer
• remembering lists
• elephanting
x = a^log_a x
a logarithm is ... exponent which defines to what power the base a must be raised in order to give x, called the antilogarithm.
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Real time location monitoring
Who’s where?
Coming through where?
Doing what?
Intelligent CCTV RTLS
Biometrics
RFID Wristbands
Connected Intelligent Sensors IoT
Prison Automation
Normalizing prison environments
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

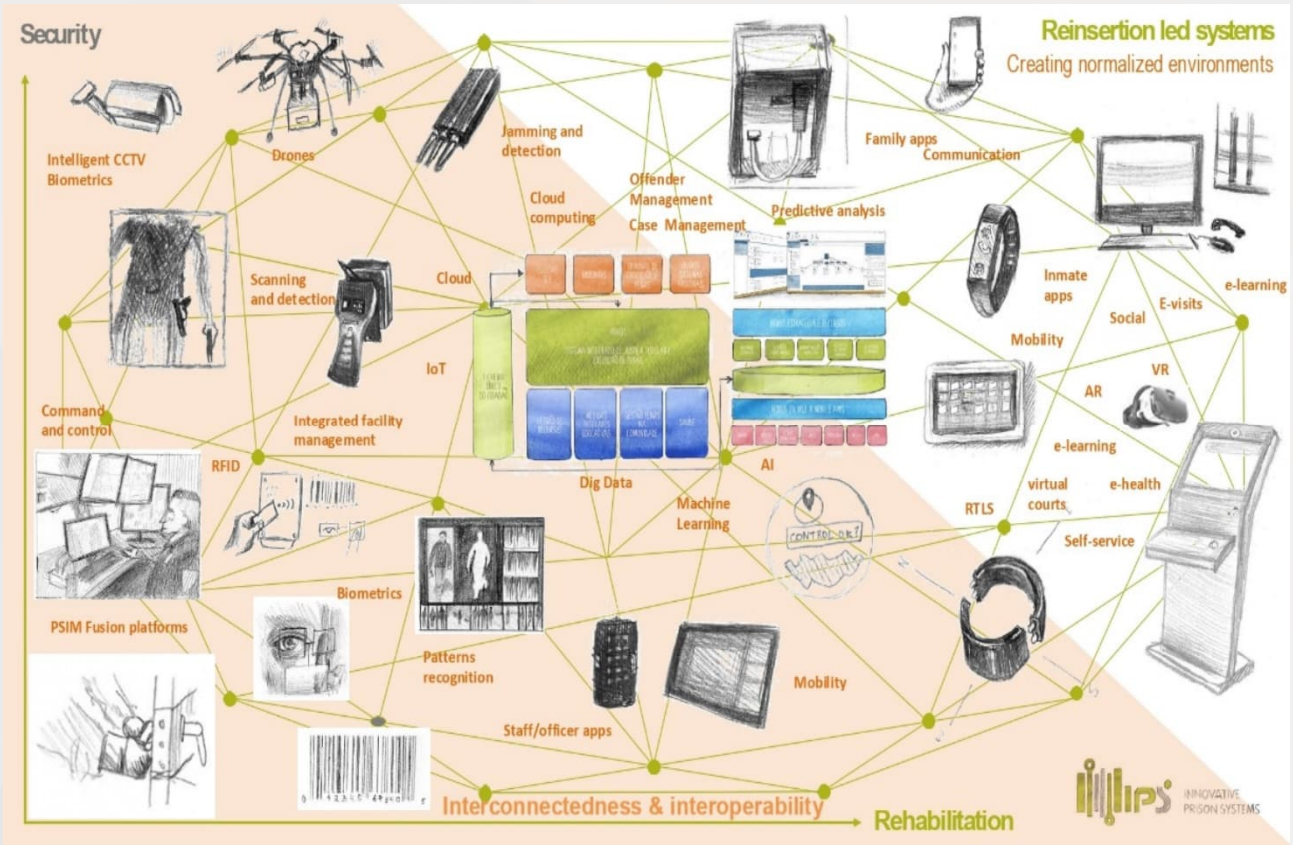

STAFF
INMATE
UNAUTHORIZED AREA
CAMERA
IDENTIFICATION
VIGILANCE
INMATE
JOHN SMITH
WANDERING
Normalizing prison environments
INNOVATIVE
PRISON SYSTEMS

Staff / Performance improvement
Improvement of daily processes
Greater reliability / availability of data
Mobility / Connectivity
Faster and more effective response
INNOVATIVE
PRISON SYSTEMS

Current solutions continue to focus on a reactive approach
AI and big data analysis allows to identify trends and patterns, discovering correlations and risk profiles through the use of all available data, provided by the RTLS/EM systems, inside or outside the prisons.
But we do need the data first…
Normalizing life!
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Contraband detection
Respectful and less intrusive inmate and visitor searches
Increased effectiveness in detecting drugs, cell phones, weapons and other prohibited objects.
Reduction of tensions and conflicts
Normalizing prison environments
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Higher availability of communication opportunities
Family and Community
Enlarging communication opportunitie
Reducing contraband of ilegal phones (crime, debt, violence)
Monitoring communications
Voice print (biometrics)
Realtime recording Keyword detection
Transcription and translation
Emotion/Aggression detection
Mobile phones
Jamming
Communications monitoring Information gathering and intelligence
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Security
Reinsertion led systems
Creating normalized environments
Intelligent CCTV
Biometrics
Drones
Jamming and detection
Cloud computing
Offender Management
Case Management
Predictive analysis
Family apps
Communication
Scanning and detection
Cloud
IoT
Inmate apps
E-visits
Social
e-learning
Mobility
VR
AR
Command and control
Integrated facility management
RFID
Dig Data
AI
Machine Learning
RTLS
virtual courts
e-health
Self-service
Biometrics
PSIM Fusion platforms
Patterns recognition
Mobility
Staff/officer apps
Interconnectedness & interoperability
Rehabilitation
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

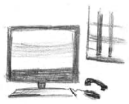
Higher availability of communication opportunities

Increase learning opportunities (e-learning)
Connection to the community
(NGOs, training, housing, employment)
Reduction of tensions and conflicts
Process automation

Preference monitoring
Digital footprint tracking
Detection of emotions/aggression

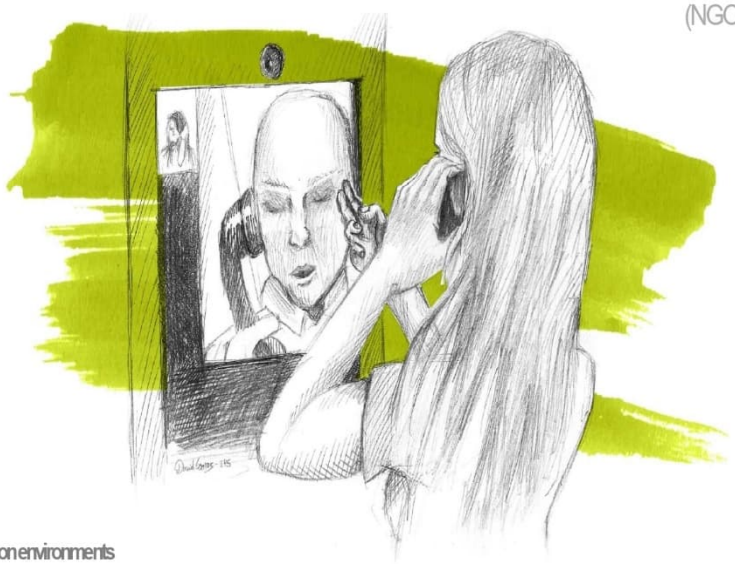
Normalizing prison environments

IPS INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Higher availability of communication opportunities

Family connection
Connection to the community
(NGOs, training, housing, employment)
Reduction
of tensions and conflicts

Call monitoring

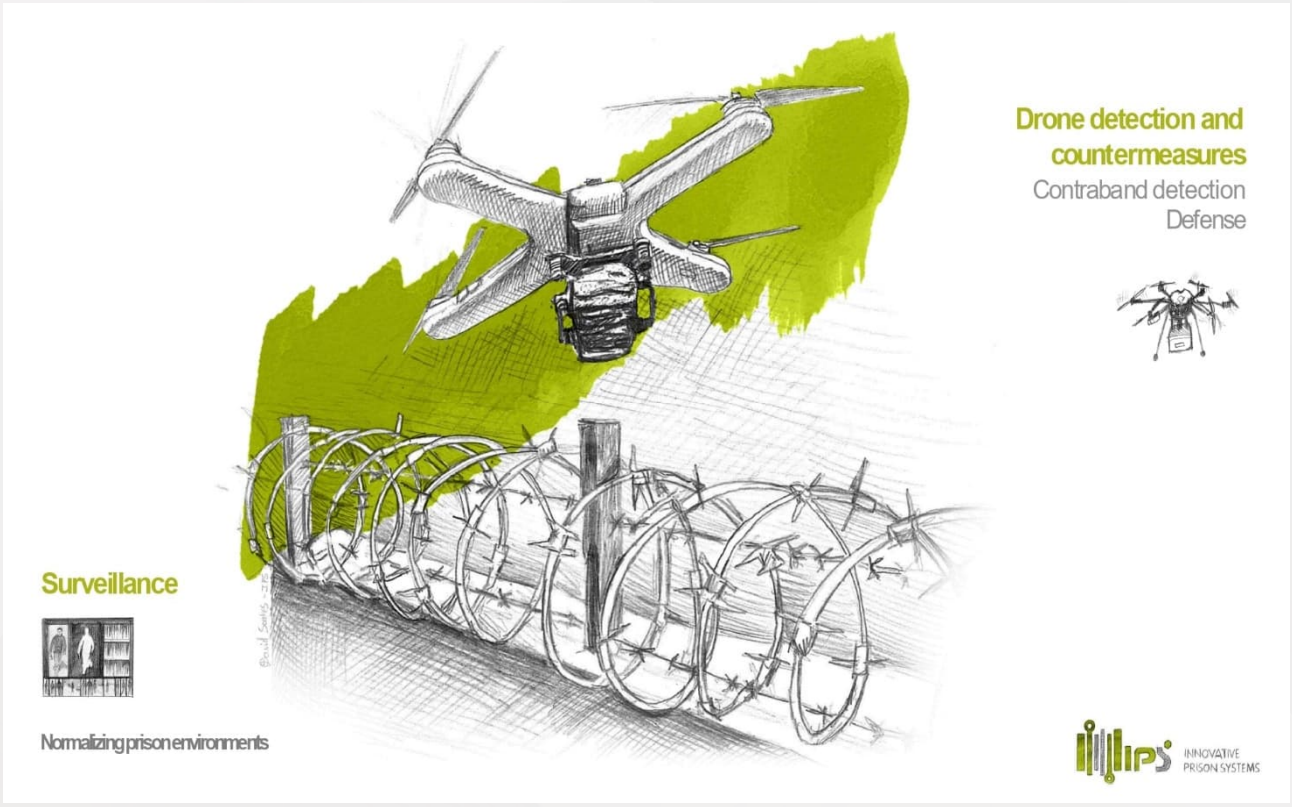

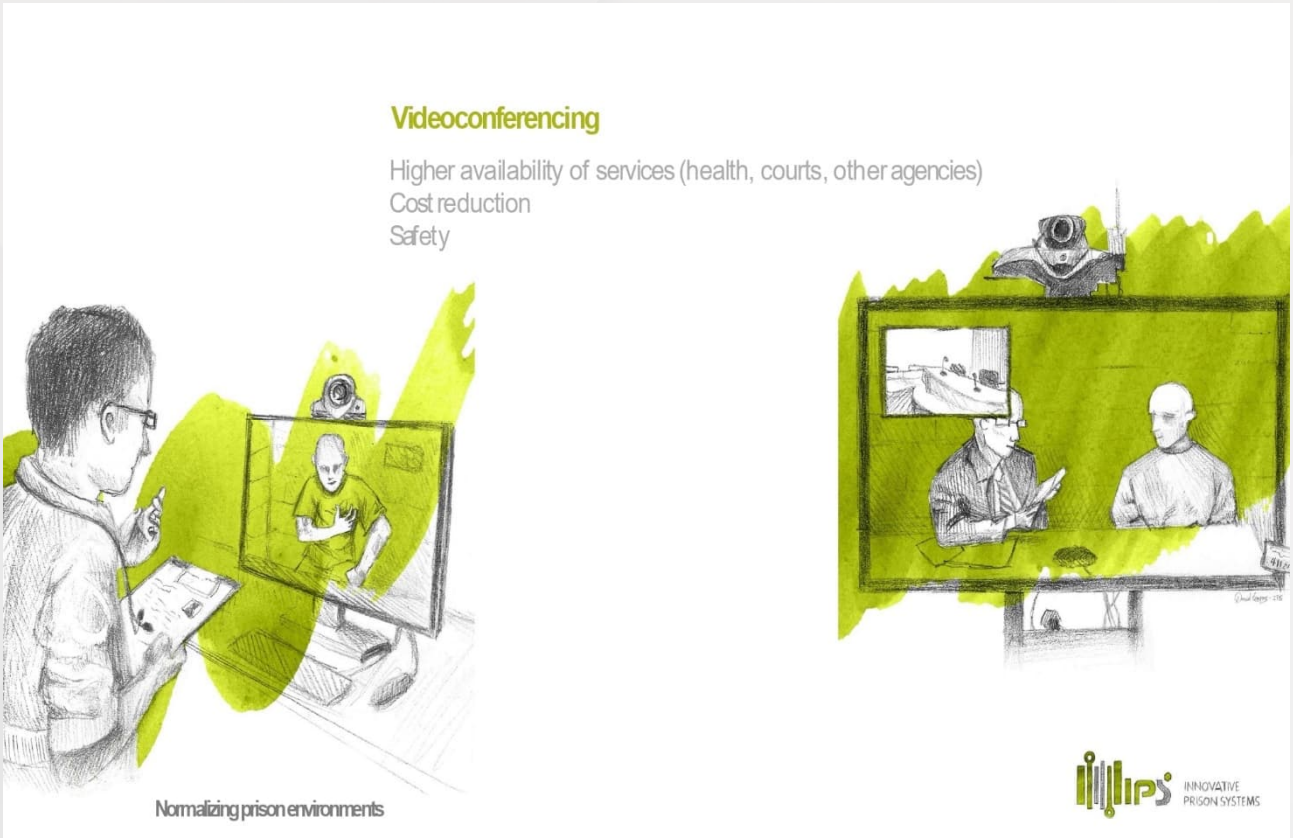

Normalizing prison environments

IPS INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

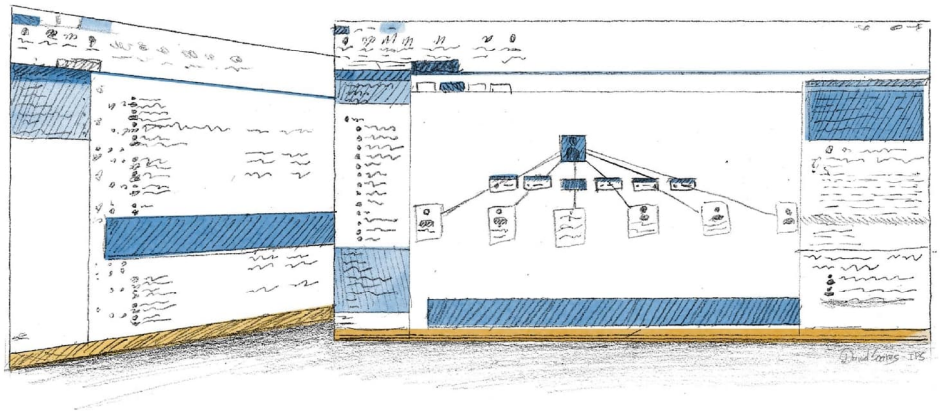

Drone detection and countermeasures
Contraband detection
Defense
Surveillance
Normalizing prison environments
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Videoconferencing
Higher availability of services (health, courts, other agencies)
Cost reduction
Safety
Normalizing prison environments
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Intelligence

Data and information gathering and analysis

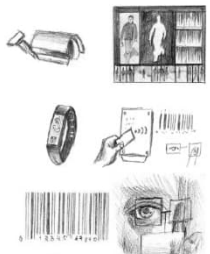
INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

PSIM Fusion platform

Physical Security Information Management)
Command & Control Center
unifying disparate security
devices and information systems
into one converged platform

RTLS
IoT
Big Data
Intelligence
Social Net Analysis
Communications
Predictive Analysis Intelligent
Suggestion Systems

Real time location monitoring

Who relates with whom?
Prevention of conflicts and gang violence
Activities monitoring

INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Interconnectedness & interoperability

Imagine a prison where **existing systems are connected** (biometric recognition, inmates and staff real-time location systems, CCTV, and building automation solutions feed an offender management system) supporting **daily operations** (security and rehabilitation).

A prison **where everybody can be notified** of what to do and when to do it, acknowledging the execution of tasks.

Where all defined management and staff members are notified when emergencies occur enabling them to act as fast as possible.

Where **business data about daily operations, inmates and staff is available and supports decision making**.

Such a level of connectivity and integration is possible…

INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Offender Management System/ Case Management

The system provides information about the prisoner's journey (and respective case management) **to the various hierarchical levels of the different justice agencies, computerizing the operations and offering an intuitive interface for the registration and immediate generation of reports.**

Support system for improving the performance of government agencies responsible for executing sentences, socio- educational activities, community sentences, based on automation, dematerialization of processes and quick availability of integrated decision support information .

INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

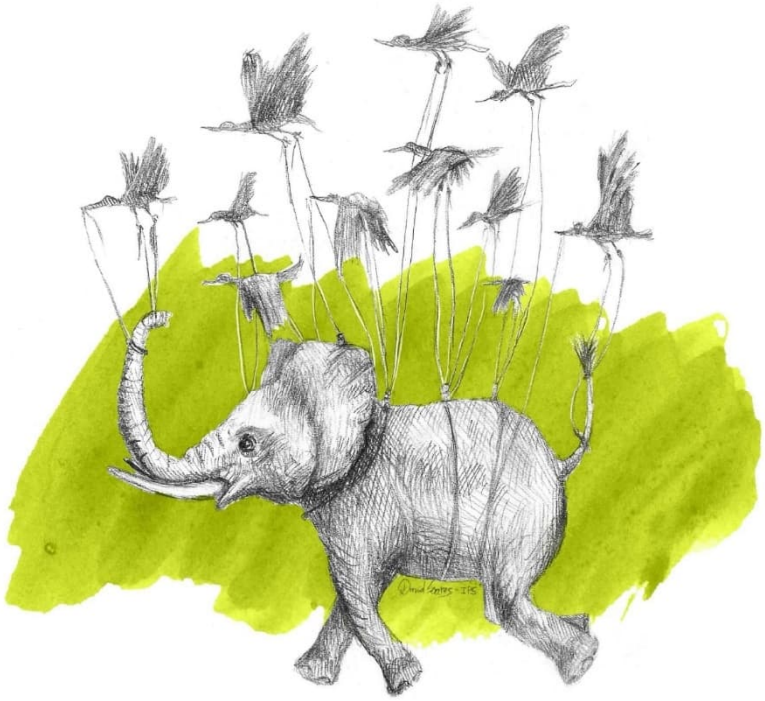
The big challenge of security and monitoring is no longer in technology ...

... **but in the way we think about the use of security technologies as instruments to support reintegration** (what do we need and what do we want to do?), **as well as while keeping the traditional function of control**...

... and how we create the institutional mechanisms that support it.

INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

Thank you...

INNOVATIVE PRISON SYSTEMS

УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Вікторія АНІЩЕНКО,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України

Одним із завдань Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року є формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи [1]. Для виконання цього завдання необхідно здійснити низку важливих покрокових досліджень. Мета досліджень полягає у виявленні факторів впливу на ефективність службово-професійної діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи, а також визначенні основних маркерів, що нададуть можливість обрати шляхи вдосконалення програм підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи відповідних категорій. Актуальність дослідження обумовлена низкою проблем, що по суті не тільки гальмують процес реформування пенітенціарної системи в нашій країні, але й не дозволяють більшості персоналу бути зацікавленими у роботі в органах та установах Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС).

Будь-яка система, яка передбачає людську взаємодію, використання людського потенціалу, фінансову стабільність та наявність необхідних ресурсів для забезпечення її функціонування, з точки зору свого навіть фізичного існування не є сталою, потребує постійної діагностики та виявлення точок біфуркації. ДКВС України є складною системою державного підпорядкування, у забезпеченні роботи якої необхідно звертати увагу на стан в’язничного менеджменту з точки зору управління процесами та керування персоналом, забезпеченості ресурсами матеріально-технічного та технологічного характеру, дотримання правових норм та правил функціонування всіх підрозділів, секторів, відділів (підсистем), відповідне забезпечення комунікативних процесів на всіх рівнях тощо. Необхідно своєчасно виявляти точки біфуркації – критичного стану системи (підсистем), коли система (підсистема) стає нестійкою щодо впливу змін різного порядку (флуктуацій), і стану, коли відчувається невизначеність векторів подальшого руху, розвитку, переходу на новий, більш високий рівень впорядкованості й ефективності або занепаду й поступового «вмирання».

На шляху реформування пенітенціарної системи важливо виконувати різні види досліджень, щоб своєчасно виявляти точки біфуркації в кожній з її підсистем. Оскільки в цій доповіді йдеться про підготовку персоналу ДКВС України, то необхідно зазначити саме такі точки біфуркації, що базуються на

флуктуаціях та відображають не тільки зміни у кількісному забезпеченні персоналом, а й стан показника рівня якості професійної компетентності та готовності персоналу виконувати певні службово-професійні види діяльності в різних умовах, у тому числі надзвичайних та екстремальних. Щодо флуктуації в менеджменті персоналу варто зазначити, що це зміни в складі персоналу, які можуть бути викликані різними факторами, а саме: звільнення, прийом нових працівників, внутрішнє переміщення співробітників на іншу посаду, зміни у структурі функціональних обов’язків, зниження мотивації, професійне вигорання тощо. Треба зазначити, що флуктуація може бути природною (наприклад, через вихід на пенсію або кар’єрне зростання) та проблемною (через низьку заробітну плату як матеріальну мотивацію, моральну мотивацію через певні особистісні причини, постійні суперечки та конфлікти, загальну нестабільність у відповідному секторі, відділі, підрозділі або всієї системи). Флуктуація персоналу суттєво може впливати на ефективність роботи всієї системи та окремих підрозділів, її організаційну культуру і стабільність. Висока флуктуація може свідчити про проблеми у в’язничному менеджменті загалом, неефективному керівництві в управлінні відповідними підрозділами, застарілістю керівних підходів щодо процесів підбору, відбору та розстановки кадрів, тоді як контрольована флуктуація може сприяти створенню нових команд, оновленню алгоритмів командних дій щодо впровадження нових ідей, просуванню до запланованих результатів реформування пенітенціарної системи України. З метою зменшення флуктуації в системі кадрового забезпечення всіх підрозділів ДКВС України одним з основних напрямів, на нашу думку, є вдосконалення програм підготовки пенітенціарного персоналу на всіх рівнях здобуття освіти, у тому числі підвищення кваліфікації. Результати аналізу змісту освітніх програм підготовки персоналу ДКВС України не тільки майбутніх фахівців-пенітенціаристів, але й співробітників, які проходять підвищення кваліфікації, показали, що необхідно створювати відповідні педагогічні умови та вдосконалювати дидактику навчальних дисциплін, наповнювати її сучасним змістом, інноваційними практиками для можливості сформувати необхідні професійні компетенції, змотивувати персонал навчатися протягом життя. До основних педагогічних умов, що суттєво можуть сприяти вдосконаленню професійної підготовки майбутніх офіцерів ДКВС України та формуванню високого рівня готовності до несення служби, виконання певних завдань, необхідно віднести такі: застосування міждисциплінарного підходу для створення професійно орієнтованих кейсів (встановлення чітких міждисциплінарних зв’язків гуманітарних дисциплін і фахової практики); професійне спрямування змісту підготовки майбутніх пенітенціаріїв з урахуванням контексту майбутньої професійної діяльності різних видів (адміністративної, юридично-правової, господарсько-економічної, режимно-оперативної, педагогічно-виховної, психологічної) на основі критеріїв відбору (когнітивного, функціонального, мотиваційного, ціннісного, особистісного); розвиток мотивації майбутніх офіцерів ДКВС України через застосування інноваційних інтерактивних технологій та сучасних методів навчання, що

моделюють ситуації професійної взаємодії в системі та підсистемах ДКВС України, «керівник відповідного підрозділу – офіцер», «офіцер – офіцер (група офіцерів)», «офіцер – засуджений» та ін.; удосконалення системи контролю якості та моніторингу навчального процесу майбутніх пенітенціаристів та персоналу, який проходить підвищення кваліфікації; підвищення рівня професійної підготовки викладачів професійно орієнтованих дисциплін. Зазначені педагогічні умови потребують практичної реалізації через інноваційні підходи до навчання, а також етапи професійної підготовки.

Особливий акцент необхідно зробити на використанні інтерактивних технологій, що реалізуються на основі активної взаємодії учасників у процесі здобуття освіти, серед яких найбільш ефективними виявилися в процесі дослідження технології ситуативного моделювання (ігрові методи – ділові та рольові ігри, гейміфікація); технології опрацювання дискусійних питань (відкрите публічне обговорення суперечливих і гострих питань та проблем практико-професійного спрямування з використанням методів круглих столів, дискусій, дебатів, форумів, мініконференцій та ін.); тренінги (як організаційна інтерактивна форма, що застосовується на досвіді та знаннях учасників тренінгової групи).

Також для максимального розкриття потенціалу майбутніх фахівців-пенітенціаристів, персоналу, який вже працює в органах та установах ДКВС України, необхідно застосовувати педагогічний коучинг. Цей метод сприяє саморозвитку, самоусвідомленню, визначенню цінностей, лідерської позиції, формуванню емоційного інтелекту, саморефлексії та саморегуляції особистості. Педагогічний коучинг формує компетенції безпосередньо в процесі партнерської взаємодії коуча (викладача-коуча) та пенітенціариста, допомагає йому розвиватися як особистості, творити, пізнавати межу власних здібностей і вибудовувати власну траєкторію досягнення певної мети у професійній діяльності, кар’єрі та житті. Окрім цього, важливим напрямом, що суттєво впливає на формування зацікавленості до навчання, загалом до мотивації щодо опанування нових методів і підходів ресоціалізації та реінтеграції засуджених осіб, вивчення міжнародного досвіду гуманізації діяльності пенітенціарних установ є зацікавленість викладачів в оновленні своїх знань та вмінь. Саме викладач має безпосередній вплив на свідомість і формування професійної моделі поведінки та культури тих, кого навчає. У цьому напрямі важливим є розвиток співпраці закладу вищої освіти з підрозділами ДКВС України з метою систематичного проходження стажування викладачів на базі установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, таборів для військовополонених та органів пробації. Отже, втілення зазначених кроків суттєво може покращити ефективність підготовки пенітенціарного персоналу в нашій країні.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження КМУ від 16.12.2022 № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text.

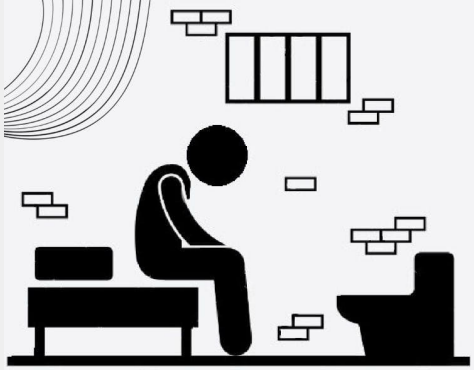

ОДИНОЧНЕ УТРИМАННЯ В ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Андрій ГАЛАЙ,
керівник науково-дослідного центру
Пенітенціарної академії України

ФАКТИЧНЕ ОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ З МІРКУВАНЬ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ

- 119 В УСІХ ТИПАХ УСТАНОВ ФАКТИЧНЕ ОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ З ПРИЧИН ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ
- У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ОКРЕМЕ ТРИМАННЯ ПЕВНИХ ОСІБ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ТАКОЖ З ПІДСТАВ, ВИЗНАЧЕНИХ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ
- 21 В УСІХ ТИПАХ УСТАНОВ КОРОТКОСТРОКОВА ІЗОЛЯЦІЯ В ОКРЕМІЙ КАМЕРІ ДО НАСТУПНОГО ДНЯ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД БЕЗПЕКИ ЗА РІШЕННЯМ ЧЕРГОВОГО ПОМІЧНИКА НАЧАЛЬНИКА УСТАНОВИ

ІЗОЛЯЦІЯ ОРГАНІЗАТОРІВ АБО АКТИВНИХ ЧЛЕНІВ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

використовується з метою обмеження негативного впливу на інших в’язнів у всіх типах пенітенціарних установ

КОМЕНТАР ЩОДО БЕЗПЕКОВОГО ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ ТА ІЗОЛЯЦІЇ ОРГАНІЗАТОРІВ АБО АКТИВНИХ ЧЛЕНІВ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

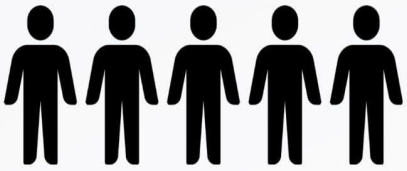
- ТАКИХ ОСІБ ПОТРІБНО **ТРИМАТИ З ОСОБЛИВИМ КОНТРОЛЕМ**: РЕГУЛЯРНО ПЕРЕГЛЯДАТИ ПОТРЕБУ ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ, ПЛАНУВАТИ ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ ПСИХОЛОГА
- **ШУКАТИ МОЖЛИВОСТІ БІЛЬШОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ:** КОНТАКТИ З РІДНИМИ, ЗБІЛЬШЕННЯ ЧАСУ ПРОГУЛЯНКИ
- КРИЗОВЕ ПИТАННЯ ЩОДО “АВТОРИТЕТІВ”: **НЕ ДОПУСКАТИ “КАРУСЕЛІ”** (ЗА ОДНИМ ПЕРІОДОМ ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ ОДРАЗУ Й НЕДОСТАТНЬО ОБГРУНТОВАНО НАСТАЄ НАСТУПНИЙ, І ТАК БЕЗПЕРЕРВНО)

ДИСЦИПЛІНАРНЕ ОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ У СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ

КАРЦЕР ЗАСТОСОВУЄТЬСЯ ЗА ТЯЖКЕ ДИСЦИПЛІНАРНЕ ПОРУШЕННЯ ДО 10 ДІБ ДЛЯ ДОРОСЛИХ АБО 5 ДІБ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

1127

КОМЕНТАР ЩОДО ДИСЦИПЛІНАРНОГО ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ У КАРЦЕРНИХ ПРИМІЩЕННЯХ СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРІВ

- ОБОВ’ЯЗКОВО **НАГОЛОШУВАТИ ПРО ПРАВО ЧИТАТИ**, ТРИМАТИ В КАМЕРАХ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ЧИТАННЯ
- РОЗ’ЯСНИТИ ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИКА **ПРОПОНУВАТИ СОЦІАЛЬНІ КОНТАКТИ ТИМ, ХТО СЕБЕ ДОБРЕ ПОВОДИТЬ** В ЦИХ КАМЕРАХ; ВВАЖАТИ ТАКІ КОНТАКТИ ДОБРИМ РЕЗУЛЬТАТОМ ДИСЦИПЛІНАРНОГО ПОКАРАННЯ
- ПОСТІЙНО **ТРИМАТИ В ЦИХ КАМЕРАХ ПАПІР І РУЧКУ,** ЗАОХОЧУВАТИ ДО НАПИСАННЯ ЛИСТІВ РІДНИМ, А ЗА ПОТРЕБИ - СКАРГИ НА НЕЗАКОННЕ ПОМІЩЕННЯ

КОМЕНТАР ЩОДО ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ У КАМЕРАХ ДІЗО

- **ПРИПИНИТИ ПРАКТИКУ ТРИМАННЯ В ДІЗО ПО ОДНІЙ ОСОБІ**,КРІМ ПОВАЖНИХ ПРИЧИН (НАПРИКЛАД, РОЗДІЛЬНЕ ТРИМАННЯ ОБОХ УЧАСНИКІВ КОНФЛІКТУ)
- ОСКІЛЬКИ ЇХНІЙ ПРОГУЛЯНКОВИЙ ДВОРИК ЗАЗВИЧАЙ ОКРЕМО І НЕ МАЄ ЧЕРГИ - **ПРОПОНУВАТИ ЇМ ПРОГУЛЯНКУ ЗА БАЖАННЯМ**, 3-4 ГОДИНИ НА ДЕНЬ
- ВАРІАНТ **АЛЬТЕРНАТИВНОГО ПОКАРАННЯ БЕЗ ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ** - ОБМЕЖЕННЯ УЧАСТІ У СПОРТИВНИХ І СОЦІАЛЬНИХ АКТИВНОСТЯХ НА ВИХІДНИХ; ТАКОЖ АЛЬТЕРНАТИВОЮ МОЖЕ ВИСТУПИТИ ОБМЕЖЕННЯ ТЕЛЕФОННИХ ДЗВІНКІВ БЕЗ ПОМІЩЕННЯ ДО КАРЦЕРУ ЧИ ДІЗО

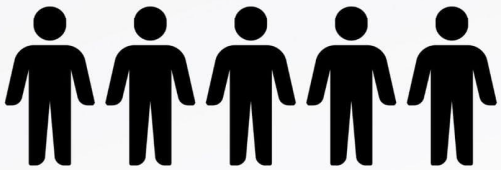

СУПЕРЕЧЛИВА ПРАКТИКА

ДИСЦИПЛІНАРНЕОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ ТАКОЖ МОЖЕ ЗАСТОСОВУВАТИСЯ І У ЗВИЧАЙНИХ В'ЯЗНИЦЯХ

НЕЗВАЖАЮЧИ НА ВІДСУТНІСТЬ НОРМАТИВНОЇ ВИМОГИ ПРО ОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ У ДІЗО, ДЕЯКІ КЕРІВНИКИ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ УСТАНОВ САМОВІЛЬНО ЗАСТОСОВУЮТЬ ПРАКТИКУ ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ У ДІЗО ДЛЯ ПОРУШНИКІВ

1585

ФАКТИЧНЕ ОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ ЗА МЕДИЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ

147

ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ДО В’ЯЗНІВ З ІНФЕКЦІЙНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ТА ОСОБАМИ З ВАЖКИМИ ПСИХІЧНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ, ЯКІ СТАНОВЛЯТЬ НЕБЕЗПЕКУ ДЛЯ ОТОЧЕННЯ

154

СУПЕРЕЧЛИВА ПРАКТИКА: ІСНУЮЧЕ ДОВГОСТРОКОВЕ ОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЯКІ ЧЕРЕЗ СВІЙ НАСИЛЬНИЦЬКИЙ ХАРАКТЕР І ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ СТАНОВЛЯТЬ РИЗИК ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ІНШИМ

КОМЕНТАР ЩОДО ФАКТИЧНОГО ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ ЗА МЕДИЧНИМИ ПОКАЗНИКАМИ

- ЇХ ПОТРІБНО НЕ ЗАБУВАТИ НАПРАВЛЯТИ НА ЛІКУВАННЯ ЯК ВСЕРЕДИНІ УСТАНОВИ, ТАК І ЗА МЕЖІ; НЕПРИПУСТИМО, ЩОБ ТАКИХ ЛЮДЕЙ “ЗАБУВАЛИ” З ЇХНІМИ ДЕ-ФАКТО МЕДИЧНИМИ ПРОБЛЕМАМИ
- ТАКОЖ АКТИВНО ПРОПОНУВАТИ ЧИТАННЯ, БЕСІДИ З ПСИХОЛОГОМ ТОЩО

СУПЕРЕЧЛИВА ПРАКТИКА

Для окремих категорій ув'язнених використовується роздільне тримання, передбачене законодавством про попереднє ув'язнення

41

Ці категорії охоплюють невеликі групи затриманих, наприклад, неповнолітніх хлопців і особливо дівчат, а також жінок з дітьми, які іноді обмежуються однією особою на невеликий слідчий ізолятор

Ми регулярно залучаємо їх до щоденної соціальної діяльності

КОМЕНТАР:

РОЗГЛЯДАТИ ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД ПЕРЕВЕДЕННЯ ДО СУСІДНЬОГО СІЗО, ЩОБ БУЛО ПО ДВІ ОСОБИ В КАМЕРІ (НАПРИКЛАД, ЛУЦЬК-РІВНЕ, ОДЕСА-МИКОЛАЇВ)

СУПЕРЕЧЛИВА ПРАКТИКА

Унікальні категорії утримуються індивідуально, щоб запобігти жорстокому поводженню з ними

- ТРАНСГЕНДЕРИ
- ІНШІ?

КОМЕНТАР:

ВИРІШУВАТИ ІНДИВІДУАЛЬНО КОЖНИЙ ТАКИЙ КЕЙС, АДЖЕ ЗАЛЕЖНО ВІД ДЕТАЛЕЙ Є РИЗИКИ І ЗАГРОЗИ ОСОБИСТІЙ БЕЗПЕЦІ, РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ, ПОРЯДКУ В УСТАНОВІ

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ І ВИВЧЕННЯ ПРАКТИКИ ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ:

- **ВИКЛЮЧИТИ З КВК ТА ПВР ТЕРМІН “ОДИНОЧНА КАМЕРА” (ПКТ(ОДИНОЧНА КАМЕРА)).** ЗАМІСТЬ ЦЬОГО ВЖИВАТИ ТЕРМІН ПКТ. У ТЕКСТІ СТАТЕЙ ПРО ОКРЕМЕ ТРИМАННЯ З ПРИЧИН БЕЗПЕКИ ВЖИВАТИ ТЕРМІН ”ОКРЕМА КАМЕРА” ЗАМІСТЬ ”ОДИНОЧНА КАМЕРА”
  ВАЖЛИВО КОНТРОЛЮВАТИ НЕДОПУЩЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ
- **“КАРУСЕЛЬ”**, ПРО ЯКУ ЧІТКО ЗНАЄ СРТ ТА ЗВЕРТАЄ ОСОБЛИВУ УВАГУ (КОЛИ ОСОБА ПЕРЕБУВАЄ В ОДИНОЧНІЙ КАМЕРІ ВИЗНАЧЕНИЙ ТЕРМІН, ПІСЛЯ ЦЬОГО НА ДЕНЬ ВИХОДИТЬ І ЗНОВУ ОТРИМУЄ СТЯГНЕННЯ (ЧАСТО НЕЗНАЧНЕ), ЗА ЯКИМ ЗНОВУ ПОМІЩАЄТЬСЯ В ОДИНОЧНЕ ТРИМАННЯ)

ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНАЛІЗУ І ВИВЧЕННЯ ПРАКТИКИ ОДИНОЧНОГО ТРИМАННЯ:

- **ВАЖЛИВО ВПРОВАДИТИ ТЕРМІН MEANINGFUL SOCIAL CONTACTS**, ЯКИЙ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ В ЧАСТИНІ НЕПЕРЕРВНОСТІ НАВІТЬ ПІД ЧАС ТРИМАННЯ ОДИНОЧНО З ДИСЦИПЛІНАРНИХ ЧИ МЕДИЧНИХ ПРИЧИН (ТОБТО ТАКІ КОНТАКТИ МАЮТЬ НАДАВАТИСЬ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ’ЯЗКІВ І ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ’Я НАВІТЬ В КАРЦЕРІ/ДІЗО ЗА РІШЕННЯМ НАЧАЛЬНИКА)
- **ОДНІЄЮ З ДІЄВИХ АЛЬТЕРНАТИВ ОДИНОЧНОМУ ДИСЦИПЛІНАРНОМУ ТРИМАННЮ ТА ОБМЕЖЕННЮ ЗАСТОСУВАННЯ СЕРЙОЗНИХ САНКЦІЙ (КАРЦЕР/ДІЗО) Є ОБОВ’ЯЗОК ПРОХОДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОРЕКЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ,** СПРЯМОВАНОЇ ПРОТИ КОНКРЕТНОГО ТИПУ ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ. ПРИ ЇХ ЗАСТОСУВАННІ ПСИХОЛОГАМИ ЗАСУДЖЕНІ МОЖУТЬ МЕНШЕ ВЧИНЯТИ ПРАВОПОРУШЕНЬ І ЗМЕНШИТЬСЯ ПОТРЕБА ЗАСТОСОВУВАТИ СУВОРІ ДИСЦИПЛІНАРНІ САНКЦІЇ

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО В’ЯЗНИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Юлія КЕРНЯКЕВИЧ-ТАНАСІЙЧУК,
доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Одним з ключових елементів ефективного функціонування кримінально-виконавчої системи України є належна професійна підготовка персоналу органів та установ виконання покарань. Високий рівень підготовки персоналу є основою успішного в’язничного менеджменту, який передбачає не лише забезпечення безпеки, але й реалізацію принципів гуманності, ресоціалізації та дотримання прав людини у процесі виконання покарань.

У Юридичній енциклопедії менеджмент тлумачиться як «система управління сучасним виробництвом, заснована на використанні наукових методів управління» [1, с. 616].

Відзначимо, що відповідна категорія є багатоаспектною. Так, одним із значень цього терміну є «організація ефективної роботи підлеглих; цілеспрямований вплив менеджера на підлеглих з метою забезпечення ефективного виконання завдань, що стоять перед ними» [1, с. 616].

Першоосновою успішного управління, у тому числі у сфері виконання покарань, є якісна професійна підготовка відповідного персоналу загалом і його керівних органів зокрема та подальше систематичне підвищення кваліфікації.

Метою доповіді є характеристика професійної підготовки персоналу органів та установ виконання покарань як основи успішного в’язничного менеджменту (на виконання у 2025 році фундаментальної теми «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» (державний реєстраційний номер: 0124U005234).

Як зазначає Дж. Макґакін: «Професіоналізм в’язничної діяльності вимагає спеціального досвіду та навичок, професійної підготовки, визнаного авторитету й етичних стандартів роботи. У своїй сукупності персонал в’язниці складає професійний колектив, заснований на спільній командній роботі, який розуміє цілі та пріоритети, дотримується етичних меж та права. Професіоналізм в ефективних в’язничних системах позначається на управлінні ними. Адміністрація пенітенціарного закладу відповідає за впровадження, нагляд та управління політикою та спеціальними процедурами» [2, с. 11].

На питанні професійної підготовки персоналу органів та установ виконання покарань, її вдосконаленні наголошено увагу у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, де однією зі стратегічних цілей названо «Формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи».

Реалізація визначеної стратегічної цілі передбачає «формування вмотивованого та високопрофесійного персоналу органів і установ пенітенціарної системи, здатного виконувати функції виправлення і ресоціалізації засуджених на основі найсучасніших підходів і методів роботи, а також створення за новими стандартами належних умов праці та соціального захисту персоналу» [3].

В умовах євроінтеграційних процесів в Україні одним із першочергових завдань у сфері реформування кримінально-виконавчої системи є здійснення професійної підготовки персоналу органів та установ відповідно до міжнародних стандартів, передусім європейських, визначених у Європейських пенітенціарних (в’язничних) правилах (ст. 81), що є передумовою подальшого ефективного управління пенітенціарною системою (ст.ст. 82–88) [4].

Крім того, необхідно вдосконалювати та урізноманітнювати форми й методи професійного навчання персоналу органів та установ виконання покарань, у процесі чого важливу роль відіграє запозичення позитивного зарубіжного досвіду у цій сфері. При цьому особливий акцент слід робити на поєднанні теоретичного та практичного навчання, що можливо втілити в життя, наприклад, за допомогою проведення бінарних занять за участю науково-педагогічних та практичних працівників Державної кримінально-виконавчої служби України [5, с. 174].

Таким чином, якісна професійна підготовка персоналу органів та установ виконання покарань, а також підвищення їхньої кваліфікації має відповідати міжнародним (насамперед європейським) вимогам та враховувати кращі

практики провідних зарубіжних країн у цій сфері. Щоб забезпечити успішний в’язничний менеджмент, необхідно: впроваджувати освітні програми, що враховують психологічну, етичну та правову складову підготовки персоналу органів та установ виконання покарань; підвищувати кваліфікацію персоналу на основі практичного досвіду та сучасних методик; сприяти обміну досвідом з іншими європейськими країнами тощо. Втілення в життя названих заходів є запорукою формування й розвитку безпечної, ефективної та гуманної кримінально-виконавчої системи в Україні.

Список використаних джерел

1. Селіванов В. М. Менеджмент. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2001. Т. 3. С. 616.
2. Дж. Макґакін. Сучасний в’язничний менеджмент. Київ : К.І.С., 2017. 138 с.
3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 19.05.2025).
4. Європейські пенітенціарні (в’язничні) правила 12.02.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 19.05.2025).
5. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Зарубіжний досвід професійного навчання персоналу органів та установ виконання покарань. *Кримінально-виконавча система України та її роль в розбудові правової і соціальної держави :* матеріали ІІ заочної науково-практичної конференції (Чернігів, 20 квіт. 2018 р.) / гол. ред.: О. М. Тогочинський; Міністерство юстиції України, Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів, 2018. С. 171–175.

УПРАВЛІННЯ В’ЯЗНИЧНИМИ СИСТЕМАМИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Володимир НОВОСАД,
викладач криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ;
Анастасія ХОМЕНКО,
здобувачка вищої освіти
Національної академії внутрішніх справ

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії проти України перед пенітенціарною системою постають виклики, що не мають аналогів у новітній історії. Окупація територій, атаки на інфраструктурні об’єкти, ризики

для життя персоналу та осіб, які перебувають під вартою, — усе це актуалізує потребу в зміні підходів до управління місцями позбавлення волі.

Після повномасштабного вторгнення значна кількість українських установ, зокрема у Донецькій та Луганській областях, опинились у зоні бойових дій або окупації. Це спричинило втрату контролю над об’єктами, порушення режиму утримання, зникнення архівів. У в’язницях, таких як Маріупольське СІЗО, засуджені залишилися без медичної допомоги, їжі та правового захисту.

Евакуація з небезпечних регіонів виявила низку проблем: нестача транспорту, неможливість швидко перевезти документацію, складність у забезпеченні режиму під час переміщення. Водночас у багатьох закладах відсутні протоколи кризового реагування. Паперовий облік ускладнює ефективне управління, особливо в умовах воєнної нестабільності.

Сучасний виклик – керування установами в умовах багатофакторної загрози.

Серед найбільш малодосліджених, але критично важливих тем – механізми кризового управління пенітенціарними установами в умовах багатофакторної загрози, коли одночасно діють воєнна небезпека, гуманітарна криза та кадровий дефіцит. Менеджмент такого середовища потребує не просто адміністративної реакції, а стратегічного бачення.

Зокрема, під час бойових дій у Харківській області 2022 року адміністрації кількох установ довелося ухвалювати рішення в режимі реального часу: переміщення частини персоналу до більш безпечних регіонів, створення запасів продуктів на випадок ізоляції установи, перепрофілювання приміщень для укриття.

Ці випадки доводять, що класичні моделі управління в’язницями не витримують випробування війною. Необхідно створювати інноваційну управлінську модель, де поряд із суворою вертикаллю підпорядкування існує горизонтальна мобільність, тобто здатність адміністрацій адаптуватися до нових умов без необхідності чекати на централізовані вказівки.

Найбільш вразливим ресурсом пенітенціарної системи є її працівники. В умовах війни від них вимагається не лише професійна компетентність, а й психологічна стійкість, лояльність до інституції та здатність ухвалювати рішення в умовах невизначеності.

Окремі дослідження, проведені на базі закритих опитувань у 2023 році, засвідчили: понад 60 % співробітників відчувають емоційне вигорання, майже кожен третій замислюється про зміну професії. Задля збереження персоналу необхідне створення антикризової програми підтримки працівників, яка охоплюватиме:

- психологічну реабілітацію після травматичних ситуацій;
- гнучкі умови роботи для працівників, які втратили житло;
- програми професійного зростання (перекваліфікація, дистанційне навчання).

У цьому контексті варто запозичити модель «співпереживального менеджменту», застосовану у в’язничній системі Канади, де керівники активно залучають підлеглих до процесів прийняття рішень, створюючи ефект довіри й включення.

Динамічне планування – ключ до успіху.

Традиційне довгострокове планування в пенітенціарній системі виявилось малоефективним у період непередбачуваних подій. Замість цього необхідне впровадження динамічного сценарного моделювання — управлінського інструменту, який дозволяє створити кілька альтернатив розвитку подій (наприклад: масова евакуація, тривала ізоляція, руйнування будівлі) і відповідні алгоритми реагування. Наприклад, США після урагану «Катрина» переглянули моделі евакуації, у Норвегії під час пандемії застосовували дистанційний моніторинг ув’язнених, а в Ізраїлі діють мобільні блоки з укриттями, які використовуються у випадках надзвичайної небезпеки.

Підрозділи ДКВС мають запровадити локальні центри управління ризиками, які займалися б:

- моніторингом загроз;
- аналізом технічного стану об’єктів;
- створенням «паспортів безпеки» установ (із зазначенням запасів, укриттів, маршрутів евакуації);
- координацією з поліцією, ДСНС, військовими підрозділами.

Технології – помічники в нестабільному середовищі.

У 2024 році почалося пілотне впровадження в одній з українських колоній електронної системи обліку засуджених на основі блокчейн-протоколів. Це дозволяє унеможливити втрату інформації під час переміщення або знищення документів.

Також активно обговорюється ідея впровадження інтелектуальних камер відеоспостереження з функцією розпізнавання поведінкових аномалій, що дозволило б зменшити кількість конфліктів і своєчасно реагувати на можливі бунти чи порушення режиму.

Зразком може слугувати практика Естонії, де цифрова платформа "e-Prison" об’єднує всі установи в єдину екосистему, що дозволяє координувати діяльність навіть у випадку кібератак або фізичного знищення окремих ланок.

Таким чином, менеджмент пенітенціарної системи в часи війни – це випробування не лише для управлінців, а й для самої концепції справедливості в суспільстві. Успіх реформування залежить від того, чи зможе система залишатися не лише функціональною, а й гуманною, здатною до інновацій, відкритою до змін. Україна має шанс створити нову модель тюремного менеджменту, яка буде не лише відповіддю на війну, але й прикладом для світу.

Список використаних джерел

1. «Про попереднє ув’язнення» : Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII (зі змінами).
2. Державна кримінально-виконавча служба України. Офіційний сайт. URL: https://kvs.gov.ua.
3. Penal Reform International. Guidance on prison management in conflict zones. 2022.
4. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Handbook on Prisoner File Management. 2021.
5. Anderson D. Crisis Management in Correctional Facilities: The U.S. Experience. *Journal of Correctional Administration*. 2020. № 16 (2). P. 45–58.
6. ГО «Заступ». Інтерв’ю з представниками щодо умов тримання ув’язнених у зонах бойових дій. URL: https://zastup.org.ua.

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Іван ПАЛАМАРЧУК,
кандидат юридичних наук, головний
спеціаліст Національного агентства України
з питань виявлення, розшуку та
управління активами, одержаними від
корупційних та інших злочинів (АРМА)

Зростання ділової активності суб’єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, сприяння гармонізації її з іншими економічними системами є основною метою регулювання суспільних відносин у сфері господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб’єктів господарювання різних форм власності [1].

Удосконалення господарської діяльності суб’єктів господарювання державного сектору економіки є актуальним у будь-який час, у зв’язку з чим слід зазначити таке.

Серед системи центральних органів виконавчої влади України функціонує Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення та розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, та/або з управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковано у кримінальному провадженні

чи стягнуто за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [2].

Активи – кошти, майно, майнові та інші права, на які може бути накладено або накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави або які конфісковані за рішенням суду у кримінальному провадженні чи стягнуті за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [2].

Управління активами – діяльність з володіння, користування та розпорядження активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави і вирішено питання про їх передачу до АРМА, тобто забезпечення збереження активів, збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості, передача їх в управління або реалізація активів у випадках та порядку, передбачених цим Законом, а також реалізація активів, конфіскованих у кримінальному провадженні чи стягнутих за рішенням суду в дохід держави внаслідок визнання їх необґрунтованими [2].

Управління відповідними активами здійснюється АРМА шляхом реалізації відповідних активів або передачі їх в управління [2].

Слід звернути увагу, що повноваження стосовно визначення способу управління такими активами (шляхом передачі в управління та/або шляхом реалізації таких активів) належить виняткова до повноважень суду або слідчого судді (якщо відсутня згода власників таких активів).

При цьому надходження від здійснюваного АРМА управління активами перераховуються до державного бюджету [2].

Щодо управління АРМА арештованими активами шляхом передачі їх в управління. Законом [2] визначено, що активи, прийняті АРМА в управління, підлягають оцінці, яка здійснюється визначеними за результатами конкурсу суб’єктами оціночної діяльності, та передачі в управління визначеним за результатами конкурсу юридичним особам або фізичним особам – підприємцям у порядку, встановленому законодавством про державні (публічні) закупівлі.

При цьому для планування закупівель та підготовки до проведення закупівель замовники можуть проводити попередні ринкові консультації з метою аналізу ринку, у тому числі запитувати й отримувати рекомендації та інформацію від суб’єктів господарювання. Такі рекомендації та інформація можуть використовуватися замовником під час підготовки до проведення закупівлі, якщо вони не призводять до порушення закону [2]. Консультації з ринком можуть проводитися через електронну систему закупівель шляхом надсилання запитань замовником та отримання відповідей від суб’єктів господарювання або шляхом організації відкритих зустрічей з потенційними учасниками. Проведення попередніх ринкових консультацій замовником не вважається участю суб’єктів господарювання у підготовці вимог до тендерної документації [2].

Результат відбору управителя таких активів є залежним від ринку цих послуг, тобто від звичного твердження «попит породжує пропозицію», своєю

чергою АРМА породжує таку пропозицію не через наявність попиту на такий вид послуг, як управління арештованими активами, а на виконання відповідного судового рішення.

Слід зазначити, що управління АРМА арештованими активами є імплементацією відповідних міжнародних і європейських практик з управління арештованим майном. Така регуляторна діяльність держави створює принципово новий механізм державно-приватного партнерства та має наслідком появу нового ринку послуг управління арештованим майном та ринку арештованого (проте ще не конфіскованого) майна.

Тому апріорі АРМА створює передумови для управління активами, які перебувають у приватній власності, що є суттєвою характеристикою активу (у тому числі може слугувати застереженням) для майбутнього управителя.

Отже, АРМА не уповноважене управляти арештованими та переданими до АРМА активами самостійно, у зв’язку з чим на виконання саме вимог закону [2] здійснюється в установленому законодавством про державні (публічні) закупівлі винайдення управителів таких активів – задля управління ними на умовах ефективності, а також збереження (за можливості – збільшення) їх економічної вартості.

Проте забезпечення можливості винайдення управителя таких активів фундаментально залежить від попиту на ринку послуг арештованих активів.

Управління активами здійснюється на підставі договору, укладеного відповідно до глави 70 Цивільного кодексу України з урахуванням особливостей, визначених законом [2].

Дія договору про управління активами припиняється у разі скасування арешту прийнятих в управління активів або їх конфіскації, спеціальної конфіскації, іншого судового рішення про їх стягнення в дохід держави. Ці та інші умови управління активами зазначаються в договорі між АРМА та управителем [2].

Слід зазначити, що у виняткових випадках управління такими активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, може здійснюватися шляхом їх передачі в управління підприємству, установі, організації, що належить до сфери управління міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, або господарському товариству, 50 і більше відсотків акцій (часток) якого перебуває у статутних капіталах господарських товариств, частка держави в яких становить 100 відсотків, на підставі рішення Кабінету Міністрів України без дотримання вимог, передбачених законом [2] та законодавством про державні (публічні) закупівлі.

Таким чином, враховуючи кількість підприємств, які функціонують у системі Державної кримінально-виконавчої служби України, та диверсифікованість їхньої господарської діяльності, цілком прийнятною може бути ідея долучення таких підприємств на зазначених умовах до управління активами, які було передано в установленому порядку до АРМА. Крім того, означена ідея може зменшити сегмент активів, винайдення управителів яких не досягло бажаного результату

Тому задля забезпечення функціонування механізмів держави відповідно до реального стану справ окреслена ідея щодо залучення державних підприємств Державної кримінально-виконавчої служби України до управління такими активами з урахуванням можливостей та набутого досвіду АРМА заслуговує на увагу та подальше впровадження. Тим паче реалії сучасності вимагають відповідних змін, АРМА – не виняток і теж зазнає постійних змін, у тому числі як приклад – взяття зобов’язань, що випливають із членства України в понад десяти міжнародних організаціях [4].

Догмою є таке твердження: «Щоб країна мала перспективи – держава зобов’язана дивитися далеко в майбутнє» [5; 6]. Тому прийняття та підтримання зазначеної ідеї може мати свої плоди для держави.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV : станом на 22.05.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text (дата звернення: 22.05.2025).

2. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів : Закон України від 10.11.2015 № 772-VIII : станом на 22.05.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19/ed20240516#Text (дата звернення: 22.05.2025).

3. Про публічні закупівлі : Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII : станом на 22.05.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text (дата звернення: 22.05.2025).

4. Про внесення змін до переліку центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідальних за виконання зобов’язань, що випливають із членства України в міжнародних організаціях : постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2024 № 1116. *Урядовий кур’єр*. 2024. 02 жовт.

5. Белл Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії / пер. з англ. О. Дем’янчук. 2-ге вид., випр. Київ : Наш Формат, 2023. 336 с.

6. Сингапурська історія. Мемуари Лі Куан Ю. Т. 1. Пер. з англ. К. Сисоєва, Л. Савицька. Київ : Видавництво Олексія Капусти, 2012. 514 с.

ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ 1917–1919 РР. У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Юлія ПЕТРОВСЬКА,
кандидат історичних наук, доцент,
проректор Пенітенціарної академії України;
Алла ПОПРУЖНА,
кандидат історичних наук, доцент,
т.в.о. начальника кафедри
теорії та історії держави і права, міжнародного права
Пенітенціарної академії України;
Максим ПУЗИРЕВСЬКИЙ,
доктор філософії з права,
старший викладач кафедри
кримінально-виконавчого та кримінального права
Пенітенціарної академії України

Події 1917–1919 рр. стали суттєвим каталізатором масштабних політичних, соціальних та інституційних змін на теренах тогочасної України. У центрі державницьких процесів опинилася і національна пенітенціарна система, що перебувала у кризовому стані ще від часів занепаду російської імперії, та яка потребувала реформування в умовах формування вже нової Української держави. За словами відомої української дослідниці О. Сокальської, вивчення досвіду становлення пенітенціарної системи в період національних змагань є актуальним як для заповнення лакун, так і для підняття іміджу та престижу служби: «Система органів та установ виконання покарань на початку 1917 р. пережила одну з карколомних реформ в умовах формування буржуазного суспільства. В Україні в’язнична система була однією зі складових апарату молодої Української держави» [1, с. 8].

Безсумнівно, роль очільників пенітенціарного відомства у цей період була критично важливою – як у питаннях організації та забезпечення функціонування пенітенціарних закладів, так і у питаннях формування й реалізації принципово нових підходів до процесу виконання покарань.

Відзначимо, що на сьогодні досліджень, присвячених керівникам пенітенціарної системи в Україні періоду 1917–1919 рр., є вкрай мало. Утім, незважаючи на високий рівень здійснення в Україні сучасних історико-правових досліджень у сфері становлення й розвитку вітчизняної правоохоронної системи за період 1917–1919 рр. (зокрема, О. Бандурка, І. Бойко, О. Гавриленко, П. Гламазда, В. Гончаренко, О. Григор’єв, І. Іваньков, В. Кульчицький, В. Пальченкова, Р. Пиріг, Г. Радов, О. Разиграєв, В. Россіхін, О. Сокальська, В. Смолій, І. Терлюк, Б. Тищик, І. Усенко, А. Чайковський, О. Ярмиш, М. Яцишин та ін.), постаті керівників пенітенціарного відомства (О. Монкін, А. В’язлов, О. Александрович) та прямі його керівники (міністри

судових справ / міністри юстиції С. Шелухін, М. Чубинський, О. Романов, В. Рейнбот) згадуються лише в загальному контексті розвитку національної системи органів юстиції, без ґрунтовного та комплексного аналізу їх впливу на становлення та розвиток безпосередньо пенітенціарної системи.

Не є винятком дисертаційні дослідження «біографічного» характеру сучасних українських дослідників – О. Яцишиної «Громадсько-політична та наукова діяльність С. П. Шелухіна (1864–1938 рр.)» (2004 р.) [2], Я. Турчин «Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали С. Шелухіна» (2005 р.) [3], М. Голинської «Теорія української державності у поглядах С. Шелухіна» (2016 р.) [4] та М. Пузиревського «Питання загальної частини кримінального права у працях М. П. Чубинського» (2025 р.) [5].

Нагадаємо, що саме постать професора Михайла Чубинського – серед найбільш влучних прикладів поєднання в одній творчій особистості фундаментального вченого та визначного державного діяча. Відомий український кримінолог та державний діяч, доктор кримінального права, представник соціологічної школи, професор М. Чубинський (1871–1943) народився у сім’ї представника української інтелігенції, україномфіла, етнографа, фольклориста, правознавця, поета та громадського діяча, автора слів до Державного Гімну України Павла Чубинського (1839–1884). Окремий науковий інтерес має також коротка реконструкція родинного дерева М. Чубинського по батьківській лінії. Зокрема, його родичами були: І. Чуб, К. Чуб та М. Чуб – відомі представники української козацької старшини доби Гетьманщини; Ф. Чубинський – прапрадід, українець, ополячений шляхтич; І. Чубинський – прадід, українець, військовослужбовець; П. Чубинський – дід, українець, дворянин, відставний офіцер.

За доби Гетьманату П. Скоропадського М. Чубинський з 08 травня по 24 серпня 1918 р. обіймав посаду міністра судових справ (з 15 липня 1918 р. – міністра юстиції) та водночас (з травня по липень 1918 р.) виконував обов’язки заступника голови Ради Міністрів Української Держави. Окрім того, учений брав безпосередню активну участь у підготовці проєктів законів про заснування Всеукраїнської академії наук, про апеляційні суди, про громадянство, здійснював управління комісією з вироблення української юридичної термінології (публікації правничого словника) тощо [6, с. 814; 7, с. 418].

Як відомо, саме за період керівництва М. Чубинським Міністерством судових справ (Міністерством юстиції) було ухвалено Закон Української Держави від 15 липня 1918 р., що врегульовував, зокрема, окремі питання забезпечення функціонування пенітенціарної системи. Згідно з цим Законом було перейменовано Міністерство судових справ на Міністерство юстиції, затверджено Статут Головного управління місцями замкнення, створено Головну інспекцію пересилання в’язнів, затверджено її штатний розпис та встановлено посадові оклади працівників. Доречно також окремо зауважити, що в той час начальником Головного управління місцями замкнення був А. В’язлов, який згодом (з 24 жовтня 1918 р. до 14 листопада 1918 р.) обіймав посаду міністра юстиції Української держави.

Утім, погляди науковців щодо особистості Михайла Чубинського є контроверсійними. Сам гетьман П. Скоропадський у спогадах дав оцінку діяльності М. Чубинського на посаді міністра. Його політичні погляди він охарактеризував формулою «кадет чистісінької води», наголосивши, що у звичайний час це був би прекрасний міністр, але в тогочасних умовах виявився страшенним «медлителем» [8, с. 152].

Зауважимо, що наукова юридична біографістика дозволяє детально й різнобічно проаналізувати творчий шлях особи в соціокультурному контексті епохи і вийти на більш високий рівень теоретичного узагальнення. Це є важливим для більш детального відтворення правового та державного розвитку [9, с. 311]. У контексті окресленої теми варто сказати, що поглиблення біографічних відомостей сприяє усвідомленню важливого значення тогочасної пенітенціарної системи та її керівників для становлення й розвитку Української держави. Тому має право на життя та перспективу проведення майбутніх наукових досліджень, присвячених громадській, державній, політичній, науковій або науково-педагогічній діяльності також й інших відомих керівників пенітенціарної системи в Україні за період 1917–1919 рр.: О. Александровича, А. В’язлова, О. Монкіна, В. Рейнбота, О. Романова та ін.

Історико-правова біографістика в Україні, на нашу думку, є перспективною галуззю біографічної науки, що досліджує особливості формування, становлення й розвитку фундаментальної творчої спадщини провідних вітчизняних науковців і державних діячів з урахуванням їхнього життєвого шляху, зокрема громадської, державної, політичної, наукової або науково-педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Сокальська О. В. Тюремна система доби української національної революції (до 100-літнього ювілею). *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 3. С. 7–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpau_2018_3_42.
2. Яцишина О. Я. Громадсько-політична та наукова діяльність С. П. Шелухіна (1864–1938 рр.) : дис. … канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2004. 191 с.
3. Турчин Я. Б. Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали С. Шелухіна : дис. … канд. політ. наук : 23.00.01. Львів, 2005. 190 с.
4. Голинська М. І. Теорія української державності у поглядах С. Шелухіна : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 219 с.
5. Пузиревський М. В. Питання загальної частини кримінального права у працях М. П. Чубинського : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Чернігів, 2025. 240 с.
6. Усенко І. Б. Чубинський Михайло Павлович. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. Т. 1: Історія держави і права України / редкол.: В. Д. Гончаренко (голова) та ін. Харків : Право, 2016. С. 813–815.

7. Усенко І. Б. Чубинський Михайло Павлович. Юридична енциклопедія: в 6 томах. Т. 6: Т–Я. Київ : Українська енциклопедія, 2004. С. 418.

8. Пиріг Р. Я. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. 518 с.

9. Арнаутова Л. П. Біографічний метод у юридичних дослідженнях. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. С. 311–317.

РОЛЬ НАВЧАННЯ І ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Юрій ПРИХОДЬКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ;
Артем ЮРЧЕНКО,
здобувач вищої освіти
Національної академії внутрішніх справ

У сучасній ситуації професійна компетентність вивчається не тільки як складова людського професіоналізму, але і як комплексне поняття, що являє собою властивість людини систематично, ефективно і надійно виконувати складні види діяльності в різних умовах. Професійна компетентність співробітників правоохоронних органів розглядається як комплексна, що містить теоретичні знання, набутий досвід, практичні навички та особистісні якості [1].

Професійна компетентність співробітників ДКВС – це динамічна сукупність професійних знань, навичок та вмінь, набутих у навчальних закладах, що визначає займану посаду, здатність виконувати завдання з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань у межах повноважень, визначених встановленими завданнями та обов’язками, навчання, професійний та особистісний розвиток [2; 5].

Після здобуття Україною незалежності наша держава успадкувала радянську систему кримінально-виконавчого кодексу, і така держава характеризувалася як жахлива, тому необхідні були радикальні зміни. Варто зазначити, що з 1991 року й донині відбувається реформування пенітенціарної системи України, і залежно від низки політичних, економічних та інших факторів неодноразово змінювалася назва центрального органу виконавчої влади, а також підхід до формування посадових осіб.

Забезпечення прав людини є основоположним принципом, який повинен дотримуватися в діяльності української пенітенціарної системи. Рядовий і начальницький склад Державної пенітенціарної служби України (далі – ДКВС

України) під час виконання службових обов’язків має гуманно і справедливо ставитися до ув’язнених, не допускати зловживань посадовими повноваженнями, чого неможливо досягти без якісної професійної підготовки співробітників [2; 3].

Беручи до уваги той факт, що на рядовий і начальницький склад ДКВС України покладаються нові обов’язки в галузі забезпечення утримання військовополонених у зв’язку з повномасштабним вторгненням рф на територію України, міжнародні стандарти повинні суворо дотримуватися, актуальність яких визначається відповідно до законодавства України.

Водночас в українському суспільстві існує хибна думка, що працювати в пенітенціарній системі може будь-хто, і для належного виконання своїх обов'язків достатньо пройти спеціальну підготовку протягом кількох місяців. Звісно, це не так, адже в більшості європейських країн персонал цієї категорії проходить підготовку не менше 2 років. Однак навчанню персоналу має передувати якісний відбір, оскільки це залежить від моральних, ділових та професійних якостей кожної людини [3; 5].

Відповідно до «Положення Про Державну пенітенціарну службу України», затвердженого Кабінетом Міністрів України у 2014 році, було затверджено концептуально новий нормативний акт пенітенціарної системи, спрямований на її реформування, включно з удосконаленням моделі підготовки особового складу. Незважаючи на масштабні збройні напади Росії на Україну, реформа пенітенціарної системи триває відповідно до «Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року», яка визначає напрям розвитку пенітенціарної системи відповідно до Європейського стандарту [4; 6].

Основною метою реформи є формування ефективної моделі підготовки персоналу, а також звертається увага на те, що нині «відомча підготовка не є актуальною і збалансованою». Тепер для досягнення однієї з головних цілей цієї реформи передбачено всебічне постійне навчання всіх категорій посадових осіб, яке проводиться в правоохоронних органах, пенітенціарних установах, слідчих ізоляторах, таборах для військовополонених та вищих навчальних закладах, оснащених спеціальними умовами навчання Міністерства внутрішніх справ України [5].

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, до моделі підготовки персоналу у сфері забезпечення прав людини і основного напряму підвищення професійних можливостей співробітників пенітенціарної служби можна віднести такий підхід:

- освітня та професійна підготовка: регулярні оглядові курси, семінари та тренінги охоплюють різні аспекти роботи, серед яких психологія, права людини, основи кримінології, управлінські навички й тактика взаємодії з ув’язненими;

- практичне навчання: організація тренінгів для розвитку практичних навичок, таких як управління конфліктами, антикризове управління, ефективна комунікація;

-психологічна підтримка: надання доступу до психологічних консультацій і тренінгів з управління стресом, оскільки робота в пенітенціарній системі може бути емоційно виснажливою;

-міжнародний досвід: вивчає кращі практики і напрацювання інших країн у сфері тюремної роботи. Цього можна досягти за допомогою стажувань, обміну досвідом або участі в міжнародних конференціях;

-удосконалення законодавчої бази: вони знайомі з поточними змінами в законодавстві та зі співробітниками, щоб ті могли правильно застосовувати нові стандарти у своїй практиці;

-командний підхід: заохочує командну роботу, дозволяє співробітникам обмінюватися досвідом і знаннями, покращувати взаємодію і підтримувати один одного у складних ситуаціях;

-оцінка ефективності: впровадження системи оцінки ефективності роботи працівників, що враховує не лише кількісні показники, такі як задоволеність роботою та вирішення спорів, але й якісні показники.

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text.
2. Про Державну кримінальну-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.
4. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text.
5. Пузирьов М. С., Боднар І. В. Правоохоронні функції в діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/09/33.pdf.
6. Пєтков В. П. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України: адміністративно-правовий аспект : монографія. КНТ, 2020. 648 с. URL: https://jurkniga.ua/diyalnist-derzhavnoi-kriminalno-vikonavchoi-sluzhbi-ukraini-administrativno-pravoviy-aspekt/?srsltid=AfmBOoo0-_YPuCG5B9OeScTEEgwxK5_KT35WFIDGst6ssmfL0yk5ukfh.

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕЖИМУ ТРИМАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: МІЖДЕРЖАВНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА РОЛЬ НЕЙТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВ

Антон СІКУН,
доктор філософії в галузі права,
голова Ради молодих вчених при Чернігівській ОДА

З початком воєнної агресії, спричиненої російською федерацією проти України, виникла нова категорія осіб – військовополонені. Відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) особи, які потрапили під владу супротивної сторони збройного конфлікту, мають право на статус військовополонених, якщо вони кваліфікуються як: (а) комбатанти (учасники збройних сил або учасники levée en masse (народного ополчення)); (б) цивільні особи, офіційно уповноважені супроводжувати збройні сили; (в) демобілізовані військовослужбовці на окупованій території; (г) військовослужбовці, інтерновані на території нейтральної держави [1, с. 201].

На думку М. В. Грушко, військовополонений – громадянин іншої держави, котрий як комбатант чи некомбатант бере участь у міжнародному чи інтернаціоналізованому збройному конфлікті та у стані беззахисності й нездатності до опору потрапляє під владу супротивної сторони, яка перебуває у конфлікті [2, с. 47].

З метою виконання взятих на себе зобов’язань норм МГП владою України були утворені місця для інтернування. У системі Державної кримінально-виконавчої служби України були створені нові установи, які функціонують для утримання військовополонених. До таких установ належать табори та дільниці для тримання військовополонених [3, с. 61].

Постанова від 5 квітня 2022 року № 413 передбачає такі визначення цих установ, а саме: дільниця для тримання військовополонених – окреме ізольоване приміщення у виправній колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки, а також у слідчому ізоляторі Державної кримінально-виконавчої служби, призначене для тимчасового перебування військовополонених (далі – дільниця) [4]; табір для тримання військовополонених (далі – табір) – установа, що утворюється Мін’юстом для розміщення та тримання військовополонених у період дії на території України воєнного стану, який охоплює воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [4]. Також п. 7 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) передбачає, що під час дії воєнного стану в Україні у зв’язку з неможливістю доставлення військовополонених безпосередньо до табору для тримання військовополонених, з метою забезпечення їхнього життя та здоров’я такі особи можуть тимчасово перебувати в дільницях для тримання військовополонених, утворених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів

безпеки. Військовополонені, які перебувають у дільницях для тримання військовополонених, переміщуються до табору для тримання військовополонених, як тільки таке безпечне переміщення стане практично можливим [5; 6, с. 101–102].

Хоча необхідно зазначити, що продовжує існувати прогалина у визначенні правового статусу таборів для тримання військовополонених в Україні. Зокрема, з одного боку, відповідно до вимог постанови КМУ № 413 табори для тримання військовополонених функціонують як певні «специфічні» установи; з іншого боку, згідно з положеннями національного кримінально-виконавчого законодавства вони можуть виконувати функції виправних колоній для тримання засуджених військовополонених, тобто де-факто – установ виконання покарань [7, с. 278].

Узагалі норми Женевської конвенції про поводження з військовополоненими (далі – Конвенція) передбачають можливість передачі військовополонених іншим країнам для подальшого інтернування та тримання в таборах для військовополонених. Так, у статті 12 Конвенції зазначено, шо «військовополонені можуть передаватися державою, що тримає в полоні, лише державі, яка є учасницею цієї Конвенції, та лише після того, як держава, що тримає в полоні, упевнилася в тому, що зазначена держава має намір і змогу застосовувати Конвенцію. Якщо військовополонені передаються за таких обставин, то відповідальність за застосування Конвенції лежить на державі, що приймає їх, під час їхнього перебування під її охороною» [8].

А також навіть під час бойових дій Конвенція передбачає безпосередню репатріацію поранених та хворих, розумова чи фізична придатність яких видається такою, що суттєво погіршилася, та госпіталізацію в нейтральних країнах певних категорій осіб, які менш тяжко хворі чи поранені.

У типовій угоді, що додається до Конвенції, перераховано численні випадки, коли може бути застосований цей принцип [9, с. 47–48].

Частина 2 статті 12 Конвенції чітко охоплює переміщення військовополонених на територію держави-співвоюючої сторони. Однак у тексті цього пункту немає нічого, що вказувало б на те, що переміщення має здійснюватися на територію іншої держави. Стаття не вимагає, щоб військовополонені перетинали міжнародний кордон або навіть були фізично переміщені для того, щоб відбулося «переміщення». Військовополоненого можна перевести у сенсі пункту 2 просто шляхом передачі контролю від однієї держави до іншої. Це відповідає меті цього пункту, яка полягає в тому, щоб забезпечити відсутність прогалин у захисті військовополонених або зниження рівня їхнього захисту нижче того, що вимагається Конвенцією. Якщо, наприклад, держава, що тримає у полоні, передає командування та управління табором для військовополонених державі-співвоюючої сторони, перша держава більше не має права застосовувати Конвенцію до військовополонених. Щоб забезпечити захист цих військовополонених, цілком логічно, що держава-співвоююча сторона несе відповідальність за їхнє поводження з моменту, коли вона бере на себе командування та управління табором. Частина 2 стаття 12

Конвенції не обмежує цілі, для яких може здійснюватися передача. Передача може, наприклад, бути здійснена через те що держава, яка захопила військовополонених, не має матеріальних ресурсів для створення таборів для військовополонених або для задоволення запиту про екстрадицію військовополоненого. Крім того, передача може відбутися одразу після захоплення або через кілька днів, місяців чи навіть років. Якщо відбувається кілька передач поспіль, кожна передача повинна відповідати вимогам пункту 2 [10].

Українська сторона загалом прагне всебічного дотримання положень МГП, зокрема у сфері поводження з військовополоненими. Це, наприклад, підтверджується у періодичній доповіді Управління Верховного комісара ООН з прав людини, де зазначено: «В рамках офіційного інтернування російські військовополонені утримувались щонайменше в 15 офіційних установах, підпорядкованих Державній кримінально-виконавчій службі України (Міністерству юстиції України). У слідчих ізоляторах, які регулярно відвідувало УВКПЛ, російські військовополонені утримувались у спеціальних приміщеннях окремо від цивільних осіб. Умови утримання в СІЗО та таборах для військовополонених загалом відповідали нормам МГП з точки зору розміщення, харчування, гігієни, медичного обслуговування та контактів із зовнішнім світом» [11, с. 14].

Проте, з огляду на численні порушення положень МГП з боку російської федерації, особливо у сфері поводження з українськими військовополоненими, доцільним видається подальший розвиток міжнародного гуманітарного права. Це може стосуватися розроблення нової конвенції або укладення додаткових протоколів до чинної Конвенції, які б конкретизували порядок передачі військовополонених для утримання іншими державами, що не є безпосередніми учасниками збройного конфлікту.

На нашу думку, утримання військовополонених у таких державах може сприяти покращенню умов тримання, мінімізації або навіть повному усуненню випадків катувань, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання, що безумовно заборонені як міжнародним гуманітарним правом, так і міжнародним правом прав людини.

Список використаних джерел

1. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс : підручник. Київ : Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2020. 398 с.
2. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса, 2015. 287 с.
3. Сікун А. Правове регулювання праці осіб, які утримуються в установах виконання покарань : дис. … д-ра філософії в галузі права : 081. Чернігів, 2024. 310 с.
4. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 413 : станом на

25.03.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-п#Text (дата звернення: 22.05.2025).

5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV : станом на 01.01.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 22.05.2025).

6. Галай А. О., Сікун А. М. Аналіз оплати праці військовополонених в Україні. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. 2024. № 2 (22). С. 101–111.

7. Пузиревський М. В., Сікун А. М. Особливості правового статусу таборів для тримання військовополонених в Україні. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 25 квітня 2024 р.). Чернігів : ПАУ, 2024. С. 277–279.

8. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Конвенція Організації Об’єднаних Націй від 12.08.1949 : станом на 23.02.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text (дата звернення: 22.05.2025).

9. Основні положення Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них. Київ : Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2023. 88 с.

10. See ICRC Database, Treaties, States Parties and Commentaries, Convention (II) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949., Commentary of 01.01.2020 (hereinafter 'ICRC 2020 Commentary'). URL: https://ihl-databases.icrc.org/ru/ihl-treaties/gciii-1949/article-62/commentary/2020?activeTab=1949GCs-APs-and-commentaries.

11. Поводження з військовополоненими та оновлена інформація про ситуацію з правами людини, 1 червня–31 серпня 2024 року. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні. Home | UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. URL: https://ukraine.ohchr.org/uk/Treatment-of-prisoners-of-war-and-Update-on-the-human-rights-situation-1-June-to-31-August-2024 (дата звернення: 22.05.2025).

Тематичний напрям 2.
КРИМІНАЛЬНА ТА ПЕНІТЕНЦІАРНА ПОЛІТИКА

CONTEMPORARY ISSUES OF CRIMINAL PENITENTIARY POLICY IN BRAZIL: CASE STUDIES

Victor MINERVINO QUINTIERE,
Brazilian Criminal Defense Attorney. Ph.D. in Law – Brazilian Institute of Education, Development, and Research - IDP,
Professor in the postgraduate program in Criminal Law – University Center of Brasília-DF (UniCEUB),
Professor in the postgraduate program at IBMEC in Economic Criminal Law
Deputy Attorney General of the National Association of Criminal Defense Lawyers – ANACRIM,
Consulting Member of the Criminal Law Studies Commission of the Federal Council of the Brazilian Bar Association – CFOAB

Considering the proposal and format of the work, in this essay I will analyze to what extent the judgment made by the Supreme Federal Court in the proceedings of the allegation of non-compliance with fundamental precept no. 347 and the extraordinary appeal nº 641.320 generated effects on the Brazilian prison system, more specifically, in the construction/legitimization of the plan developed by the Attorney General's Office - AGU called "fair punishment", as well as in the discussions, by the Superior Court of Justice, regarding the rights of prisoners in light of infra-constitutional legislation, all of this in light of the Brazilian Federal Constitution of 1988 and the infra-constitutional system in force in the country.

To this end, doctrinal and jurisprudential reflections and research will be carried out, based on precedents by the Supreme Federal Court and the Superior Court of Justice, which will serve as a compass for the respective studies.

The examination of the precedents will be carried out in accordance with the methodology of decision analysis - MAD, developed by Roberto Freitas Filho and Thalita Moraes (2010).

I. CONTEXTUALIZING THE PROBLEM: WHAT WAS DECIDED BY THE BRAZILIAN SUPREME COURT IN THE PROCEEDINGS OF THE CLAIM O NON-COMPLIANCE WITH FUNDAMENTAL PRECEPT Nº 347 AND IN THE EXTRAORDINARY APPEAL Nº 641.320?

ADPF 347 (Allegation of Violation of a Fundamental Precept No. 347), ruled by the Brazilian Federal Supreme Court (STF), recognized that the Brazilian prison system is experiencing an "unconstitutional state of affairs" — that is, a situation of widespread and systematic violation of the fundamental rights of incarcerated individuals.

I.1 Key rulings and determinations by the STF in ADPF 347:

I.1.a) Recognition of the unconstitutional state of affairs:

The STF acknowledged that the degrading conditions in Brazilian prisons violate fundamental precepts such as respect for human dignity, physical and moral integrity, and the rights to health and life.

I.1.b) Obligation for government action:

The STF ordered the Executive, Legislative, and Judicial branches to adopt concrete and coordinated measures to address the structural deficiencies of the prison system.

I.1.c) Release of FUNPEN funds (National Penitentiary Fund):

The Court determined that FUNPEN resources must not be frozen or withheld, ensuring they are effectively used to improve prison conditions.

I.1. d) Strengthening of custody hearings:

The Brazilian Supreme Court reinforced the obligation to hold custody hearings within 24 hours of an arrest, as a means of ensuring the legality of detentions and preventing abuse or mistreatment.

I.1. e) Recommendations on alternative sentencing and decarceration:

The Court encouraged the use of alternatives to imprisonment and public policies aimed at reducing mass incarceration, particularly of vulnerable individuals.

I.1.f) Brazilian´ Supreme Court supervisory role:

The Supreme Court assumed an active and ongoing role in supervising the measures implemented, with the authority to monitor and demand compliance.

ADPF 347 is a landmark in Brazilian constitutional jurisprudence, as it acknowledges the existence of a systemic constitutional violation and imposes a duty on the State to overcome it through public policies and integrated actions.

II – UNDERSTANDING THE "PENA JUSTA” (JUST PENALTY) PLAN

The Judicial and Executive branches launched the Pena Justa (Fair Sentence) program February 12, 2025, in a ceremony held at the Federal Supreme Court (STF). The initiative aims to combat systematic human rights violations in the Brazilian prison system. During the event, authorities signed cooperation agreements and unveiled a commemorative stamp issued by the national postal service to mark the occasion.

Pena Justa, a joint initiative between the National Council of Justice (CNJ) and the Ministry of Justice and Public Security (MJSP), sets out over 300 goals to be achieved by public authorities by 2027. The program aims to improve prison infrastructure and provide the incarcerated population with advances in healthcare, safety, and education. Additionally, it seeks to promote professional training and create opportunities for the social reintegration of individuals released from the prison system.

II.1. a) An ambitious plan

During the ceremony, STF and CNJ President, Justice Luís Roberto Barroso, highlighted the ambitious nature of the program, describing it as a "turning point" in tackling prison overcrowding and violence, which have turned penitentiaries into recruitment grounds for criminal organizations. According to Barroso, if the state is unable to provide support to detainees, criminal factions will fill that void.

"What we are doing is an exercise in empathy — not out of naivety, nor in disregard for victims’ situations, nor to offer unacceptable privileges to inmates — but simply to ensure minimum conditions of dignity so that they do not leave worse off than when they entered. These people should not be discarded by the prison system. They have not lost their dignity, only their freedom", he stated.

II.1. b) Cooperation agreements

The cooperation agreements signed on Wednesday establish criteria for the implementation and monitoring of the program's goals nationwide. One agreement creates a line of credit to support states in projects focused on culture, vocational training, and social reintegration. Another seeks to encourage entrepreneurship among incarcerated women and their families.

In addition to Barroso, the ceremony was attended by STF Vice-President, Justice Edson Fachin; Justice Cristiano Zanin; the Minister of Justice and Public Security, Ricardo Lewandowski; the President of the Superior Labor Court, Justice Aloysio Corrêa da Veiga; and the Prosecutor General of the Republic, Paulo Gonet, among others.

The agreements also involve the Ministry of Entrepreneurship, Micro and Small Enterprises; the Ministry of Transportation; the Office of the Comptroller General; the National Bank for Economic and Social Development (BNDES); the National Land Transport Agency (ANTT); the National Department of Transport Infrastructure (DNIT); and the public company Infra S.A., among other bodies and institutions.

"This is a giant step for the State to reclaim territory currently controlled by criminal factions", said Lewandowski.

II.1. c) Dignified employment

As part of the Pena Justa initiative, the Emprega 347 program was also announced. It creates employment quotas in infrastructure projects under the Growth Acceleration Program (PAC) for former inmates and individuals serving sentences in semi-open regimes. The goal is to ensure dignified, paid employment for more than 600,000 people.

Participants will work on reforestation and environmental compensation projects linked to highway and railway infrastructure works. To foster engagement, Emprega 347 includes an annual award for outstanding productive units, inmates, and former detainees.

II.1. d) Four pillars

The goals of Pena Justa are structured around four pillars: addressing prison overcrowding, improving prison infrastructure and services (such as health, hygiene, and food), streamlining release protocols upon completion of sentences, and ensuring the reintegration of individuals into society.

The program was developed throughout 2024. States and the Federal District have six months to develop and submit local plans based on the national framework.

II.1. e) Allegation of Violation of a Fundamental Precept (ADPF) No. 347

The program responds to a decision by the STF in the Allegation of Violation of a Fundamental Precept (ADPF) No. 347, which recognized an "unconstitutional

state of affairs" in the Brazilian prison system due to widespread violations of prisoners’ rights. The STF mandated public cooperation to address these issues.

Other measures stemming from ADPF 347 and incorporated into Pena Justa include strengthening custody hearings, ensuring the full and unimpeded allocation of funds from the National Penitentiary Fund (Funpen), and the creation by the CNJ of new criminal enforcement courts to meet the demands of the prison system nationwide.

III - CONSIDERATIONS ON THE RIGHT OF A PRISONER TO RECEIVE A VISITS FROM A PERSON SERVING A SENTENCE IN AN OPEN REGIME OR ON CONDITIONAL RELEASE

The Third Panel of the Superior Court of Justice (STJ), under the system of repetitive appeals (Topic 1,274), ruled that a prisoner may receive visits from individuals serving a sentence in an open regime or enjoying conditional release. According to the panel, any restrictions on this right may only occur in exceptional cases and must be based on proper justification.

The issue brought to trial resulted in the following legal thesis: "The fact that the visitor is serving a custodial sentence in an open regime or under conditional release does not, by itself, preclude the right to visit someone in a correctional facility".

Justice Otávio de Almeida Toledo, the reporting judge for the repetitive appeal, noted that the criminal chambers of the STJ have already held that a prisoner may be visited by someone serving a sentence in an open regime or on conditional release. This understanding, he continued, considers the rehabilitative function of the sentence and the principle that the effects of imprisonment should not infringe upon other individual rights.

III.1. a) International conventions and Brazilian law protect the right to visitation

Regarding the rehabilitative purpose of the sentence, the reporting judge recalled that it is provided for in the American Convention on Human Rights and, according to the interpretation adopted by the Inter-American Court of Human Rights, includes contact with family and the outside world, which materializes in the right of the incarcerated person to receive visitors. This right is also set forth in the United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners ("Nelson Mandela Rules") and in Article 41, item X, of Law No. 7,210/1984 (the Law on Penal Enforcement).

"Under federal law, it is emphasized that the prisoner retains all rights not affected by the deprivation of liberty (Article 38 of the Penal Code), or, in other words, by the sentence or by law (Article 3 of the Law on Penal Enforcement). And there is no rule that abstractly prohibits visitation under such circumstances", the judge continued.

Otávio de Almeida Toledo further warned that each case may present specific circumstances justifying the exceptional restriction of visitation rights. In this regard, he stated that any limitation on visitation must be "adequate, necessary, and proportionate".

"Given this context, a decision that restricts visitation by a person serving a sentence in an open regime or on conditional release is not considered properly justified when it is based generically on such circumstances", the reporting judge emphasized.

Considering the proposal and format of the work, in this essay I analyzed to what extent the judgment handed down by the Supreme Federal Court in the proceedings of the Claim of Non-Compliance with Fundamental Precept No. 347 and the Extraordinary Appeal No. 641,320 generated effects on the Brazilian prison system, more specifically, in the construction/legitimization of the plan developed by the Attorney General's Office (AGU) called "just punishment", as well as in the discussions, by the Superior Court of Justice, about the rights of prisoners in light of the infra-constitutional legislation, all of this in light of the Brazilian Federal Constitution of 1988 and the infra-constitutional system in force in the country.

To this end, doctrinal and jurisprudential reflections and research were carried out, based on precedents of the Supreme Federal Court and the Superior Court of Justice, which served as a compass for the respective studies.

The examination of the precedents was carried out in accordance with the decision analysis methodology - MAD, developed by Roberto Freitas Filho and Thalita Moraes (2010).

Based on this analysis, it was possible to conclude that in both ADPF 347 and RE 641320, the Brazilian Supreme Court issued manipulative decisions, generating important repercussions on the system of the Brazilian prison system, especially when we analyze the structure and objectives of the "fair sentence" program, as well as the recent case law of the Superior Court of Justice involving the right of prisoners to receive visits from people who are in an open regime or even on conditional release.

References

1. Filho, Roberto Freitas; LIMA, Thalita Moraes. Decision Analysis Methodology – MAD. Univ. JUS, Brasília, n. 21, p. 1-17, Jul./Dec. 2010.
2. "Fair punishment" plan: Available at: https://www.gov.br/senappen/pt-br/assuntos/pena-justa>. Accessed on: May 14, 2025.
3. Brazil. STF. Plenary. RE 641320/RS, rapporteur Justice Gilmar Mendes, decided on 5/11/2016 (general repercussion) (Info 825).
4. Brazil. STF. Plenary. ADPF 347 MC/DF, rapporteur Justice Marco Aurélio, decided on 9/9/2015. Available at: < www.stf.jus.br>. Accessed on: Accessed on: May 14, 2025.
5. Brazil. STJ. Plenary. REsp nº 2119556 / DF, rapporteur Justice Otávio de Almeida Toledo. 3ª Section. decided on 04/30/2024. Available at: < www.stj.jus.br>. Accessed on: Accessed on: May 14, 2025.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ НОВОЇ В’ЯЗНИЦІ В ДОКТРИНІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПРАВА

Іван БОГАТИРЬОВ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри
кримінально-виконавчого та кримінального права
Пенітенціарної академії України

Доктрина пенітенціарного права розглядає створення в Україні нової в’язниці шляхом зміни вектора трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему нового зразка.

Чому ж у нашій державі за роки незалежності так і не було побудовано нової в’язниці, яка б відповідала сучасним європейським стандартам?

Назагал щороку відбуваються конференції, кругли столи, форуми, молитовні сніданки, залучаються міжнародні інвестори, реалізуються проєкти, а парадигмальні зміни реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформація в пенітенціарну систему поки що проводиться непослідовно. Зокрема:

– закриття і консервація виправних центрів, виправних і виховних колоній показує, що в Україні відбувається суттєве скорочення засуджених у місцях несвободи, але злочинність навпаки зростає, особливо в період воєнного стану;

– впровадження в систему покарань нових видів, зокрема пробаційного нагляду, який розширює спектр діяльності Державної установи «Центр пробації», але виключає арешт як покарання і побудову нової в’язниці – арештного дому;

– модернізація та оптимізація навчальних закладів Міністерства юстиції України показує, щодо їх скорочення не завжди виправдане. Наприклад, які кошти були вкладені інвесторами у Білоцерківське училище, його закриття зменшило обсяг первинної підготовки та перепідготовки персоналу місць несвободи ДКВС України і уповноважених органів з питань пробації;

Звичайно, у всіх пенітенціаріїв була велика надія після відокремлення Головного управління виконання покарань від Міністерства внутрішніх справ, створення нової служби ДДПВП (1998), потім і ДПтС України (2010), ухвалення Верховною Радою України спочатку нового Кримінального кодексу України (2001) та Кримінально-виконавчого кодексу України (2003), передача під юрисдикцію Міністерства юстиції України ДПтС України (2016), що ми зможемо трансформувати парадигму кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну. На жаль, Закон України «Про Пенітенціарну систему» (2021) поки що не знайшов підтримки у Верховній Раді України. Ми часто вживаємо термін «пенітенціарний», але законодавчо він поки що не закріплений [2,

с. 213]. Також сподівалися провести потужну гуманізацію системи покарань, де засуджений у місцях несвободи має пройти три стадії соціальної корекції: пенітенціарну соціалізацію, пенітенціарну ресоціалізацію та пенітенціарну реінтеграцію, по завершенні яких засуджений може швидко адаптуватися до нових умов життя на волі після звільнення [3, с. 129].

Але сталося так, як ми і прогнозували на початку повномасштабної реформи кримінально-виконавчої системи України 1991 року. Кожен новий керівник, який приходив реформувати кримінально-виконавчу систему України, розробляв власну концепцію реформування, але, на жаль, так і не доводив її до кінця. Чому? Тому що на весь процес реформування кримінально-виконавчої системи суттєво вплинула політична нестабільність у державі. Щоп’ять років у нас змінювалося керівництво кримінально-виконавчої системи, змінювалися керівники основної ланки і структурних підрозділів.

Водночас за 32 роки незалежності в Україні зроблено було дуже багато. Цьому сприяли, зокрема: поїздки персоналу ДКВС України за кордон, де вивчали кращі іноземні практики виконання покарань; впровадження в кримінально-виконавчу систему пілотних проєктів, за результатами яких покращилися умови життя засуджених у місцях несвободи; регулярні тренінги з персоналом кримінально-виконавчої системи формували нові підходи до роботи із засудженими та ув’язненими; навчання персоналу застосовувати до засуджених різні пробаційні програми; внесення змін і доповнень до чинного законодавства було направлено на гуманізацію відбування засудженими покарання. За нашими підрахунками, було внесено більше 180 правок. У 2015 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про пробацію». Створено Державну установу «Центр пробації». У 2022 році Державним департаментом з питань виконання покарань здійснено проєкт модульної установи виконання покарань в м. Умань Черкаської області. Без сумніву, кожна модель – це результат напрацювання робочою групою відповідних нормативів, реалізація яких дозволить нарешті суспільству побачити нову в’язницю [4, с 85]. У 2022 році було видано розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text).

Насамкінець хочу поділитися інноваціями, що запроваджує доктрина пенітенціарного права в Україні, які можуть стати в нагоді після нашої Перемоги над державою-агресором російською федерацією.

1. Розроблення і впровадження нових законопроєктів:

– Закон України «Про Державну службу виконання покарань»;

– Пенітенціарний кодекс України;

– Державна установа попереднього ув’язнення;

– Закон України «Про пенітенціарну в’язницю».

2. Оптимізація діяльності органів і установ виконання покарань.

– Вивчити питання щодо скорочення міжрегіональних управлінь, оскільки в умовах швидкого розширення інформаційних і комунікаційних

технологій вони стають посередником між пенітенціарною в’язницею і адміністрацією Державної служби виконання покарань.

– Вивчити питання щодо передачі Державної установи «Кременчуцька виховна колонія» в підпорядкування Міністерству освіти і науки, оскільки виправлення і ресоціалізація неповнолітніх засуджених відбувається через освітній простір. Щодо нагляду й охорони за засудженими пропонується укласти договір.

– Вивчити питання щодо передачі Державної установи «Софіївська виправна колонія» в підпорядкування Міністерства соціальної політики, оскільки саме це Міністерство є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав осіб з інвалідністю. Щодо нагляду й охорони за засудженими пропонується укласти договір.

Список використаних джерел

1. Пенітенціарна кримінологія : підручник / І. Г. Богатирьов, А. В. Боровик, О. М. Джужа та ін. Одеса : Гельветика, 2022. 464 с.

2. Богатирьов І. Г., Богатирьов А. І. Парадигма функціонування пенітенціарної системи України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2021. № 3. С. 213–219.

3. Богатирьов І. Г. Пенітенціарна система України у XXI столітті: теоретико-правові та кримінально-виконавчі проблеми : монографія. Київ : Дакор, 2025. 247 с.

4. Богатирьов І. Г. Сучасна в’язниця в Україні: інноваційна модель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 2. С. 85–91.

ВИПРАВНІ РОБОТИ: НЕДОЛІКИ ПЕНАЛІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Ірина ГОРБАЧОВА,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Останнім часом спостерігається певна непослідовність законодавця у формуванні кримінально-правової політики. Наприклад, встановлюючи в березні 2022 р. відповідальність за колаборацію, у ч. 1 ст. 111-1 КК України законодавець передбачив єдине можливе покарання – позбавлення права обіймати посади або займатися певним видом діяльності. Обґрунтованість та необхідність криміналізації такого діяння не викликає сумнівів, а от пеналізаційна політика за ч. 1 ст. 111-1 КК викликала зауваження, яке за три роки могло бути усунуте. Тому часто швидкі й необдумані законодавчі зміни у кримінально-правовій площині викликають низку проблем на теоретичному та практичному рівні.

Науковці Н. О. Гуторова та Ю. А. Пономаренко зазначають, що пеналізація злочинів – це складова частина кримінально-правової політики держави, яка становить собою процес і результат діяльності законодавця з визначення у кримінальному законі видів і розмірів покарань за злочини з метою нормативного забезпечення засобів для протидії злочинності [1, с. 41].

Фріс П. Л. визначає як складову предмета кримінально-правової політики процеси пеналізації і депеналізації, розуміючи під ними встановлення принципів та меж караності суспільно шкідливих діянь [2, с. 202]. Здійснення такої політики має відповідати певним принципам.

Туляков В. А. зауважує, що в процесі пеналізаційної політики такі принципи кримінального права (та соціально-правові підґрунтя пеналізації) як рівність, юридична визначеність, пропорційність, передбачуваність, субсидіарність, законність повинні розглядатися винятково у векторі примата прав людини та безпеки жертви кримінального правопорушення [3, с. 85]. Тобто, встановлюючи межі караності певного діяння, слід враховувати пріоритет прав людини (потенційного адресата) та інтереси жертви правопорушення.

Аналізуючи принцип доцільності, П. Л. Фріс зазначає, що всі заходи кримінально-правового впливу повинні бути визначені у законі, застосовані й виконані так, щоб максимально забезпечити досягнення тих цілей, які перед ними ставляться [2, с. 222]. Тож політика пеналізації має бути виваженою, обґрунтованою та продуманою, і передбачене санкціями кримінально-правових норм покарання має сприяти досягненню цілей покарання (ст. 50 КК).

Аналіз чинного кримінального законодавства дозволяє дійти висновку, що в процесі визначення караності певних видів діянь законодавець закладає завідомо мертві санкції або здійснює це без урахування сутності кримінального правопорушення і суб’єкта його вчинення та включає такі види покарань, які не сприятимуть досягненню цілей покарання.

Відповідно до ч. 1 ст. 57 КК України виправні роботи здійснюються за місцем роботи засудженого. Таким чином, виправні роботи як вид покарання загалом мають економічний характер та не пов’язані з розривом позитивних суспільних зв’язків засудженого і є цілком орієнтовними щодо дотримання прав людини.

Крім того, слід звернути увагу і на сутність позбавлення права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності, що стосується позбавлення засудженого вироком суду на певний строк прав, обумовлених його службовим становищем, професійною або іншою діяльністю, використовуючи які, ця особа вчинила злочин або які вона могла б використати надалі для вчинення злочинів. Позбавлення права обіймати певні посади спричиняє звільнення засудженого з посади, яку він обіймав під час вчинення злочину, і позбавлення його на певний строк права обіймати аналогічні посади на інших підприємствах, в установах і організаціях. Це покарання може бути призначене у випадках, коли за характером вчинених винним кримінальних правопорушень за посадою або при зайнятті певною діяльністю суд визнає

неможливим збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Зважаючи на сутність правообмежень цих видів покарань, обґрунтовано можна зробити висновок, що їх одночасне застосування об’єктивно неможливе. Разом з тим КК України містить низку норм, санкції яких передбачають одночасно як основне альтернативне покарання виправні роботи з обов’язковим позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 1 ст. 142, ч. 1 ст. 143, ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 273, ч. 1 ст. 275, ч. 1 ст. 287 КК України). Фактично при застосуванні таких санкцій суд або просто ігнорує покарання у вигляді виправних робіт, або, не призначаючи позбавлення права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності в порядку ст. 69 КК, призначає виправні роботи. Та навіть за умов призначення цього покарання (виправних робіт) відбувається порушення принципу доцільності пеналізації, оскільки покарання у вигляді виправних робіт не сприятиме меті виправлення та превенції, оскільки передбачене за кримінальні правопорушення, які вчиняються особами саме у зв’язку з обійманням ними певної посади або у зв’язку з виконанням певних зобов’язань, обумовлених цією посадою.

У низці кримінально-правових норм санкції передбачають як альтернативне обов’язкове покарання виправні роботи (ч. 1 ст. 140, ч. 1 ст. 144, ч. 1 ст. 271 КК України). При цьому передбачена можливість призначення покарання у вигляді виправних робіт особі, яка не просто допустила порушення нормативно-правових приписів певної безпеки по службі або не виконала чи неналежно виконала професійні обов’язки, але такі дії призвели до тяжких наслідків для потерпілого. Тут доцільно нагадати абз. 2 п. 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику призначення судами кримінального покарання» від 24.10.2003 № 7, де зазначено, що суди не повинні призначати виправні роботи особам, які вчинили злочини, пов’язані з виконанням ними службових або професійних обов’язків, коли залишення винного на тій самій роботі може призвести до послаблення виховного й запобіжного впливу покарання або до вчинення таких самих злочинних діянь [4]. Однак вирішенням таких ситуацій має бути їх недопущення на нормативному рівні.

На перший погляд, санкції вказаних статей надають можливість широкого судового розсуду при обранні конкретного виду покарання з урахуванням принципів індивідуалізації та диференціації відповідальності. Натомість це лише видимість, оскільки застосування такого виду покарання як виправні роботи до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на своєму робочу місці всупереч повноваженням або нехтуючи своїми обов’язками, нівелює можливість досягнення цілей покарання. Якщо підходити до встановленої виправними роботами мети винятково як кари за вчинене, то значення цього покарання як попереджувального заходу втрачає сенс, оскільки, окрім кари, суспільство цікавить превенція і насамперед зацікавленість у цьому – жертви конкретного кримінального правопорушення.

Крім того, відповідно до ст. 57 КК України покарання у виді виправних робіт відбувається за місцем роботи засудженого. А судам, перш ніж призначати засудженому покарання у виді виправних робіт, належить з’ясувати, чи є особа працевлаштованою, оскільки відсутність місця роботи унеможливлює визначення розміру відрахувань із суми заробітку засудженого в дохід держави, яке є обов’язковим при призначенні вказаного виду покарання [5]. Відповідно до абз. 6 ч. 5 ст. 41 КВК України уповноважений орган з питань пробації направляє засуджених до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітних, якщо на час виконання вироку вони не працюють або звільнені з роботи відповідно до законодавства про працю. Такий нормативний припис КВК суперечить самій ідеї покарання у вигляді виправних робіт, оскільки покарання має відбуватися саме за місцем роботи засудженого, а не на обліку в службі зайнятості. У КК України чітко визначено, що покарання відбувається за місцем роботи засудженого, є визначена позиція Верховного Суду щодо неприпустимості застосування цього покарання до непрацевлаштованих, тож у таких випадках нормативний припис мав би орієнтувати виконавчі органи звертатися до суду з клопотанням про заміну покарання або звільнення від нього (що має бути відображено на законодавчому рівні). Сьогодні чинна редакція абз. 6 ч. 5 ст. 41 КВК України фактично призводить до необґрунтованого поширювального тлумачення приписів ст. 57 КК України.

Підсумовуючи, слід визнати, що хаотичні та безсистемні зміни кримінального законодавства, відсутність узгодженості між правом-процесом-виконанням викликають низьку ефективність правозастосовної діяльності та зниження попереджувального впливу на різні вияви злочинності.

Список використаних джерел

1. Гуторова Н. О., Пономаренко Ю. А. Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 32–49.

2. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2021. 389 с.

3. Туляков В. О. Принципи пеналізації у контексті апроксимації європейського законодавства. Наукова спадщина професора М. І. Бажанова у дискурсі сучасності і майбуття (до 100-річчя від дня народження) : матеріали мемор. конф. (м. Харків, 27 груд. 2022 р.) / голов. ред. Ю. В. Баулін ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2023. С. 82–86.

4. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text (дата звернення: 23.05.2025).

5. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 18.01.2024 у справі № 523/11023/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116487836 (дата звернення: 23.05.2025).

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ФЕДЕРАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ФРН

Ігор ІВАНЬКОВ,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»;
Олег ІВАНЬКОВ,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри правових дисциплін
Національної академії Національної гвардії України

Відповідальність неповнолітніх у Федеративній Республіці Німеччина передбачається Кримінальним кодексом (Strafgesetzbuch (StGB) (у редакції, оприлюдненій 13 листопада 1998 р., з останніми змінами, внесеними пунктом 2 статті 2 Закону від 7 листопада 2024 р. [1] та Федеральним законом від 20 жовтня 1988 р. «Про відправлення правосуддя у випадках кримінальних правопорушень, скоєних неповнолітніми та молодими людьми» (Jugendgerichtsgesetz – JGG) [2].

Німецькі дослідники Ф. Дюнкель, А. М. ван Калмхаут та Х. Спрінгорум, які вивчали стан злочинності серед неповнолітніх та фактори, що впливали на її динаміку, характеризували національне законодавство щодо неповнолітніх як таке, що більшою мірою спрямоване не на залякування, а на перевиховання. Вони зазначали, що основними принципами ювенальної юстиції загалом та служб пробації зокрема в Німеччині є, по-перше, встановлення пріоритетів: а) альтернативних покарань; б) медіації та відновного правосуддя; в) санкцій виховного характеру; по-друге, ювенальні суди Німеччини при призначенні покарання застосовують взяття під варту лише як крайній захід («ultima ratio») і на найкоротший термін, що відповідно до законодавства встановлюється для неповнолітніх від 6 місяців до 5 років, однак у виняткових випадках може бути призначено на строк до 10 років; по-третє, було законодавчо закріплене положення про те, що за жодних обставин справа щодо неповнолітніх не може бути розглянута у загальному суді для дорослих [3. с. 34–35].

Під юрисдикцією ювенальних судів у Німеччині перебувають неповнолітні віком від 14 до 17 років, а також повнолітні віком від 18 до 21 року (молоді повнолітні). Усі ці категорії осіб, включно з дітьми (до 14 років) мають право на підтримку та здобуття освіти, а також на захист їхнього особистого розвитку, які забезпечуються органами соціального забезпечення дітей та неповнолітніх. Такі послуги перебувають у пріоритеті у приватних та некомерційних організацій, яким видається акредитація регіональними відділеннями із соціального забезпечення неповнолітніх міністерств соціальних справ (Landesjugendämter).

Як правило, у молодому віці особистісний розвиток ще не завершено, і тому підлітки, як зауважує федеральний міністр юстиції та захисту прав споживачів, ще не несуть відповідальності на рівні дорослої людини, і цей факт багато в чому враховується в ювенальному кримінальному праві: коли неповнолітні вчиняють кримінальне правопорушення, вони не звинувачуються у ньому так само, як і дорослі, тому що їх здатність усвідомлювати протиправність діяння і діяти відповідним чином зазвичай менш розвинена.

Крім того, цільові заходи покликані допомогти гарантувати, що ці молоді люди більше не матимуть конфлікту із законом. Таким чином, основною метою ювенального кримінального права є не покарання чи компенсація за скоєне правопорушення, а запобігання подальшим правопорушенням з боку неповнолітніх (стаття 2 (1) JGG). Якщо кримінальне переслідування порушується щодо неповнолітніх, то необхідно враховувати їхній вік і відповідний рівень розвитку. Як правило, неповнолітнім складніше, ніж дорослим розуміти перебіг судового розгляду, висловлювати власну точку зору та захищатися від наданого звинувачення. Тому, будучи підозрюваними та звинуваченими у кримінальних процесах щодо неповнолітніх, вони мають особливу потребу в захисті відповідно до вимог Європейського Союзу, а також положень і рекомендацій Ради Європи та Організації Об’єднаних Націй. Слід зазначити, що законодавством для неповнолітніх, які порушили закон у Німеччині, передбачено певні правові наслідки. Серед правових санкцій мають місце заходи виховання (Erziehungsmassregeln), метою яких є виховання, забезпечення правомірної поведінки, зниження до мінімуму ймовірності рецидиву, а ніяк не покарання чи залякування злочинця. Своєю чергою заходи виховання існують у двох формах: вказівки (Weisungen) та приписи надати допомогу у вихованні (Hilfe zur Erziehung) [4].

Перші містять обов’язки та заборони для неповнолітніх, що регулюють їх спосіб життя, зокрема: а) дотримуватися вказівок про місце перебування; б) жити у сім’ї чи соціальній установі; в) займатися навчанням чи роботою; г) виконати певну роботу; д) перебувати під управлінням та наглядом певної особи; є) брати участь у соціальних тренінгах; ж) примиритися з потерпілим; з) не підтримувати стосунки з певними особами або не відвідувати розважальних закладів; і) брати участь у вивченні правил дорожнього руху. Приписи надати допомогу у вихованні можна спостерігати у § 12 Jugendgerichtsgesetz у таких формах: а) призначення особи, яка опікуватиметься правопорушником; б) цілодобове перебування у спеціальній установі, де підлітку будуть забезпечені турбота й догляд [2].

Наступний вид правових санкцій – примусові заходи (Zuchtmitteln). Німецький законодавець не дає точного визначення примусових заходів, проте можна сказати, що вони посідають проміжне місце між виховними заходами і покаранням. Види примусу: 1) попередження (Verwarnung); 2) обов’язки (Auflagen); 3) арешт (Jugendarest). Суд виносить попередження, що підкреслює злочинний характер скоєного підлітком діяння у разі незначущості провини та позитивної характеристики щодо особистості правопорушника. До обов’язків

належать: 1) посильне відшкодування збитків, заподіяних кримінальним правопорушенням; 2) вибачення потерпілому в особистій формі; 3) виконання суспільно корисної роботи; 4) сплата грошової суми на користь потерпілого або установи, якій завдано збиток. Арешт може бути призначений терміном від 2 до 4 днів або на тривалий термін від 1 до 4 тижнів у вільний від роботи та навчання час. Заходи виправлення та безпеки (Massregeln der Besserung und Sicherung) як вид правової санкції є: 1) поміщення до психіатричної лікарні; 2) поміщення до лікувального закладу для примусового лікування від алкоголізму чи наркоманії; 3) встановлення нагляду за поведінкою; 4) позбавлення права керувати автомобілем; 5) превентивне ув’язнення; 6) позбавлення волі.

Нові підходи до виконання кримінальних покарань у Німеччині окреслив Г. Остендорф, зазначивши, що профілактика повинна мати пріоритет у кримінальному праві для неповнолітніх та молоді. Він пропонує розрізняти три типи профілактики: первинну, вторинну і третинну. Первинна профілактика полягає у засвоєнні цінностей та норм, що відбувається за допомогою батьківської освіти, дитячого садка чи школи, а також засобів забезпечення добробуту молоді, таких як курси соціальної підготовки та індивідуальна соціально-освітня підтримка. Вторинна профілактика – це зміна структур можливостей, що містить технічні заходи профілактики, наприклад: покращення освітлення вулиць і площ, організацію диско-автобусів і недорогих нічних таксі для запобігання пограбуванням. Третинна профілактика – це зустрічний контроль у вигляді заходів кримінального правосуддя, вплив на правопорушника з метою запобігання повторному вчиненню кримінального правопорушення. Якщо в минулому основна увага в Німеччині приділялася третинному запобіганню, то сьогодні все більше уваги приділяється первинному та вторинному запобіганню, оскільки ефективність третинного запобігання обмежена кримінальним законодавством. Кримінальне правосуддя неспроможне вирішити соціальні проблеми, які породжують злочинність, … тому первинна та вторинна профілактика повинні мати пріоритет… Важливий підхід до первинної профілактики здійснюється у школах — не останньою чергою тому, що насильство часто відбувається дорогою до школи чи зі школи додому, а також на шкільному подвір’ї. Тема насильства має висвітлюватися на шкільних уроках. Проте школи також мають бути організаційно готовими до насильства та його профілактики — для цього важливим є нагляд під час навчання, але також необхідні вчителі, яким можна довіряти. Якщо учні зазнають утисків або шантажу дорогою до школи, необхідно організувати супровід шкільних автобусів спільно з поліцією та органами громадського транспорту. Вторинна профілактика є основним джерелом видимого успіху, оскільки змінити обставини легше, ніж людей. Хоча кількість злочинців, які вчиняють правопорушення, зростає, майже всі неповнолітні правопорушники вже були помічені у девіантній поведінці в дитячому садку чи школі. Тут необхідно виявляти проблемні випадки та вирішувати їх за допомогою активізації служб соціального захисту сім’ї та молоді. Громадяни також можуть бути залучені шляхом відродження допомоги сусідам [5].

Таким чином, у Німеччині можна відзначити особливу розгалужену структуру кримінального права для молоді, яка на момент вчинення суспільно небезпечного діяння перебуває у підлітковому віці, з урахуванням фізіологічних та психічних аспектів, яку слід вивчити та за можливістю адаптувати до ювенального кримінального права України.

Також вважаємо за необхідне приєднатися до висновків, викладених у статті Ш. Бернгарда та К. Кравченко «Неповнолітні як суб’єкти права: порівняння правового регулювання в Німеччині та Україні (частина 2)»: по-перше, встановлено, що мінімальна межа віку кримінальної відповідальності в німецькому праві менша, ніж в українському праві; доведено, що натепер 14-річна особа є доволі зрілою для того, щоб розуміти неправомірність протиправного діяння, усвідомлювати наслідки своїх дій, а також усвідомлювати свою безкарність; запропоновано знизити вік настання кримінальної відповідальності в України до 14 років і внести відповідні зміни до ст. 22 КК України; по-друге, запропоновано доповнити КК України ст. 22-1, у якій зобов’язати суддю встановлювати зрілість неповнолітнього…, що сприятиме більш ефективному застосуванню диференційованої системи покарань, передбачених ст. 98 КК України [6, с. 47].

Список використаних джерел

1. Strafgesetzbuch (StGB). Buzer.de. 07.11.2024. URL: https://www.buzer.de/StGB.htm (access date: 7 May 2025).

2. Jugendgerichtsgesetz – JGG. Das Bundesamt für Justiz. 25.06.2021. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/BJNR007510953.html (access date: 9 May 2025).

3. Van Kalmthout A. M., Dünkel F. und Schüler-Springorum H. Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich. Bonn, Forumverlag, 1997. 672 p.

4. Wieso braucht es überhaupt ein Jugendstrafrecht? Bundesministerin der Justiz und für Verbraucherschutz. 10.03.2023. URL: https://www.bmj.de/DE/themen/rehabilitierung_resozialisierung/Jugendstrafrecht/jugendstrafrecht_node.html (access date: 4 May 2025).

5. Ostendorf H. Ziele und Aufgaben des Jugendstrafrechts. Bundeszentrale Fur Politische Bildung: Kriminalität und Strafrecht. 24.04.2018. URL: https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/izpb/kriminalitaet-und-strafrecht-306/268248/ziele-und-aufgaben-des-jugendstrafrechts/ (access date: 11 May 2025).

6. Бернгард Ш., Кравченко К. Неповнолітні як суб’єкти права: порівняння правового регулювання в Німеччині та Україні (частина 2). *Зарубіжне адміністративне право та процес*. 2020. № 3 (30). С. 40–52.

КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВА ЕФЕКТИВНІСТЬ, ВРАЗЛИВІСТЬ СИСТЕМИ ТА НОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Оксана ОРЕЛ,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри правових дисциплін гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України

Українська держава, яка перебуває у стані повномасштабного вторгнення з боку Російської Федерації, має виконувати зобов’язання з дотримання прав людини навіть за умов та обмежень, передбачених правовим режимом воєнного стану. Особливо актуальним є питання правового статусу осіб, які перебувають під вартою або відбувають покарання в установах виконання покарань. Тобто система кримінальної юстиції має не лише забезпечувати дотримання безпеки, а й гарантувати гуманність та законність до такої категорії осіб.

У воєнний час кримінальна політика втрачає свої традиційні форми й вимушена пристосовуватися до нових гібридних викликів: переміщення установ, евакуації, браку персоналу, зростання безпекових ризиків та зменшення уваги з боку правозахисного сектору. Саме тому критично важливим є збереження балансу між інтересами безпеки та дотриманням базових прав людини, передбачених Конституцією України, Кримінальним та Кримінально-виконавчим кодексами, а також міжнародними стандартами.

Недосконаліть чинного державного інструментарію посилюється також питанням відсутності комплексного нормативного акта, який би регламентував сукупність процедур в аспектах процедур кримінального провадження, виконання вироків і забезпечення прав під час дії особливих правових режимів. Адже статті 84 і 86 Кримінального кодексу України не враховують гуманітарної ситуації, техногенних ризиків або військової мобілізаційної потреби як підстави для дострокового звільнення.

Наприклад, немає передбаченого законом механізму, за яким особа, визнана непридатною за станом здоров’я, могла б бути звільнена в прискореному режимі в умовах небезпеки. А практика роботи пенітенціарної служби вказує на непоодинокі випадки щодо надмірної бюрократизації, а саме: до медичних комісій не завжди долучаються незалежні експерти і рішення комісій часто затягуються у часі.

Поряд з цим у період повномасштабної війни до слабких місць державних механізмів долучилися ситуації, за яких адвокати не мають регулярного доступу до закладів у прифронтових зонах та відсутні інструменти захищеного онлайн-зв’язку. При цьому відсутність спеціального регламенту щодо дистанційних правових консультацій створює ситуацію, за якої доступ до захисту стає формальним.

Крім того, засуджені не завжди мають ефективні канали оскарження дій адміністрацій установ, оскільки скарги можуть реєструватися неналежним

чином, з відсутністю зворотного зв’язку. Що своєю чергою суперечить принципам ефективного доступу до правосуддя, закріпленим у практиці Європейського суду з прав людини.

На противагу означеному слід додати, що працівники Державної кримінально-виконавчої служби України під час бойових дій зазнають значного емоційного виснаження та працюють у понаднормовому режимі, що сприяє в умовах недофінансування, відсутності психологічної підтримки й постійного стресу погіршенню якості виконання службових обов’язків. Як наслідок – серед персоналу є фіксовані випадки грубого поводження та порушення дисципліни, а також суїцидальні випадки. Ці обставини вимагають беззаперечного перегляду підходів до кадрового забезпечення, психологічної допомоги та професійної підтримки працівників системи.

На підставі вищевикладеного можна з упевненістю стверджувати, що правова ефективність чинних механізмів кримінальної політики України в умовах воєнного стану є слабкою, має вразливі місця загальної системи, потребує розроблення та ухвалення нових інструментів захисту прав людини.

Тому з метою вдосконалення чинної нормативно-правової бази України доцільно, на нашу думку, внести доповнення до ст. 84 Кримінального кодексу України, а саме пункт 4-1 викласти в такій редакції: «Звільнення від відбування покарання може бути застосоване до засудженого, який є непридатним до подальшого перебування в установі виконання покарань з огляду на воєнні дії, техногенні або гуманітарні катастрофи, що створюють загрозу його життю, за поданням адміністрації установи та погодженням військово-цивільної адміністрації відповідного регіону».

Крім цього, доцільно:

посилити роботу в напрямі кризового психологічного реагування для засуджених і персоналу;

налагодити зовнішній моніторинг через наглядові ради, правозахисні організації, омбудсмена;

забезпечити постійний канал комунікації між родинами та засудженими, навіть у періоди надзвичайної ситуації.

Іншими словами, кримінальна політика та модель реалізації прав людини в умовах війни мають ґрунтуватися на принципі пропорційності. Адже всі рішення повинні прийматися з урахуванням Конвенції про захист прав людини та практики ЄСПЛ, а введені обмеження мають бути виправданими, мінімальними та відповідати легітимній меті. Оскільки засуджений як суб’єкт правовідносин не втрачає свою правосуб’єктність і право на захист у разі підвищеної загрози безпеці держави. Держава в цьому випадку повинна зберегти обличчя гаранта прав людини, що є важливим показником правової культури та відповідальності перед міжнародною спільнотою.

Водночас саме зараз ми маємо унікальну можливість сформувати нову парадигму – гуманного, сильного та правового регулювання. А створення міжвідомчої робочої групи з оновлення кримінальної політики у воєнний час

дозволить провести парламентські слухання за участю міжнародних експертів та підготувати рекомендації до плану відновлення України.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30, ст. 141.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Кримінально-процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.

4. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

5. Європейська конвенція з прав людини : ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР // Офіційний вісник України. 1997. № 37. Ст. 237.

ОЗНАКИ СУБ’ЄКТА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ

Вячеслав ПУЗИРНИЙ,
доктор юридичних наук, професор,
директор Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

У кримінально-правовій та кримінально-виконавчій науці українськими вченими зазначено, що суб’єктом невиконання судового рішення щодо засуджених в Україні є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України) може наставати кримінальна відповідальність. Таким суб’єктом є персонал відділу контролю за виконання судових рішень установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Отже, зважаючи на специфіку і завдання, які виконує персонал відділу контролю за виконання судових рішень установи виконання покарань ДКВС України, для суб’єкта кримінального правопорушення за невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду визначено винятково ті її ознаки, які можуть виявити в ній небезпеку зазіхання на охоронювані кримінальним законом суспільно важливі цінності, які утворюють об’єктивну сторону цього кримінального правопорушення.

Враховуючи законодавче визначення невиконання судового рішення, першою ознакою суб’єкта цього кримінального правопорушення ми виділяємо лише фізичну особу.

Другою ознакою суб’єкта кримінального правопорушення є осудність.

Згідно з ч. 1 ст. 19 КК України осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [1]. В. В. Лень, уточнюючи законодавче визначення, вказує, що осудність – це психічний стан особи, здатної усвідомлювати та давати собі звіт про власні дії або бездіяльність, тобто розуміти їх суспільне значення та керувати ними, а також поєднана з цим спроможність нести за вчинений злочин кримінальну відповідальність і покарання [2, с. 50]. Дещо інше визначення осудності пропонує В. М. Бурдін – це можливість особи під час вчинення злочину усвідомлювати суспільну небезпечність та кримінальну протиправність свого діяння, передбачати суспільну небезпечність та кримінальну протиправність його наслідків, зазначених в Особливій частині КК України, та керувати цим діянням [3, с. 703].

Наступною ознакою суб’єкта злочину є вік, який використовується законодавцем для позначення нижньої межі, з якої може наставати кримінальна відповідальність. Враховуючи норми ст. 22 КК України, суб’єктом кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень щодо засуджених в Україні може бути особа, якій до його вчинення виповнилося 16 років.

Вважаємо такий вік цілком обґрунтованим, адже невиконання рішення суду не може бути характерним для осіб віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, адже для цього особа повинна мати освіту, обіймати відповідну посаду, пов’язану з виконанням обов’язків щодо виконання судових рішень тощо. Крім того, враховуючи норми законодавства, що регулює трудові відносини, працівник відділу має статус службової особи.

Вказані ознаки суб’єкта злочину є обов’язковими. Але суб’єкти деяких кримінальних правопорушень законодавцем наділяються ще й додатковими спеціальними ознаками, і залежно від їхньої наявності чи відсутності суб’єкти поділяються на загальні та спеціальні. Тому особливого значення при кваліфікації набувають такі склади кримінальних правопорушень, у яких міститься вказівка так те, що суб’єкт їх вчинення є спеціальним. Таким суб’єктом є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб’єктом якого може бути лише певна особа (ч. 2 ст. 18 КК України).

Спеціальним суб’єктом кримінального правопорушення, на думку М. С. Магаріна та Д. В. Бараненка, доцільно визнавати фізичну осудну особу, винну у вчиненні кримінально караного діяння, склад якого в обов’язковому порядку передбачає наявність тих або інших ознак, що характеризують його виконавця [4, с. 18].

З нашої точки зору, спеціальний суб’єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 382 КК України «Невиконання судового рішення», – це особа, яка поряд з осудністю і віком кримінальної відповідальності володіє також і додатковою юридичною ознакою, передбаченою у кримінальному законі, або такою, що прямо випливає з організаційно-розпорядчих функцій, за невиконання яких особа може нести відповідальність за цим законом.

Досліджуючи кримінально-правову природу невиконання судових рішень щодо засуджених у місцях несвободи ДКВС України, слід зауважити, що суб’єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 382 КК України, зважаючи на пряму вказівку законодавця, повинен володіти додатковими юридичними ознаками, які б дозволяли притягнути таку особу до кримінальної відповідальності як виконавця цього діяння (службова особа).

Проведений нами аналіз нормативних актів, які регулюють діяльність персоналу органів і установ виконання покарань щодо виконання судових рішень у місцях несвободи ДКВС України, дозволив зробити висновок про те, що за невиконання такого рішення працівник виправної колонії може бути притягнутий до відповідальності тільки як спеціальний суб’єкт.

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України службовою особою є така особа, що постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймає в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконує такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

У контексті нашого дослідження найбільший інтерес становлять особи, які виконують організаційно-розпорядчі функції. Саме ця функція є особливою при виконанні судових рішень щодо засуджених, оскільки вона здійснюються всередині органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України і поширюються тільки на осіб, підпорядкованих їй по службі. Тобто йдеться про так звану «внутрішню» функцію персоналу відділу контролю за виконання судових рішень установи виконання покарань ДКВС України.

Отже, якщо говорити про службових осіб як суб’єктів невиконання судових рішень щодо засуджених в Україні, то такими можуть бути службові особи органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України, на яких відповідно до своїх посадових обов’язків покладено виконання судових рішень. Це насамперед персонал відділу контролю за виконання судових рішень установи виконання покарань ДКВС України.

Враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що суб’єкт невиконання судових рішень щодо засуджених в Україні має обов’язкові та додаткові (спеціальні) ознаки. Обов’язковими ознаками є належність до фізичних осіб, осудність та вік. Додатковими (спеціальними) ознаками є належність до службових осіб, які виконують організаційно-розпорядчі функції, пов’язані з виконанням судових рішень в установах виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2008. 180 с.
3. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 780 с.
4. Магарін М. С. Суб’єкт злочину за новим кримінальним законодавством України : монографія. Одеса : Астропринт, 2001. 104 с.

ВИРІШАЛЬНА РОЛЬ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Михайло РОМАНОВ,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України

Концепція розуміється як єдиний визначальний задум. Для масштабних соціальних інститутів концепції є вкрай важливими для визначення того, з якою метою створюється і функціонує той чи інший інститут, чого від нього очікує суспільство, яку функцію він виконує.

Пенітенціарна система є якраз таким самим масштабним інститутом. Причому він пов’язаний з тими шарами суспільства, які за прийнятою у вітчизняній кримінології та кримінально-правових галузях термінологією завдають шкоду суспільству, спотворюють суспільні відносини.

Засуджені як частина суб’єктів пенітенціарної системи, на яку, власне, і спрямовані основні зусилля цієї системи, нерідко належать до вразливих, маргіналізованих і подекуди відверто небезпечних груп.

Зважаючи на такий строкатий склад засуджених, є очевидним, що робота з ними в межах інструментарію пенітенціарної системи потребує розуміння і усвідомлення цілей, завдань та засобів цієї роботи.

Кримінально-виконавче та кримінальне законодавство визначають мету кримінальних покарань.

Згідно з положеннями цих галузей метою покарання є кара, виправлення та ресоціалізація засудженого.

Переважна більшість дослідників згодні з думкою про те, що далеко не всі зі сформульованих цілей покарання є такими, які можуть бути нині досягнуті.

Водночас покарання існує, і його продовжують виконувати. Це відбувається без усвідомлених та реальних цілей і завдань, без зрозумілих

очікувань, без перспектив та прогнозів. На жаль, це відбувається навіть без спроб сформулювати такі цілі та прояснити очікування.

Дуже яскравим і красномовним прикладом того, що ані держава, ані суспільство не намагаються відповісти на питання, навіщо в державі існує кримінальне покарання і чого воно прагне досягнути, є наявність пілотного рішення ЄСПЛ проти України (Сукачов проти України). Не вдаючись до подробиць рішення, зазначимо, що ним констатовано наявність структурних проблем у пенітенціарній системі України. А саме таких проблем, які є постійними та незмінними. Це ознака того, що система функціонує неналежним чином і ніяких зусиль щодо зміни ситуації не докладається.

Слід підкреслити, що проблеми, які існують в українській пенітенціарній системі, не є унікальними. Більшість країн Європи стикаються з подібними питаннями. Неналежні матеріальні умови тримання засуджених, переповненість установ, питання зайнятості засуджених, їх контакти із зовнішнім світом та ін. є знайомими пенітенціарним системам країн Європи.

Якщо звернутися до статистики, то ми зможемо побачити, що такі країни як Франція [1], Бельгія [2], Велика Британія [3], Італія [4] і до цього часу мають доволі значні показники переповненості кримінально-виконавчих установ. Звісно, такий стан тягне за собою й інші проблеми та порушення у сфері виконання кримінальних покарань.

Але, на відміну від України, в переважній більшості країни Європи будь-які кроки з реформування пенітенціарної системи починаються з концептуалізації цієї системи, з визначення реальної мети та очікувань суспільства від тюрем, з визначення механізмів та засобів функціонування пенітенціарної системи та можливості узгодження її інструментарію з іншими соціальними інститутами та засобами. Вражаючі дані і приклади того, як переглядалися концепції функціонування пенітенціарних систем та чого від них очікували, наведені в дослідженнях європейських учених: Loic Wacquant [5], Tom Vander Beken [6], багатьох фінських кримінологів [7].

Як бачимо, алгоритм завжди однаковий: концептуалізація визначення майбутньої мети та засобів її досягнення, з’ясування можливостей інтегрування нової концепції у вже наявні механізми та інститути, формування очікувань і створення умов та інструментів для перевірки отриманих результатів.

Дуже важливим є те, що завжди в усіх країнах реформи починаються саме з концептуалізації. Причому ця концептуалізація стосується не лише реформування, а всієї пенітенціарної системи загалом. Іншими словами, перш ніж почати запроваджувати зміни, суб’єкти завжди визначають, чого вони прагнуть не лише в найближчій перспективі, а й у більш-менш віддаленому майбутньому. Це є цілком зрозумілим, адже передбачається, що реформа повинна змінити певне становище в бік покращення і в подальшому призвести до стабілізації і нормалізації функціонування системи.

У цьому сенсі показовим є приклад Фінляндії, яка відштовхнулася від проміжної мети зменшення кількості ув’язнених, але визначила більш глобальну та амбітну кінцеву мету – переформатування загалом усієї системи

як такої, що підпорядкована загальній ідеї зменшення реальних тривалих строків відбування позбавлення волі та переорієнтування системи кримінальних покарань на нетривалі строки і систему штрафів. Це концепція системи, а не її реформування.

На жаль, український законодавець не усвідомлює цієї різниці. Тому ми маємо документ «Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках». У ньому визначені поточні проблеми пенітенціарної системи, ймовірні їх причини та операційні шляхи розв’язання цих проблем. Законодавець виходить з того, що пенітенціарна система України має зрозумілу мету, яка повною мірою відповідає очікуванням суспільства і задовольняє їх.

Але є очевидним, що це не так. Мета кримінально-виконавчої діяльності є недосяжною. Вітчизняна наука уникає прямої відповіді на це питання, але очевидним є те, що сучасні кримінально-виконавчі установи, де відбувають позбавлення волі та інші види кримінальних покарань, не призводять до виправлення особи і не здатні ресоціалізувати особу. У кращому випадку результатом стає так зване «юридичне виправлення», під яким розуміють невчинення засудженою особою повторного злочину. Про ресоціалізацію не йдеться.

У цій частині в Україні спостерігається певний брак інформації. Національні правоохоронні органи не поширюють дані про рецидив злочинів.

Офіційна статистика не передбачає окремого аналітичного обліку таких даних. Їх можна отримати лише шляхом надання відповідного запиту на отримання доступу до публічної інформації. У загальному доступі сьогодні є лише одна узагальнювальна цифра, яка певною мірою характеризує рівень рецидивної злочинності. Йдеться про висловлювання колишнього міністра юстиції Дениса Малюськи. Він зазначав, що прагне знизити рівень рецидивної злочинності з 30 % до 5 % [8]. Схожу цифру (35 % рецидиву) згадують у репортажі «Вкрав телефон — сів на 5 років? Чи є життя після підліткових колоній» [9]. На сайті Офісу Генерального прокурора України розміщені дані, які дають уявлення про рівень повторності злочинів серед тих, хто вчинив новий злочин, і цей злочин був зареєстрований [10]. Ці дані визначають питому вагу повторюваних злочинів серед усіх зареєстрованих злочинів на рівні 12,93 % (дані за 2019 рік). Безумовною є необхідність проведення додаткових досліджень ефективності кримінального покарання і його здатності досягати тих цілей, які визначені в законодавстві.

Запроваджені заходи пробації та пробаційний нагляд також здаються непереконливими і такими, що не здатні досягати мети виправлення та ресоціалізації. Принаймні діяльність служби пробації не демонструє значних успіхів у цьому напрямі.

Однією з причин цього явища є те, що всі вони не мають стійких інституційних зв’язків з іншими соціальними засобами та практиками і не підтверджують своєї ефективності у віддаленій перспективі.

Отже, на мою думку, відсутність загальної концепції функціонування пенітенціарної системи України, а саме відсутність реальної і досяжної мети покарання, чітко сформульованих очікувань суспільства та механізмів і засобів досягнення мети і задоволення очікувань є основоположним недоліком, який зводить нанівець як зусилля, спрямовані на реформування цієї системи, так і її повсякденне функціонування.

Список використаних джерел

1. Міжнародний центр тюремних досліджень. URL: https://prisonstudies.org/country/france.
2. Міжнародний центр тюремних досліджень. URL: https://prisonstudies.org/country/belgium.
3. Міжнародний центр тюремних досліджень. URL: https://prisonstudies.org/country/united-kingdom-england-wales.
4. Міжнародний центр тюремних досліджень. URL: https://prisonstudies.org/country/italy.
5. Lo"ic Wacquant. Punishing the Poor. The neollberal govebnment of social insecurity. Duke University Press Durham and London, 2009. 385 p.
6. Tom Vander Beken. The Role of Prison in Europe. Travelling in the Footsteps of John Howard. 2016. 243 p.
7. From a "prison country" to a society with limited infliction of pain: the Finnish experience of reducing the number of prisoners / compiled by I. G. Jasaveev. Helsinki : National Research Institute for Legal Policy, 2012. 200 p.
8. Ресоціалізація в’язнів після тюрми — мета нашої реформи. Інтерв’ю з міністром юстиції Денисом Малюською. URL: https://hromadske.ua/posts/resocializaciya-vyazniv-pislya-tyurmi-meta-nashoyi-reformi-intervyu-z-ministrom-yusticiyi-denisom-malyuskoyu?_gl=1*kjbpg9*_up*MQ..*_ga*MTcxNDg3NjMyNS4xNzQ3NjY3MDQx*_ga_FFQQ6F8PRK*czE3NDc2NjcwMzkkbzEkZzAkdDE3NDc2NjcwMzkkajAkbDAkaDAkZDlEZVo0U3l4MHpYRmhKbVViNV9MMUVTQXBaWm56NkgwTHc.*_ga_QRXBZKG0YN*czE3NDc2NjcwMzkkbzEkZzAkdDE3NDc2NjcwMzkkajAkbDAkaDAkZFRjZjk3dmZESl9xUkxFSjhnQV82SE9xd2RrSXMzR2dydFE.
9. Вкрав телефон – сів на 5 років? Чи є життя після підліткових колоній. URL: https://hromadske.ua/posts/vipraviti-a-ne-karati-v-yakomu-misci-stavlyat-komu-v-koloniyah-dlya-nepovnolitnih.
10. Кількість злочинів, вчинених особами, які раніше вчиняли злочини. URL: https://newcriminalcode.org.ua/statistics.

«НЕСУЧАСНА» ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Олена СОКАЛЬСЬКА,
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
історико-правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

Звуження наукового пенітенціарного дискурсу в Україні до проблем сьогодення та нових викликів зрозуміле, але чи виправдане. Відсутність фахових досліджень у цій царині призводить до тиражування псевдоісторичних наративів (переважно з праць російських імперських тюрмознавців XIX ст.) про I (Нікейський) вселенський собор, Жана Мабільйона, квакерів й «американців, які винайшли пенітенціарні системи». Понад півтора століття тюремні реформи супроводжуються «історичними аналітичними записками», у яких для обґрунтування майбутніх змін конструюються потрібні історичні легенди. Тому очевидно, що історіографічні надбання мають критично оцінюватися і під цим кутом.

Здавалося б, порушене питання – суто для обговорення у вузькому колі істориків чи істориків права. Але аналіз наукових статей вітчизняних пенітенціаристів, фахівців у проблемах кримінальної політики, виконання і відбування покарань засвідчив, що сучасна наука намагається спиратися на історичний ґрунт, але він є доволі непевним.

Звернення до історичного тлумачення саме терміна «пенітенціарна система» зумовлено, по-перше, тематикою конференції, по-друге, утвердженням його в Україні на доктринальному, нормативному рівні, використанням у медіа, публіцистичній літературі. На нашу думку, його історико-правовий аналіз слід проводити в контексті формування та еволюції західної карцерально-виправної моделі з урахуванням напрацювань сучасної історіографії, спираючись на широкий масив першоджерел, а не праць російських теоретиків.

Утвердження і поширення поняття «пенітенціарна система» припало на «довге» XIX ст. Виникло воно наприкінці XVIII ст., увійшло у вжиток у 30–40 рр. XIX ст. Майже всі реформатори як у XVIII ст., так і XX ст. використовували термін «пенітенціарний» як антитезу діючим в’язницям чи підходам до відбування покарання у виді позбавлення волі. Доопрацьовуючи проєкт про створення в Англії та Уельсі мережі каторжних в’язниць, В. Блекстон писав його автору В. Ідену: нові заклади, якщо хочете, можна назвати "Ergastularies" або "Penitentiaries". До остаточного варіанту тексту увійшов термін «пенітенціарний будинок» ("penitentiary houses"). Так розробники намагалися підкреслити реформаторський вплив, відмінність від традиційних виправних будинків і отримати більше голосів парламентарів на підтримку законопроєкту. Канадський дослідник Л. Тронесс зазначає, що вибір англійськими правниками терміна "penitentiaries" зрозумілий, у

його основі – "penitence" або "penance" (покаяння), однак другий термін видається туманним.

Такий підхід наочно ілюструє, до чого призводить домінування англоамериканського дискурсу пенітенціарних реформ й ігнорування європейського континентального досвіду. Перша назва, яка спала на думку В. Блекстону, "Ergastularies" – широко уживана у XVII–XVIII ст. у наукових працях, описах візитерів та інших джерелах стосовно місць ізоляції делінквентів у Європі. Саме цей термін зберігся від часів античності, а не ранньохристиянське "penitence". Виправний вплив, який реалізовувався в ergastolo, позначався термінами "castigatio" та "emendatio". У XVIII ст. щодо місць ізоляції особливих категорій делінквентів (зокрема, аморальних жінок, священнослужителів, які вчинили злочини) в Італії та Франції уживано також словосполучення «покаяльний будинок» ("casa della penitenza", "maison des penitentes"). Так, в’язниця в Корнето, устрій якої, найвірогідніше, надихнув Мабільйон підготувати трактат про відбування покарання, яка тривалий час мала назву "Ergastolo", 1762 року перейменована на "Pia casa di penitenza".

1779 року британський парламент ухвалив закон, відомий як Пенітенціарний акт. Стаття 5 приписувала, що одиночне ув’язнення в пенітенціарному будинку, поєднане із систематичною працею та релігійними настановами, має не лише утримувати інших від вчинення злочинів, а й виправляти та привчати до праці.

Встановлений нормативним актом порядок відбування в пенітенціарному будинку покарання у виді позбавлення волі в поєднанні з примусовою працею, сегрегацією в одиночних камерах і релігійним впливом з метою, з-поміж іншого, виправлення засуджених кожен міг би назвати пенітенціарною системою. Але вперше це зробив Дж. Бентам. Автор «Огляду проєкту про будинки каторжних робіт» 1778 р., узявшись розробляти концепт закладу відбування покарання, у якому перманентний невидимий нагляд став би елементом виправлення, назвав його пенітенціарною системою Паноптикону (Panopticon: Postscript, 1790), сподіваючись, що саме його проєкт буде обрано для реалізації приписів Пенітенціарного акта на загальнодержавному рівні.

1812 року термін «система пенітенціарного ув’язнення» як сукупність підходів до відбування покарання в умовах ізоляції, що передбачала не лише безпечне утримання правопорушника, але і його виправлення та зміну свідомості через усамітнення і релігійні настанови вперше закріплено в британських парламентських документах (матеріали комітету Холфорда).

У 90-х роках XVIII ст. у Британії заклади для утримання засуджених за вчинення тяжких злочинів до транспортації або невідправлених до колоній у зв’язку з пом’якшенням покарання, а також новостворені виправні будинки за системою одиночного утримання в нічний час для засуджених іменувалися пенітенціарні будинки. За англійським взірцем і в’язничний корпус філадельфійської в’язниці, призначений для утримання осіб, яким за реформованим законодавством смертна кара була замінена на суворе одиночне ув’язнення, теж було названо пенітенціарний будинок. Відповідно, щодо процедурних питань відбування покарання у таких закладах, їх архітектури, виправного впливу на засуджених використовувався термін «пенітенціарна система», який у цьому сенсі протиставлявся у Британії системі

транспортації, а у США – кривавим покаранням колоніального періоду. Виправлення під час позбавлення волі було задекларовано як основне завдання пенітенціарної системи. У значенні виправної системи тюремної дисципліни вживав цей термін і британський правник, фундатор лондонської поліції П. Колхун, і нью-йоркський філантроп, перший директор в’язниці Ньюгейт Т. Едді.

Але термін «пенітенціарна система» на початку XIX ст. не мав широкого вжитку. Ситуація змінилася після публікації В. Роско першого тому «Нарисів з кримінальної юстиції та питань виправлення злочинців» (1819), де в окремих розділах було розглянуто приклади реалізації «великого плану виправлення засуджених», названий автором пенітенціарною системою (як синонім В. Роско вживав словосполучення «система тюремної дисципліни» або «система утримання в ізоляції засуджених у поєднанні з працею й іншими засобами виправного впливу» конкретної новаторської виправної в’язниці). Книга була відома у Британії та США, а також перекладена німецькою. Отже, термін поширився і в німецькомовному дискурсі, але позначалися ним переважно американські, частіше пенсильванські, практики.

В умовах кризи американської виправної карцеральної моделі філантропи Пенсильванії закликали повернутися до ідеї пенітенціарного будинку із суворим одиночним утриманням, яку так і не вдалося повністю реалізувати як єдину ефективну пенітенціарну систему, що призведе до виправлення злочинців. Тоді як ідеологи системи тюремної дисципліни штату Нью-Йорк, апробованої у в’язниці Оберн, концептам гуманістів протиставили нове бачення пенітенціарної системи: її мета – відплата за злочин, забезпечення миру й безпеки суспільства шляхом ізоляції тих, хто становить загрозу, запобігання злочинам, що досягатиметься примусовою працею та дисципліною. Виправлення, особливо у сенсі моральної трансформації, фундаторами обернської системи сприймалося радше скептично. За критеріями кінця XVIII ст. – початку XIX ст. обернська система не була пенітенціарною, оскільки знівельовано її системоутворювальні елементи – покарання гуманними методами й виправлення. Але вони наповнили термін новим значенням: «пенітенціарна система» стала еквівалентом в’язничної системи.

Дві конкуруючі моделі тюремної дисципліни (Оберна і Пенсильванії) вплинули і на європейський пенітенціарний дискурс. Термін «пенітенціарна система» у 30–40-х роках став асоціюватися винятково з цими закладами (й організованими за їхнім взірцем), і пенітенціарних систем відтоді стало дві. Усі інші вважалися змішаними чи їхньою модифікацією. Так, Г. Бомон і А. Токвіль у звіті про візит до США словосполучення «пенітенціарна система» найчастіше вживали щодо моделей тюремної дисципліни Оберн та Філадельфії, акцентуючи, що вона поширювалася лише на чоловіків, засуджених до позбавлення волі у в’язницях штату на строк від 2 до 20 років або довічно. Відповідно, відбування покарання жінками у державних в’язницях, чоловіками, засудженими до ув’язнення в goal, та неповнолітніми, для яких організовували спеціальні виправні будинки, було поза межами цих двох пенітенціарних систем. Також Г. Бомоном і А. Токвілем уперше було вжито поняття «пенітенціарна система» як збірне стосовно всієї держави (пенітенціарна система США).

У 40–50-х роках XIX ст. тюрмознавці все більше акцентували на значенні опіки й супроводу осіб, що відбули покарання, їх працевлаштуванні, які пенітенціарним конгресом 1848 р. визнані необхідною складовою загальної тюремної реформи. У процесі реалізації на національному рівні тюремних перетворень термін «пенітенціарна система» також почали використовувати для позначення системи установ виконання покарань конкретної держави та режиму утримання в них (зокрема, пенітенціарна система Данії передбачала поєднання установ, організованих за конгрегатною та сепаратною (одиночною) системами).

У середині XIX ст. термін «пенітенціарна система» домінував у пенальному дискурсі з доволі плюралістичним підходом до того, що під ним розумілося: це міг бути й режим конкретної виправної в’язниці, і типова модель тюремної дисципліни (як правило, йшлося про сепаратну систему чи систему індивідуального одиночного утримання, яку її апологети вважали єдиною власне пенітенціарною), і загалом державна система закладів позбавлення волі (зокрема, і для утримання жінок, неповнолітніх, душевнохворих засуджених), сільськогосподарських колоній, засади їх діяльності та режим. Отже, він охоплював широкий комплекс інститутів та суспільних відносин, пов’язаних з відбуванням покарання у виді позбавлення волі, супутніх заходів щодо соціальної адаптації колишніх засуджених, і став синонімом терміна «в’язничний» (але це вже була нова пореформена в’язниця). І з німецького та англійського дискурсу у другій половині XIX ст. він майже зник, вживали традиційні: «тюрма», «тюремна система». Але залишився у франкомовному середовищі (навіть конгреси в матеріалах, виданих французькою, називаються пенітенціарними, тоді як англійською – тюремними).

Натомість у США з’явилося нове поняття – виправна система. Так, Ельмірський реформаторій – приклад виправної системи, а державна в’язниця (пенітенціарій) – старої пенітенціарної. Перша, як зазначалося у звіті «Реформаторська система у США», підготовленому для Міжнародної в’язничної комісії (1900), мотивує змінюватися, готує до життя в соціумі, друга – лише вимагає від засудженого коритися правилам.

Переосмислення виправного покарання відбулося і в Європі, особливо після Першої світової війни. Термін «пенітенціарний» активно використовувався на теренах колишньої Російської імперії, де спочатку Тимчасовий уряд, а пізніше ті самі тюрмознавці, але вже у складі радянського уряду, намагалися протиставити його колишнім царським і капіталістичним тюрмам. Але наприкінці 20-х років XX ст. він майже зник, на зміну прийшов термін «виправно-трудовий». Своєрідний «неоренесанс» пенітенціарної системи відбувся в 90-х роках XX ст., на які припало творення національного наративу реформ і розроблення Г. Радовим доктринальної моделі закону «Про Пенітенціарну систему України».

Отже, сучасний плюралістичний підхід до змістовного наповнення терміна «пенітенціарна система» з акцентом на виправному/ресоціалізаційному впливі на правопорушника видається історично виправданим. Натомість використання його щодо конкретного періоду розвитку органів та установ виконання покарань чи процедурних аспектів потребує уточнення й додаткового обґрунтування.

Тематичний напрям 3.
В’ЯЗНИЧНА БЕЗПЕКА І ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ДКВС

ОКРЕМІ ПИТАННЯ В’ЯЗНИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ДКВС УКРАЇНИ

Володимир АТАМАНЧУК,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ;
Віолетта БОЛГАРОВА,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ

Установи виконання покарань є ключовою ланкою в системі кримінальної юстиції. Одним із головних завдань Державної кримінально-виконавчої служби України (ДКВС) є забезпечення в’язничної безпеки та протидія злочинності в місцях позбавлення волі. Злочинність у пенітенціарних закладах не лише порушує правопорядок, а й створює загрозу для персоналу засуджених та суспільства загалом. У цьому контексті особливого значення набуває впровадження ефективних заходів безпеки, профілактики правопорушень та модернізації системи управління.

В’язнична безпека — це сукупність правових, організаційних, технічних та оперативно-режимних заходів, спрямованих на недопущення втеч, правопорушень серед засуджених, протиправного впливу на персонал і запобігання проникненню заборонених предметів на територію установи [1].

Умовно безпеку в установах ДКВС поділяють на фізичну (інженерно-технічні засоби, системи відеонагляду, охоронні пости); режимну (дотримання внутрішнього розпорядку, проведення обшуків, перевірок); оперативну (робота оперативних підрозділів з виявлення і запобігання злочинам); пожежну та екологічну (захист від пожеж, інфекцій, катастроф); інформаційну (захист даних та конфіденційної інформації про установу та персонал) [2].

Незважаючи на ізоляційний характер таких установ, злочинність залишається суттєвою проблемою. Основні види злочинів у пенітенціарному середовищі: заподіяння тілесних ушкоджень іншим засудженим чи персоналу; незаконне зберігання або передача наркотичних засобів; участь у злочинних угрупованнях; втечі або спроби втечі; вимагання та шахрайство за допомогою мобільного зв’язку [3].

Деякі злочини відбуваються під впливом так званої «тюремної субкультури», яка протистоїть адміністрації і сприяє формуванню «злочинних ієрархій» [4].

ДКВС впроваджує низку заходів для протидії злочинності: оперативна робота – виявлення лідерів злочинного середовища, виведення їх з колоній

загального режиму; підвищення професійного рівня персоналу – навчання щодо дій в умовах конфлікту, стресу, кризових ситуацій [5]; застосування технічних засобів контролю – системи відеоспостереження, блокування мобільного зв’язку, автоматизовані системи обліку переміщень; психологічна робота – індивідуальні та групові заняття з агресивними засудженими, профілактика девіантної поведінки; впровадження принципів динамічної безпеки – моделі, за якої персонал активно комунікує із засудженими, що дозволяє вчасно виявляти потенційні загрози [6].

Основні проблеми: недостатнє фінансування установ; кадровий дефіцит кваліфікованого персоналу; наявність корупційних проявів; моральне і фізичне виснаження працівників.

Перспективи покращення: цифровізація процесів контролю та нагляду; запровадження електронних браслетів для засуджених; розвиток ресоціалізаційних програм; міжнародне співробітництво та обмін досвідом з пенітенціарними системами ЄС [7].

Отже, забезпечення в’язничної безпеки та протидія злочинності в установах ДКВС України є важливим фактором національної безпеки та правопорядку. Позитивні зрушення можливі за умов комплексного підходу, що передбачає зміцнення правових, технічних, кадрових та соціально-психологічних складових системи. Підвищення прозорості, підзвітності, а також впровадження сучасних практик управління дозволять зменшити рівень злочинності в місцях позбавлення волі та створити умови для справжньої ресоціалізації засуджених.

Список використаних джерел

1. Савченко В. А. Пенітенціарна система України: сучасні виклики та загрози. Харків : Право, 2020. 92 с.

2. ДСТУ 7499:2013. Захист інформації в установах виконання покарань. Київ : Держспоживстандарт, 2013. 15 с.

3. Аналітичні звіти. 2024: Сайт ДКВС України. URL: https://kvs.gov.ua (дата звернення: 22.04.2025).

4. Ільчук О. Тюремна субкультура та її вплив на злочинну поведінку засуджених. *Право України*. 2022. № 3. С. 78–91.

5. Єрьоменко В. Модернізація навчання персоналу ДКВС. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. № 2. С. 212–219.

6. Європейські пенітенціарні правила : Рекомендація Ree (2006) 2-rev Комітету міністрів державам-членам щодо Європейських тюремних правил (ухвалена Комітетом міністрів 11 січня 2006 р. на 952-му засіданні заступників міністрів та переглянута із внесенням поправок і надана Комітету міністрів 1 липня 2020 р. на 1380-му засіданні заступників міністрів). URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx? ObjectId= 09000016809ee581 (дата звернення: 27.05.2025).

7. Карелін В. В. Особливості реформування пенітенціарної системи України в умовах правового режиму воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 6. С. 206–208.

БЕЗПЕКА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Іван БРОШКО,
доктор філософії в галузі права,
заступник начальника Центрально-Західного
міжрегіонального управління з питань виконання
кримінальних покарань Міністерства юстиції

22 квітня 1998 року Указом Президента України утворено Державний департамент України з питань виконання покарань як центральний орган виконавчої влади. Цим Указом визначено Державний департамент України з питань виконання покарань замовником на поставку (закупівлю) продукції, виконання робіт, надання послуг для забезпечення потреб оборони і безпеки [1].

Відтоді минуло 27 років, протягом яких у системі виконання покарань відбувались постійні зміни, спрямовані на перехід від радянської каральної системи виконання покарань до гуманного процесу поводження із засудженими, їх виправлення та ресоціалізацію, запобігання тортурам та адаптування системи до загальновизначених у європейській спільності пенітенціарних правил.

Проведена робота є масштабною, проте вона ще остаточно не розв’язала всіх проблем, які мають місце в системі виконання покарань, та привела її у відповідність до стандартів, визначених Радою Європи.

Тому з метою розв’язання проблем структурного характеру, запровадження комплексних довгострокових змін та визначення напрямів розвитку національної системи виконання покарань урядом схвалено Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, однією зі стратегічних цілей якої є забезпечення належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [2].

І хоча всі напрями роботи та структурні підрозділи установ виконання покарань є важливими та взаємопов’язаними, саме забезпечення безпеки слід вважати «фундаментом», від міцності та надійності якого безпосередньо залежить загальний стан в установі.

Забезпечення безпеки в установах виконання покарань є комплексом заходів, перелік яких може бути доволі широким, але спрямованим на досягнення однієї мети – недопущення загрози життю та здоров’ю людини. Загалом забезпечення безпеки формується з трьох складових:

– безпека засуджених;

– безпека персоналу;

– безпека суспільства (окремі громадяни/населення, які відвідують установи виконання покарань чи проживають (перебувають) поряд з місцями утримання засуджених або які можуть постраждати від їхніх дій).

Обов’язок забезпечити безпеку засуджених, персоналу та суспільства покладається на адміністрацію установ виконання покарань та закріплено на законодавчому рівні. У разі виникнення небезпеки життю і здоров’ю засуджені мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов’язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого [3].

Саме для реалізації цього завдання в установах виконання покарань діє режим: встановлений законом та іншими нормативно-правовими актами порядок виконання та відбування покарання, який забезпечує ізоляцію засуджених, постійний нагляд за ними, виконання покладених на них обов’язків, реалізацію їхніх прав та законних інтересів, безпеку засуджених і персоналу, роздільне тримання різних категорій засуджених, різні умови тримання засуджених залежно від виду колонії, зміну умов тримання засуджених. Зазначені функції не є остаточними, а лише визначають основні (повсякденні) напрями діяльності. Проте у випадку стихійного лиха, епідемії, аварії важливих для життєзабезпечення систем, масових заворушень, проявів групової непокори засуджених або в разі виникнення реальної загрози збройного нападу на колонію чи введення надзвичайного або воєнного стану в районі розташування колонії посилюється охорона, нагляд за засудженими, здійснюються інші додаткові режимні заходи.

Режим у колоніях повинен зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що має сприяти посиленню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності [3].

Вищенаведені положення щодо режиму, формалізовані на рівні ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України, повною мірою відповідають європейським рекомендаціям поводження з в’язнями. Зокрема в Європейських пенітенціарних правилах зазначено, що режим утримання всіх ув’язнених повинен передбачати збалансовану програму заходів, а життя в місцях позбавлення волі має бути, наскільки це можливо, наближене до позитивних аспектів життя у суспільстві [4].

Саме людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави [5], а засуджені особи користуються всіма правами людини і громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком законодавчо визначених певних обмежень чи обмежень, встановлених вироком суду.

Тому реалізація зазначених конституційних положень є одним із найпріоритетніших завдань та знаходить своє відображення в державній політиці у сферах національної безпеки і оборони, спрямованих насамперед на захист людини і громадянина – їхнє життя і здоров’я, гідність, конституційні права і свободи, безпечні умови життєдіяльності.

Це саме стосується й осіб, права і свободи яких обмежені, та підтверджується в демократичному цивільному контролі – комплексі

здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості складових сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов’язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України [6].

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що з моменту утворення Державного департаменту України з питань виконання покарань до законодавчого визначення Державної кримінально-виконавчої служби України, завданням якої є здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, та й по теперішній час у системі відбуваються постійні трансформації. І якщо на початковому етапі вітчизняна система виконання покарань розглядалася більше як орган, що виконує роботи чи надає послуги для забезпечення потреб оборони і безпеки, то на теперішній час нею збережено початкові функції та набуто нові елементи, які відповідають основам національної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Про утворення Державного департаменту з питань виконання покарань : Указ Президента України від 22.04.1998 № 344/98. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/344/98.

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1153-2022-%D1%80.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1129-15.

4. Європейські пенітенціарні (в’язничні) правила (Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_032.

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради.* 2018. № 31. Ст. 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2469-19.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ ДКВС УКРАЇНИ ПИСЬМОВИХ ДОРУЧЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Сергій ІВАШКО,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права
Пенітенціарної академії України

Вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак кримінального правопорушення і осіб, які його вчинили, є однією з основних функцій оперативних підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки та інших оперативних підрозділів, визначених у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) [1] та які разом з іншими суб’єктами кримінального процесу виконують функцію обвинувачення.

Оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

При цьому під час виконання доручень слідчого, дізнавача, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів (крім підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України) не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Отже, доручення слідчого, дізнавача, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов’язковими для виконання оперативними підрозділами органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України.

Зі свого боку, окремо зазначимо, що оперативно-розшукова діяльність у ДКВС України передбачена кримінальним процесуальним законом, але не повністю регламентована ним. Детальніше вона визначається в окремих законодавчих актах. Наприклад, ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України [2], Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], п. 8 ч. 2 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу

України» [4] та іншими нормативно-правовими актами (у т. ч. з обмеженим доступом).

Так, відповідно до ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3] оперативно-розшукова діяльність є системою гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

У випадках, коли оперативна діяльність оперативними підрозділами органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України здійснюється без попереднього отримання доручення слідчого, така діяльність не є процесуальною, але поєднується з нею під час провадження досудового розслідування у кримінальному провадженні. До того ж у результаті вжиття оперативно-розшукових заходів можуть бути отримані відомості, що мають важливе інформаційне значення і допомагають:

1) прийняти рішення про початок досудового розслідування;

2) висунути та обґрунтувати різні слідчі версії;

3) виявити очевидців кримінального правопорушення;

4) установити місця зберігання предметів, речей і документів, що мають значення для розкриття і розслідування кримінального правопорушення.

Окремо зауважимо, що відповідно до ст. 104 КВК України оперативно-розшукова діяльність у ДКВС України також здійснюється з метою:

- забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб;

- запобігання і виявлення кримінальних правопорушень, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання;

- вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень;

- надання правоохоронним органам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність або кримінальне провадження, допомоги в розкритті, припиненні та запобіганні кримінальних правопорушень [2].

Своєю чергою безпосереднім результатом такої діяльності оперативних підрозділів органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України можуть бути і матеріали, у яких зафіксовані фактичні дані про протиправні дії окремих осіб та груп осіб, з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], за умови повної відповідності вимогам ст. 99 КПК України [1], оскільки вони є документами і можуть бути одним із джерел доказів у кримінальному провадженні.

Таким чином, як уже було попередньо зазначено, оперативно-розшукова діяльність у ДКВС України в кримінально-процесуальному аспекті полягає в тому, що на підставі письмового доручення слідчого, дізнавача та прокурора оперативні підрозділи органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні. Під час виконання таких доручень співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого.

Щодо переліку слідчих дій, які можуть доручатися та здійснюватися оперативним підрозділом, необхідно звернутись до ст. 40 КПК України. Саме в

цій статті законодавець визначає повноваження слідчого органу досудового розслідування.

Співробітники оперативних підрозділів ДКВС України не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з різними клопотаннями до слідчого судді чи прокурора, тобто діяти поза наданим дорученням слідчого, який здійснює розслідування цього кримінального провадження.

Постає цілком логічне запитання: чому законодавець так категорично «обмежує процесуальну діяльність» оперативних працівників, хоча, як було зазначено, відносить оперативні підрозділи разом з прокурором, слідчим, дізнавачем до суб’єктів кримінального процесу, які виконують функцію обвинувачення?

Відповідь на це запитання законодавець визначив у ст. 40 КПК України, зазначивши, що саме слідчий несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій.

Докази, отримані оперативним співробітником ДКВС України без наявності доручення слідчого, слід визнавати недопустимими (ст. 87 КПК України). А тому законодавець і визначає саме таку правову процедуру отримання доказів у кримінальному провадженні.

Сучасна прокурорсько-слідча практика переконливо свідчить про те, що одним з ефективних заходів для швидкого розкриття і якісного розслідування кримінальних правопорушень, установлення і затримання небезпечних злочинців є не тільки організація діяльності груп слідчих, а й слідчо-оперативних груп (далі – СОГ) Тобто йдеться про те, коли до їх складу вносять, окрім слідчих, співробітників певних оперативних підрозділів, а інколи і спеціалістів. На жаль, такої можливості створювати СОГ КПК України не передбачає, але й не виключає. Разом з тим це питання є ключовим з огляду на необхідність дотримання правової процедури розслідування кримінального провадження. Таку можливість доцільно було б окремо передбачити у Кримінальному процесуальному законі. Хоча варто зазначити, що створення спільних СОГ у КПК 1960 року була визначена законодавцем.

Якщо вести мову про необхідність чіткої взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, потрібно визначити суть та форму доручення, адресованого оперативним підрозділам.

Регламентуючи взаємини слідчого з оперативними підрозділами, КПК України (п. 3 ч. 2 ст. 40) надає слідчому право доручати відповідним оперативним підрозділам проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій щодо матеріалів досудового розслідування, які перебувають саме у провадженні слідчого, а також вимагати від оперативних підрозділів допомоги при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Такі доручення для відповідного оперативного підрозділу є обов'язковими. Дорученнями слідчого є його пропозиція оперативному підрозділу провести під час розслідування кримінального правопорушення певні слідчі (розшукові) дії, у тому числі й негласні. Доручення, як правило,

даються у письмовій формі. Винятком із цього правила є випадки, коли доручення надається при спільних виїздах та в інших невідкладних випадках.

У таких випадках доручення може бути надано і в усній формі. Проте основну процесуальну роботу в кримінальному провадженні повинен виконувати сам слідчий. Він не може перекладати на оперативний підрозділ виконання своїх обов’язків щодо збирання, перевірки та оцінки доказів, прийняття кримінально-процесуальних рішень.

Серед процесуальних дій є такі, виконання яких за своїм процесуальним змістом, правовою природою не може бути слідчим доручено оперативному підрозділу. Наприклад, повідомлення особи про підозру, клопотання про обрання запобіжного заходу, ухвалення рішення про хід і напрямок досудового слідства, ознайомлення учасників кримінального процесу з матеріалами кримінального провадження, складання підсумкових процесуальних документів та ін.

Слідчий має право доручити співробітникам оперативного підрозділу виконання таких слідчих дій, як допит свідка, потерпілого тощо. Він може також доручити оперативному підрозділу виконання негласних слідчих (розшукових) дій, встановлення потерпілих, свідків, розшук і затримання підозрюваного, виявлення або розшук речових доказів, документів та ін. Для виконання слідчих, розшукових дій слідчий може встановити певний строк і вимагати від керівника оперативного підрозділу й конкретного виконавця повідомлення про їх результати. Строк виконання доручення слідчий визначає, зважаючи на складність розслідуваного ним кримінального провадження, а також обсяг слідчих (розшукових) дій, які необхідно виконати. У практичній діяльності строк, звісно, може бути продовжений слідчим за клопотанням працівника оперативного підрозділу.

Вжиття оперативно-розшукових заходів стосується безпосередньо компетенції оперативних підрозділів, у зв’язку з чим вони не зобов’язані давати (а слідчий не має права вимагати) певну інформацію про характер застосованих методів і заходів.

Крім права давати оперативним підрозділам доручення про проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, слідчий має право вимагати від оперативних підрозділів допомоги і сприяння при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Наприклад, при проведенні огляду місця події, обшуку, слідчого експерименту.

Спільна діяльність слідчих та оперативних підрозділів зумовлюється взаємозв’язком оперативно-розшукової діяльності і кримінального процесу. Такий взаємозв’язок – це відношення їхньої залежності один від одного як самостійних діяльнісних систем, що проявляється в об’єкті їх спрямування, меті та завданнях, засобах здійснення, у взаємодії їх суб’єктів і отриманих результатів. У процесі взаємодії слідчого та оперативних підрозділів під час досудового розслідування між ними виникають не лише кримінально-процесуальні правовідносини, а й поєднання засобів та методів, які забезпечують оптимізацію процесу організації розслідування кримінальних правопорушень для найбільш якісного й ефективного виконання завдань, визначених у ст. 2 КПК України.

Практична діяльність доводить, що така взаємодія дає можливість зосередити зусилля на найбільш актуальних поточних і перспективних завданнях з виявлення та ефективного розслідування конкретного кримінального правопорушення, допомагає визначити шляхи й засоби досягнення поставленої мети, створює умови для ефективного використання сил і засобів.

Водночас окремі організаційні та процесуальні особливості виконання доручень слідчого оперативними підрозділами, перелік яких чітко визначений законодавцем, залишаються дискусійними до цього часу, незважаючи на доволі тривалий час, що минув від моменту ухвалення КПК України.

Це викликає нарікання з боку практичних працівників та призводить до зниження ефективності проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій оперативними підрозділами.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651–VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129–IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.
3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135–XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12#Text.
4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713–IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНА ОБСТАНОВКА В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ

Олександр ЄСИПЕНКО,
старший викладач кафедри
вогневої та спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;
Євген МАЛИШЕНКО,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри вогневої
та спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

Організація ефективної оперативно-розшукової діяльності в установах виконання покарань (далі – УВП) та слідчих ізоляторах (далі – СІЗО) Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України потребує застосування всіх наявних сил та засобів, спрямованих на своєчасне отримання упереджувальної та достовірної оперативної інформації.

Таким інструментом було і буде саме оперативне обслуговування, під яким розуміється оперативно-розшукова діяльність співробітників оперативних

підрозділів УВП та СІЗО ДКВС, яка забезпечує роботу постійно діючих каналів надходження оперативно значущої інформації.

Оперативне обслуговування об’єкта (установа виконання покарань, слідчий ізолятор) – насамперед це комплекс взаємопов’язаних організаційних, тактичних, нормативно-правових заходів, що забезпечує взаємодію оперативних служб і підрозділів різного рівня та призначення, а також забезпечує комплексну й оптимальну розстановку сил та засобів з метою забезпечення виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження.

Основними принципами оперативного обслуговування загальної теорії оперативно-розшукової діяльності ми визначаємо:

– об’єктово-галузевий (оперативний працівник обслуговує об’єкти однієї галузі: об’єкти промисловості, транспорту, зв’язку, торгівлі, медицини і т. ін.);

– міжгалузевий (група співробітників оперативного підрозділу обслуговує об’єкти господарювання, які пов’язані між собою єдиним технологічним процесом);

– наскрізне оперативне обслуговування (оперативний працівник обслуговує об’єкти різних рівнів – більш характерно для керівників оперативних підрозділів);

– зональний (або територіальний) (більш характерний для оперативного обслуговування невеликих населених пунктів, окремих районів у містах, сільській місцевості, де здійснюються оперативно-розшукові заходи щодо документування всіх видів кримінальних правопорушень.

Водночас для оперативного обслуговування УВП та СІЗО ДКВС більш характерний саме об’єктовий принцип, який полягає в обслуговуванні оперативним підрозділом установи виконання покарань або слідчого ізолятору як окремого самостійного об’єкта. У цьому випадку існує необхідність забезпечення оперативними позиціями всіх структурних елементів УВП. Таким чином, організацію оперативного обслуговування установи виконання покарань у межах периметрів можна умовно розділити на такі складові:

1. Об’єкти, де постійно перебувають засуджені (жилі приміщення).
2. Об’єкти, де засуджені перебувають тимчасово (промислова зона УВП).
3. Об’єкти, що забезпечують функціонування УВП та відбування покарання засудженими.
4. Контрагентські об’єкти різних форм власності, на яких засуджені залучаються до праці на договірній основі і які перебувають за межами периметра УВП.

Результативна і надійна модель оперативного обслуговування УВП та СІЗО має бути простою і результативною, тобто здатною постійно контролювати стан законності та дотримання режимних заходів на об’єкті й надавати оперативним працівникам відповідну інформацію для вжиття адекватних заходів.

Для визначення ступенів інтенсивності оперативного забезпечення в теорії оперативно-розшукової діяльності та практичній роботі використовується таке поняття як режим оперативного обслуговування, яких налічується три: посилений, нормальний та полегшений.

Вказані режими визначаються залежно від кількості кримінальних правопорушень, що вчиняються засудженими та персоналом, фактів відхилень від нормального функціонування об’єкта, наявності в УВП та СІЗО засуджених або осіб, узятих під варту з числа лідерів злочинного світу, які здійснюють негативний вплив як на «в’язничне населення», так і на стабільну діяльність установ виконання покарань, а також кількісних та якісних показників сил і засобів оперативних підрозділів.

Важливу роль в організації оперативного обслуговування відіграє аналіз, оцінка та контроль співробітниками оперативного підрозділу саме оперативної обстановки на об’єкті.

Необхідно зазначити, що оперативна обстановка формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

Внутрішніми чинниками, що впливають на конкретну оперативну обстановку, є будь-які якісні або кількісні зміни кожного з елементів оперативної обстановки, які зумовлюють її зміну. Зміна гостроти, активності й масштабів протиправної діяльності злочинних груп в УВП впливає на кількість і якість сил та засобів оперативних підрозділів установ, тактики протидії представникам злочинного світу. Активізація роботи оперативних підрозділів та підвищення ефективності їх діяльності змушують представників криміналітету вносити корективи у свої протиправні дії. Впливають також на їх діяльність посилення режимних заходів та профілактична робота.

Зовнішніми чинниками, що впливають на конкретну оперативну обстановку, є соціальні процеси, які відбуваються в суспільстві, економічна ситуація в регіоні й загалом у державі, а також інші події та явища, що відбуваються за межами установи виконання покарань.

Основними елементами оперативної обстановки є:

– безпосередньо сама протиправна діяльність злочинних груп та окремих засуджених, у тому числі й персоналу установ виконання покарань;

– об’єкти їх протиправних спрямувань;

– оперативно-розшукові, пошукові та профілактичні заходи, які вживаються оперативними підрозділами з метою запобігання, припинення та документування протиправної діяльності;

– оперативні підрозділи УВП та СІЗО, їх сили та засоби, які використовуються у протидії кримінальним правопорушенням.

Аналіз оперативної обстановки – це процес пізнання її якісного характеру та спрямованості розвитку шляхом вивчення її елементів, виявлення механізмів їх взаємодії, впливу зовнішніх чинників та наступного пізнання її стану.

Оцінка оперативної обстановки – це процес вивчення її якісного стану.

Аналіз та оцінка оперативної обстановки – необхідний етап управлінської діяльності оперативних підрозділів УВП та СІЗО ДКВС, що створює

інформаційну основу для прийняття всіх видів управлінських рішень. Центральне місце тут належить питанням організації та методики оцінки оперативної обстановки для прийняття як поточних, так і стратегічних рішень, її прогнозування насамперед для планування на перспективу оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів різних рівнів.

Показники якісного стану оперативної обстановки:

– рівень напруженості, що визначається наявністю і ступенем реалізації криміналітетом своїх можливостей для вчинення протиправної діяльності;

– масштаби реального (потенційного) негативного впливу, який завдається протиправною діяльністю представниками злочинного світу стабільному функціонуванню установ виконання покарань;

– якість і кількість сил та засобів, що використовуються оперативними підрозділами УВП у протидії протиправній діяльності на конкретній ділянці роботи, активність їх використання.

Аналіз і оцінка оперативної обстановки завжди конкретні. Вони розглядають оперативну обстановку:

– у визначений час;

– на конкретному напрямі, лінії, на конкретному рівні організації оперативної роботи;

– на визначеній території, об’єкті або ділянці оперативного забезпечення;

– з метою виконання конкретних оперативних завдань.

Динаміка розвитку оперативної обстановки потребує систематичності проведення її аналізу для того, щоб оцінка оперативної обстановки відповідала об’єктивній реальності.

Основним видом аналізу оперативної обстановки є порівняльний, який надає характеристику кожному елементу оперативної обстановки за встановлений проміжок часу.

Залежно від завдань, що постають перед оперативними підрозділами, існує кілька напрямів аналізу оперативної обстановки, а саме:

– поточний аналіз – на підставі оцінки однотипної отриманої інформації за відповідний проміжок часу (тиждень, місяць, півріччя), що дозволяє вносити корективи до планування оперативно-розшукової діяльності;

– комплексний аналіз – розглядається та аналізується не однотипна інформація, а різнопланові дані з відкритих та оперативних джерел;

– вивчення окремих питань оперативно-службової діяльності – використовується під час виникнення нестандартних ситуацій, при цьому оперативний підрозділ збирає та компілює інформацію про причини їх виникнення для своєчасного вжиття відповідних заходів реагування.

Оперативну обстановку можна класифікувати за рівнем складності на УВП з нормальною та на УВП зі складною оперативною обстановкою.

Критерії, що притаманні складній оперативній обстановці:

– значна кількість груп засуджених негативної спрямованості, що порушують режим відбування покарання, а також здійснюють фізичний та психологічний тиск на інших засуджених нейтральної спрямованості;

– наявність в установах виконання покарань злочинних груп серед засуджених, які систематично порушують режим утримання та вчиняють кримінальні правопорушення на території УВП, а також мають можливість впливати на діяльність злочинних угруповань та брати в ній участь за периметром установ;

– відбування покарання в УВП або перебування під вартою в СІЗО лідерів злочинного світу, «злодіїв у законі», які вчиняють заходи щодо встановлення контролю над тіньовими процесами та неформальними взаєминами між засудженими та особами, які утримуються в СІЗО під вартою;

– вплив з боку «злодіїв у законі», які перебувають на волі, навіть за межами України, на кримінальні процеси в УВП та СІЗО.

Список використаних джерел

1. Гордієнко С. Г. Основи агентурно-оперативної діяльності спецслужб України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 776 с.

2. Цехан Д. М. Оперативно-розшукова протидія злочинності у місцях позбавлення волі : монографія. Одеса : Юридична література, 2021. 296 с.

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. Дата оновлення: 09.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 23.05.2025).

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ОСОБАМИ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Євгеній КРАСКОВСЬКИЙ,
старший викладач кафедри
вогневої та спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

Застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України регулюється низкою нормативно-правових актів, кожен з яких визначає загальні принципи, підстави, порядок та межі застосування цих заходів залежно від контексту та категорії осіб (засуджені або особи, взяті під варту):

- Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (ст. 19);
- Кримінально-виконавчий кодекс України (ст. 106);
- Закон України «Про попереднє ув’язнення» (ст. 18);
- Закон України «Про Національну поліцію» (ст. 42–46);
- Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (розділ XXVI);
- Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів (розділ V).

Зазначені нормативно-правові акти прямо чи опосередковано базуються на принципах законності, необхідності, пропорційності та мінімальної шкоди при застосуванні фізичних заходів. Застосування сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї має бути крайнім заходом, коли іншими методами припинити правопорушення не вдалося.

Норма статті 19 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» є бланкетною, йдеться про право на застосування під час виконання завдань, але щодо порядку застосування і випадків, коли застосування буде дозволене, – відсилання до Кримінально-виконавчого кодексу України, Закону України «Про Національну поліцію» та до інших законів України [4].

Кримінально-виконавчий кодекс України та Закон України «Про попереднє ув’язнення» дають право на застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї до осіб, узятих під варту (позбавлених волі), у випадках, якщо вони чинять фізичний опір персоналу, злісно не виконують його законні вимоги, виявляють буйство, беруть участь у масових заворушеннях, захваті заручників або чинять інші насильницькі дії, а також у разі втечі з-під варти з метою припинення вказаних протиправних дій, а також запобігання заподіянню цими особами шкоди оточенню або самим собі. Також зазначені нормативно-правові акти вимагають попереджувати про застосування фізичного впливу, якщо дозволяють обставини. Крім того, акцентується увага на завданні найменшої шкоди здоров’ю правопорушників і наданні адміністрацією допомоги потерпілим за необхідності [1; 6].

Також у Кримінально-виконавчому кодексі України зазначено, що використання фізичної сили, спеціальних засобів і зброї допускається у випадках, передбачених законами України «Про Національну поліцію» та «Про Національну гвардію» [1].

Працівники Державної кримінально-виконавчої служби України не є поліцейськими, але посилання на Закон України «Про Національну поліцію» зумовлене тим, що він містить загальні принципи та правила застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї правоохоронними органами в Україні. Закон «Про Національну поліцію» встановлює критерії правомірності застосування сили, такі як законність, необхідність, пропорційність, а також визначає види спеціальних засобів, умови й межі їх застосування. Ці загальні принципи мають враховуватися і під час застосування аналогічних заходів працівниками ДКВС з урахуванням специфіки їхньої діяльності.

Зокрема, стаття 42 Закону «Про Національну поліцію» визначає загальні правила застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї, а стаття 43 – порядок застосування зазначених заходів. Статті 44, 45, 46 встановлюють, відповідно, випадки, у яких поліцейський уповноважений застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю [5].

Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань та Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів є підзаконними актами,

які деталізують порядок застосування заходів примусу в конкретних установах, базуючись на положеннях законів. Вони містять додаткові обмеження та процедури. Зокрема, щодо кайданків зазначено, що вони застосовуються до ув’язнених чи засуджених у положенні «руки за спиною», а кайданки на руки і ноги з обмежувачем у положенні «руки перед собою» з урахуванням їх фізичних вад та стану здоров’я. Забороняється приковування ув’язнених та засуджених кайданками та кайданками на руки і ноги з обмежувачем до будь-яких конструкцій, споруд тощо. Крім того, зазначається, що через кожні дві години персоналом установи виконання покарань (слідчого ізолятора) здійснюється перевірка стану фіксації замків (у разі необхідності здійснюється послаблення фіксації), а медичним працівником – стану здоров’я засудженого [2; 3].

Необхідно звернути увагу на те, що в усіх нормативно-правових актах наголошується на забороні застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, осіб похилого віку або з вираженими ознаками інвалідності та неповнолітніх, крім випадків вчинення ними групового або збройного нападу, що загрожує життю і здоров’ю персоналу або інших осіб, або збройного опору.

Що стосується застосування вогнепальної зброї – це є найсуворішим, крайнім заходом і допускається лише в чітко визначених випадках, пов’язаних із безпосередньою загрозою життю та здоров’ю людей, або вчиненням інших особливо небезпечних дій, коли іншими засобами припинити такі дії неможливо.

Таким чином, застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї особами рядового і начальницького складу ДКВС України є комплексно врегульованим процесом, який базується на загальних принципах правопорядку та специфічних нормах, що враховують особливості виконання кримінальних покарань та тримання під вартою. Закон «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» є базовим, визначаючи загальне право на застосування сили та засобів, тоді як інші законодавчі та підзаконні акти деталізують порядок і конкретні випадки їх застосування залежно від ситуації та категорії осіб. Ретельне дотримання вимог усіх зазначених нормативно-правових актів є обов’язковою умовою правомірного застосування заходів примусу працівниками ДКВС.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.

2. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5. Дата оновлення: 10.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text.

3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 823/5. Дата оновлення: 10.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text.

4. Про Державну кримінально-виконавчу службу : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Дата оновлення: 16.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text.

6. Про попереднє ув’язнення : Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УСТАНОВАХ ДКВС УКРАЇНИ

Алла ЛАЗАРЕНКО,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права Пенітенціарної академії України;
провідний фахівець з організації наукової роботи Чернігівського НДЕКЦ МВС України

На підставі аналізу положень Кримінально-виконавчого кодексу України, Закону України «Про державно-виконавчу службу України» серед повноважень адміністрації виправних та виховних колоній як суб’єктів кримінологічної діяльності ДКВС України, спрямованих на запобігання злочинності, слід виділити: а) здійснення оперативно-розшукової діяльності, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою забезпечення безпеки засуджених та персоналу колоній; запобігання і виявлення кримінальних правопорушень, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; б) виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень і порушень режиму в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах, а також вчиненню кримінальних правопорушень особами, засудженими до покарань, не пов’язаних з позбавленням волі, і вжиття заходів у межах своїх повноважень щодо їх усунення [1; 2]. Зазначене обумовлює взаємозв’язок кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактична) політики як окремих сфер пенальної політики [3, с. 11].

Досліджуючи питання взаємозв’язку між кримінально-виконавчою та кримінологічною (профілактичною) політиками, Ю. Кернякевич-Танасійчук доводить, що для кримінально-виконавчої політики характерною є кримінологічна функція – запобігання злочинності; пенітенціарна злочинність є предметом впливу кримінологічної (профілактичної) політики; органи і установи виконання покарань виступають суб’єктами запобігання

злочинності [4, с. 178]. Це підкреслює важливість вивчення окремих структурних елементів кримінологічної діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Об’єктами кримінологічної діяльності ДКВС України є соціально-правові явища, на які спрямована ця діяльність. До них, зокрема, належать: а) правосвідомість та правова поведінка засуджених; б) правосвідомість та правова поведінка персоналу органів та установ ДКВС України; в) детермінанти вчинення кримінальних правопорушень у місцях несвободи; г) поведінка потенційних жертв кримінальних правопорушень, що знаходяться в місцях несвободи [5, с. 119].

Проблема злочинності в установах виконання покарань в Україні має комплексний характер; її загострення зумовлюється трансформацією кримінально-виконавчої системи, дефіцитом кадрів, деморалізацією та корумпованістю персоналу, а також зростанням латентних проявів, таких як наркозлочинність, обіг заборонених предметів і засобів тощо. Цей аспект, зокрема, висвітлює український кримінолог І. Копотун, досліджуючи злочинність у виправних колоніях ДКВС України [6, с. 81].

В умовах, коли традиційні форми забезпечення контролю втрачають ефективність, актуальним є впровадження новітніх підходів до прогнозування, виявлення та запобігання злочинної поведінки. Одним із таких інструментів є методика ідентифікації осіб з незначним або високим ризиком протиправної активності на основі соціально-психологічних, поведінкових, правових та кримінологічних характеристик.

У вітчизняній і закордонній кримінології метод профілювання здебільшого використовується в контексті розкриття злочинів насильницької спрямованості (особливо серійних), однак останнім часом дослідники наголошують на доцільності його впровадження у профілактичну діяльність.

Кримінологічне профілювання – це, як правило, інтегральна методика запобігання злочинам через виокремлення характерних рис осіб, які вчинили злочин або готуються його вчинити, на основі психологічних, кримінологічних, криміналістичних і соціологічних знань [7, с. 154].

Застосування цієї методики в кримінологічній діяльності ДКВС України є важливою підготовчою умовою проведення розвідувальних заходів щодо виявлення потенційного ризику вчинення рецидиву, оцінювання поведінки засудженого в процесі відбування покарання. Метою методики є раннє виявлення ризиків, індивідуалізація профілактичної роботи та підвищення безпекового стану установи.

У контексті наявних видів профілювання, з урахуванням особливостей кримінологічної діяльності ДКВС України, можна виділити: 1. Профілактичне профілювання – встановлення та кримінологічна оцінка факторів індивідуального ризику, що можуть вказувати на схильність до нової злочинної чи девіантної поведінки. 2. Прогностичне профілювання (профільне моделювання) – оцінювання мотиваційно-диспозиційних характеристик особи та прогнозування її поведінки на підставі аналізу інформативних особистісних

ознак. 3. Типологічне профілювання – віднесення особи до безпечного або небезпечного типу на основі низки невербальних ознак залежно від соціального контексту розслідування. На підставі аналізу наявної інформації можуть визначатись типи поведінки, які становлять небезпеку. 4. Віктимологічне профілювання – складання портрета жертви або потенційної жертви [8, с. 184].

У діяльності установ ДКВС України вже фіксуються перші спроби застосування окремих елементів кримінологічного профілювання. Зокрема, йдеться про розробку та впровадження Методики визначення ступеня виправлення засудженого, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 19 січня 2023 року № 294/5 [9]. Згідно з цією Методикою ступінь виправлення засудженого визначається на основі оцінки ризиків повторного вчинення кримінального правопорушення відповідно до методичних рекомендацій Міністерства юстиції України із застосуванням підсистеми «Касандра» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, а також з урахуванням стану реалізації індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженим [10, с. 351]. Водночас ефективність застосування такої методики не завжди є достатньою: використання якісних та кількісних критеріїв оцінки ступеня виправлення засудженого через систему спеціальних показників не завжди дозволяють об’єктивно оцінити зміни, що відбуваються у свідомості засудженого та його поведінці [11, с. 252].

Це свідчить про необхідність системного підходу, на якому має ґрунтуватися методика кримінологічного профілювання. Її запровадження потребує нормативного регулювання, навчання персоналу, забезпечення якості й точності зібраної інформації, проведення постійного моніторингу криміногенної інформації.

Отже, кримінологічне профілювання має потенціал стати елементом системи динамічної безпеки, сприяти обміну інформацією щодо потенційних загроз та ризиків в установах ДКВС України, формуванню індивідуальних превентивних заходів, а також покращенню оперативної роботи з виявлення факторів ризику схильності до злочинної поведінки засуджених.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Tex (дата звернення: 22.05.25).

2. Про державну виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text (дата звернення: 22.05.2025).

3. Назимко Є. С. Депеналізація як елемент пенальної політики України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 22 с.

4. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Запобігання злочинності як сфера співпраці кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політик України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 42. С. 171–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvchzu_2016_42_19 (дата звернення: 22.05.2025).

ЩОДО БЕЗПЕКИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Олексій ЛЕОНЕНКО,
старший викладач кафедри
вогневої та спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України;
Євгеній КРАСКОВСЬКИЙ,
старший викладач кафедри
вогневої та спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

Безпека в установах виконання покарань забезпечується комплексом заходів, які напряму або опосередковано передбачені законодавством, а саме Кримінально-виконавчим кодексом (далі – КВК) України. Розглянемо ці заходи більш детально.

1. Забезпечення особистої безпеки засуджених та інших осіб.

Стаття 10 КВК України гарантує засудженим право на особисту безпеку. У разі виникнення загрози їхньому життю чи здоров’ю вони мають право звернутися до будь-якої посадової особи установи з проханням про забезпечення безпеки. Адміністрація зобов’язана вжити невідкладних заходів.

Крім того, ця стаття передбачає можливість застосування заходів безпеки до засуджених, щодо яких за законом у зв’язку з їхньою участю у кримінальному судочинстві прийнято рішення про це. До таких заходів належать:

- ізольоване тримання;
- переведення до іншої установи виконання покарань.

Стаття 86 КВК України врегульовує питання розподілу засуджених. Статті 16, 18, 19 визначають, у яких установах виконання покарань (виправні центри, виправні колонії, виховні колонії) можуть відбувати покарання засуджені з урахуванням їхньої особистості, тяжкості вчиненого злочину, попередньої судимості та інших обставин, що впливають на їхню безпеку та безпеку інших осіб.

2. Підтримання порядку і запобігання правопорушенням.

Режим виконання покарань: стаття 102 КВК України визначає режим як установлений законом та відповідними до нього нормативно-правовими актами порядок виконання і відбування покарання, що забезпечує, зокрема, безпеку засуджених і персоналу. До речі, КВК України прямо не визначає окремих статей щодо безпеки персоналу, але вона є невід’ємною частиною забезпечення загальної безпеки установи. Адміністрація зобов’язана вживати заходів для запобігання протиправним діям з боку засуджених.

Стаття 107 КВК України наголошує, що засуджені зобов’язані дотримуватися встановлених правил поведінки, невиконання яких тягне за собою відповідальність.

За виконання покладених обов’язків та додержання правил поведінки до засуджених можуть застосовуватись заходи заохочення, а за порушення

встановленого порядку можуть застосовуватись заходи стягнення, передбачені статтями 130–134 КВК України, що є одним із засобів підтримання дисципліни та безпеки.

Крім вищезазначеного, з метою виявлення та вилучення заборонених предметів проводяться огляди і обшуки осіб, приміщень і території установ (ст. 102 КВК України).

3. Інженерно-технічні засоби охорони та нагляду.

КВК України не містить вичерпного переліку інженерно-технічних засобів, але передбачає їхнє використання для забезпечення надійної охорони установ, запобігання втечам та іншим протиправним діям (ст. 103 КВК України). До таких засобів належать:

- системи відеоспостереження;
- охоронна сигналізація;
- засоби контролю та управління доступом;
- засоби зв’язку;
- інженерні загородження.

4. Безпека під час надзвичайних обставин.

Стаття 105 КВК України визначає дії адміністрації установ, керівника центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, або керівника його територіального органу у разі виникнення масових заворушень, загрози збройного нападу на колонію, пожеж, стихійного лиха або інших надзвичайних обставин, що загрожують безпеці.

Таким чином, аналіз заходів безпеки згідно з КВК України свідчить про комплексний підхід до забезпечення безпеки в установах виконання покарань. Кодекс визначає як права засуджених на особисту безпеку, так і обов’язки адміністрації щодо її забезпечення. Важливу роль відіграють режимні вимоги, правила поведінки, можливість застосування стягнень, а також використання інженерно-технічних засобів.

Однак слід зазначити, що ефективність застосування цих засобів на практиці залежить від багатьох факторів, зокрема:

- фінансове забезпечення установ;
- укомплектованість кваліфікованим персоналом;
- стан матеріально-технічної бази;
- дотримання законності в діяльності адміністрації.

Отже, подальший аналіз та вдосконалення законодавства у сфері виконання покарань, а також належне практичне впровадження наявних норм є важливими для забезпечення належного рівня безпеки в установах виконання покарань України.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ДКВС ПІД ЧАС ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 255-1 КК УКРАЇНИ

Денис ЛУТІЙ,
аспірант кафедри кримінально-правових
дисциплін ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ

Сучасні організовані злочинні угруповання демонструють розмаїття форм кримінальної субкультури, що живиться специфічним злочинним світоглядом. Такий світогляд нав’язує певну систему ідей, поглядів на світ і місце в ньому членів кримінальних осередків, а також пропагує особливі ціннісні та етичні норми для своїх прибічників і тих, хто поділяє їхні погляди. Ці різноманітні вияви кримінальної субкультури притаманні різним злочинним об’єднанням і поширені не лише серед раніше засуджених або тих, що відбувають покарання в установах ДКВС, але й за їхніми межами.

Наслідком цього стало посилення заходів протидії організованій злочинності та ухвалення Закону України від 04.06.2020 року № 671-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» та доповнення Кримінального кодексу України статтею 255-1, якою передбачено кримінальну відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу, вчинених, зокрема, в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань або особою, яка перебуває у статусі суб’єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злодія в законі» [1].

Виявлення та розслідування фактів встановлення та поширення злочинного впливу, що вчиняються в установах ДКВС, – доволі складний напрям оперативно-розшукової та слідчої діяльності, зумовлений відповідними рольовими функціями осіб, які вчиняють ці злочини:

1) зазвичай такі особи не беруть безпосередньої участі у злочинах в установах ДКВС. Їх протиправна діяльність сфокусована на забезпеченні загального керівництва через коло наближених осіб, які вже здійснюють безпосереднє керівництво злочинними об’єднаннями та окремими групами, розробляють плани протиправної діяльності, забезпечують її ретельну підготовку та реалізацію, що здебільшого сприяє уникненню ними кримінальної відповідальності;

2) суб’єкти аналізованого злочину та їхнє найближче оточення зазвичай володіють інформацією про форми і методи негласної роботи правоохоронних органів, що суттєво ускладнює процеси виявлення та документування їхньої злочинної діяльності.

Узагальнення практики діяльності оперативних та слідчих підрозділів НПУ та СБУ, задіяних до сфери боротьби з організованою злочинністю,

дозволило нам виокремити два основних напрями взаємодії між цими суб’єктами у протидії злочинності в установах ДКВС і визначити комплекс заходів, спрямованих на виявлення та ефективне розслідування злочинів, вчинених: 1) особами, які здійснюють злочинний вплив; 2) особами, які перебувають у статусі суб’єкта підвищеного злочинного впливу; 3) «злодіями в законі».

На першому етапі – виявлення та фіксації фактів встановлення або поширення злочинного впливу – ключову роль відіграє оперативна інформація від підрозділів ДКВС та оперативних підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань НПУ. На цьому етапі здійснюється:

1) отримання інформації про осіб, що прибувають до установ ДКВС, тих, хто проживає поза їх межами, з’ясування ступеня їх впливу на оперативну обстановку в цих установах. Отримання такої інформації здійснюється як ініціативно, так і за завданнями інших суб’єктів ОРД. Основна увага зосереджується на отриманні інформації про протиправні наміри злочинних «авторитетів» у місцях позбавлення волі, а також компрометуючої їх інформації; про можливу підготовку і вчинення кримінально караних діянь; про поширення злочинного впливу у вигляді «злодійської ідеології» дотримання звичаїв злочинного світу тощо;

2) оперативна перевірка та аналіз інформації про осіб, що становлять оперативний інтерес за досліджуваною категорією проваджень. Під час такої перевірки додатково отримуються відомості про таких осіб і факти; встановлюються та аналізуються відомості про особу злочинця, його зв’язки, насамперед злочинні; з’ясовується ймовірний склад організованих ними груп, якими керує (безпосередньо або опосередковано) така особа (особи), відповідні установчі дані на кожного учасника злочинного об’єднання, мета й мотиви входження до складу таких об’єднань; особливості міжособистісних зв’язків, розподіл функцій, інша інформація; факти та способи залучення нових членів злочинних груп; відомості про злочини, які вчинені, вчиняються або плануються;

3) обмін оперативною інформацією про ознаки злочинної діяльності, у межах якого оперативні співробітники ДКВС фіксують зміни в поведінці засуджених, заарештованих, появу нових лідерів, спроби організації протиправної діяльності, факти тиску на інших засуджених або працівників установи. Така інформація отримується зазвичай у межах здійснення оперативно-розшукової діяльності з підстав, визначених пунктом 1) частини 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з подальшим направленням зібраних матеріалів, у яких зафіксовано фактичні дані про факти встановлення або поширення злочинного впливу, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування. Ефективний обмін такою інформацією на цьому етапі між оперативними підрозділами є першоосновою для початку кримінального провадження [2].

Матеріали, отримані за результатами здійснення ОРД, також можуть розглядатися під час оперативних нарад за участю керівників оперативного

підрозділу, органу досудового розслідування та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР. Одночасно розробляється план заходів з реалізації матеріалів ОРС, який затверджується керівниками органу досудового розслідування та оперативного підрозділу [3];

4) реалізація вказаної інформації у процесуальній формі через її легалізацію в межах кримінального провадження, під час якого забезпечується ефективне документування злочинної діяльності шляхом проведення відповідних заходів оперативного (ініціативного) пошуку в поєднанні з комплексом слідчих (розшукових), у т.ч. негласних, дій.

На другому – початковому – етапі розслідування забезпечується документування злочинної діяльності з використанням усього комплексу можливостей оперативних та слідчих підрозділів.

У цьому аспекті акцентуємо увагу на тому, що на стадії реалізації оперативно-розшукової інформації та легалізації в рамках початкового етапу розслідування кримінального провадження, завдання повноти доказування самої події та складу кримінального правопорушення, винуватості розроблюваних осіб, ступеня участі у вчиненні злочину конкретних осіб має визначальне значення для прийняття наступних процесуальних рішень (обрання запобіжного заходу, повідомлення про підозру тощо) з фіксації наявних та пошуку нових доказів. Відповідно, залежно від вихідної слідчої ситуації на цьому етапі розслідування фактів встановлення або поширення злочинного впливу постає завдання узгодженого планування окремих тактичних операцій та слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних.

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень за ст. 255-1 КК України, фахової літератури за предметом нашого дослідження, а також з’ясування думок працівників оперативних та слідчих підрозділів НПУ та СБУ дозволив стверджувати, що пріоритетними, з позицій ефективної протидії встановленню або поширенню злочинного впливу, можуть бути:

– оперативний контроль та відслідковування змін у розміщенні осіб, що становлять оперативний інтерес (перебувають у статусі суб’єкта підвищеного злочинного впливу, у т.ч. у статусі «злодія в законі») на об’єктах оперативного обслуговування в установах ДКВС;

– забезпечення негласного перекриття вказаних осіб з використанням сил ОРД, а також оперативно-технічних можливостей;

– залучення до проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, на території установ ДКВС найбільш досвідчених слідчих, які обізнані з особливостями роботи таких установ і мають необхідні вміння й навички для розслідування окремих видів злочинів у місцях позбавлення волі, чітко взаємодіють з працівниками ДКВС або іншої адміністрації установ тимчасової ізоляції [4, с. 312; 5, с. 59];

– організація та проведення стосовно розроблюваних осіб НСРД з метою своєчасного та оперативного документування фактів контактів осіб, які перебувають у статусі суб’єкта підвищеного злочинного впливу, у т.ч. у статусі

«злодія в законі», з представниками злочинних об’єднань, які перебувають на волі, організації доставки ними до установ ДКВС заборонених в обігу речей, у тому числі наркотичних засобів та психотропних речовин тощо;

– виявлення осіб серед персоналу установ ДКВС, які організовують незаконні переведення осіб, що перебувають у статусі суб’єкта підвищеного злочинного впливу, у т. ч. у статусі «злодія в законі», до інших камер секторів відповідного рівня безпеки;

– організація та проведення на виконання постанови, письмового доручення слідчого, прокурора або слідчого судді (суду) для здійснення кримінального провадження огляду місця події, обшуку, виїмки, накладення арешту на майно ув’язненого або засудженого, що зберігається на складі ізолятора або перебуває в його особистому користуванні у приміщенні слідчих ізоляторів, що додатково забезпечуються положеннями Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів ДКВС [6], а також у порядку, визначеному Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [7];

– призначення та проведення судових експертиз, передусім експертиз відео-, звукозапису, а також лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи мовлення.

– ефективна протидія кримінальним проявам, пов’язаним зі встановленням або поширенням злочинного впливу в установах виконання покарань (ст. 255-1 КК України), безпосередньо залежить від якості та інтенсивності взаємодії слідчого з оперативними підрозділами ДКВС на всіх етапах кримінального провадження.

Специфіка пенітенціарної системи, наявність стійких ієрархічних структур злочинного світу, а також прихованість протиправної діяльності вимагають від слідчого та оперативних працівників комплексного підходу, глибокого розуміння оперативної обстановки та злагоджених дій. Ключовими аспектами успішної взаємодії є:

1) проактивна позиція оперативних підрозділів у виявленні ознак злочинної діяльності та своєчасне інформування слідчого;

2) спільне стратегічне планування розслідування з урахуванням оперативних даних та слідчих можливостей;

3) активне залучення оперативних працівників до проведення слідчих (розшукових) дій для забезпечення безпеки, отримання доступу до специфічної інформації та осіб;

4) ефективне використання оперативно-розшукових заходів для фіксації протиправної діяльності та документування фактів встановлення або поширення злочинного впливу з подальшою легалізацією отриманих даних як доказів у кримінальному провадженні;

5) постійний обмін інформацією, аналіз отриманих даних та спільне прийняття рішень щодо подальшого ходу розслідування;

6) забезпечення безпеки учасників кримінального провадження за активної участі оперативних підрозділів ДКВС.

Недооцінка ролі оперативного підрозділу або формальний підхід до взаємодії може призвести до неефективного розслідування, втрати важливих доказів та уникнення винними особами відповідальності.

Отже, системна, скоординована та заснована на взаємній довірі співпраця слідчого та оперативних підрозділів ДКВС є визначальною в боротьбі з організованою злочинністю в установах виконання покарань, сприяє зміцненню законності та правопорядку в пенітенціарній системі України. Подальше вдосконалення нормативно-правової бази, обмін досвідом та підвищення кваліфікації співробітників обох відомств є важливими кроками на шляху до підвищення ефективності цієї взаємодії.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 04.06.2020 № 671-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2020. № 42. Ст. 343. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#Text (дата звернення: 03.05.2025).

2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text (дата звернення: 03.05.2025).

3. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text (дата звернення: 03.05.2025).

4. Калиновський О. В. Предмет відання детектива (слідчого) в Предмет відання детектива (слідчого) в кримінальному судочинстві України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 310–313. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_4_72 (дата звернення: 03.05.2025).

5. Ткаченко С. В. Особливості досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у місцях тимчасової ізоляції : дис. … д-ра філософії за спец. 081 Право. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2023. 248 с.

6. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text (дата звернення: 03.05.2025).

7. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text (дата звернення: 03.05.2025).

СИМУЛЯКР В’ЯЗНИЧНОЇ СУБКУЛЬТУРИ ТА НЕФОРМАЛЬНІ В’ЯЗНИЧНІ ІЄРАРХІЇ У СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ВЛАДИ

Дмитро ЯГУНОВ,
член Європейського комітету з питань запобігання катуванням, адвокат,
доктор політичних наук, кандидат наук державного управління,
MSSc in Criminal Justice, доцент, заслужений юрист України,
Тюбінгенський університет
імені Еберхарда і Карла (Тюбінген, Німеччина),
Донецький національний університет
імені Василя Стуса (Вінниця, Україна)

Феномен в’язничної (кримінальної) субкультури є мультидисциплінарним та давно вийшов за межі суто культурологічних або юридичних оцінок. Міждисциплінарність феномену в’язничної субкультури у сучасних відносинах влади обумовлена тим, що з огляду на соціальні наслідки, які спричиняються примусовою ізоляцією задекларованих «небезпечних девіантів» від суспільства, в’язниці та інші тотальні інституції не можна розглядати лише як формальні установи та аналізувати лише в юридичному аспекті, штучно виокремлюючи їх з широкого кола відносин влади та діяльності відповідних політичних акторів.

Віддаючи належне всім проведеним науковим дослідженням, спрямованим на висвітлення різних аспектів природи в’язничної субкультури, ми на перше місце ставимо нашу авторську тезу, що симулякр в’язничної субкультури – принаймні в її сучасних виявах – узагалі або здебільшого не стосується в’язничної субкультури як такої.

Натомість йдеться про належним чином організовану й добре продуману систему неформальної карально-репресивної влади, яка в багатьох сучасних національних юрисдикціях становить успішну конкуренцію формальним владним інституціям у в’язниці, а також у вільному суспільстві.

Водночас йдеться про механізм перманентного примусового вилучення матеріальних цінностей у представників середніх та нижчих каст неформальних в’язничних ієрархій (і не тільки).

Зазначена організована система карально-репресивної влади й водночас механізм перманентного вилучення і перерозподілу матеріальних цінностей, власне, і маскується під в’язничну субкультуру, формуючи її симулякр.

Враховуючи окремі авторські висновки з проблематики дослідження та формуючи напрями подальших наукових розвідок, ми ставимо на порядку денному такі тези:

1. Неформальна в’язнична ієрархія (неформальні в’язничні ієрархії) є перманентною та стійкою внутрішньою організацією відносин влади з підпорядкуванням в’язничного «суспільства», характерним для пенітенціарних систем більшості сучасних країн. Причому це явище меншою мірою залежить від природної інституційної тотальності (концепція Гофмана), проте більшою –

від прямої або опосередкованої підтримки цього явища державами (або приватними акторами – за умов приватизації пенітенціарних установ).

3. У XXI столітті неформальні в’язничні ієрархії – це факт, який визнається владою майже всіх держав, де відповідні в’язничні субкультури, як наслідок, набувають значущих проявів і більш ніж суттєво впливають навіть на вільне суспільство (не кажучи вже про саму пенітенціарну систему, персонал пенітенціарних установ та ув’язнених).

3. Неформальні в’язничні ієрархії та кореспондуючі в’язничні субкультури набули нормативного значення в доповідях ООН, рішеннях ЄСПЛ і доповідях ЄКЗК. Вказані міжнародні актори наголосили на явній симулякризації вказаного феномену та існуванні особливих відносин влади при формуванні та реалізації локальних, регіональних та/або національних субкультурних в’язничних норм.

4. Феномен неформальних в’язничних ієрархій та кореспондуючих в’язничних (кримінальних) субкультур є глобальним та універсальним, проте має виражені політико-географічні особливості. Якщо говорити про країни Європи, то організоване насильство серед ув’язнених є надзвичайно характерним для країн пострадянського простору. Водночас пальма першості за ступенем розвинутості неформальних в’язничних ієрархій та концентрації в’язничного насильства належить Сполученим Штатам Америки, Мексиці та країнам Південної Америки; саме ці країни можуть слугувати головним емпіричним аргументом на користь авторських висновків, сформованих у цьому дослідженні.

5. Симулякр в’язничної субкультури не існує сам по собі, він існує в межах жорстокої та водночас жорсткої кастової ієрархічної системи та є похідним від неї. У переважній більшості країн неформальна кастова система все ще є ключовою основою життя ув’язнених, а традиції кастової системи диктують внутрішній порядок та мають пріоритет над офіційними правилами.

6. Симулякр в’язничної субкультури зумовлює та підтримує існування сучасних форм рабства в пенітенціарних установах, що опосередковано, а іноді навіть прямо заохочується агентами держав.

7. Незважаючи на задекларований антидержавний характер неформальних в’язничних ієрархій, симулякр в’язничної субкультури та відповідні кастові системи не існують у вакуумі окремо від держав та їхніх агентів, у більшості випадків вони є результатом договору між представниками вищих каст неформальних в’язничних ієрархій та агентами держави.

8. Головним наслідком симулякру в’язничної субкультури є те, що мовчазна співпраця між адміністрацією та неформальними лідерами у в’язницях має серйозні ерозійні наслідки для всієї системи кримінального правосуддя відповідної національної держави.

9. Симулякр в’язничної субкультури, неформальні в’язничні ієрархії та відповідні кастові відносини докорінним чином змінюють орієнтацію національних пенітенціарних систем – від реабілітаційної на агресивно пунітивну, підриваючи і без того слабкий «реабілітаційний ідеал», який і так

перебуває в занепаді після пенологічної революції Роберта Мартінсона та його послідовників.

10. Зовнішні символи симулякру в’язничної субкультури («принципи», «арго», «кодекси поведінки», «принципи», «поняття», татуювання, процедури «прописки» або «ініціації», гасла, «блимання» тощо) лише маскують справжню природу цього явища, яке спрямоване на організоване й перманентне вилучення представниками вищих каст матеріальних цінностей від ув’язнених (колишніх ув’язнених) та інших осіб та/або отримання фінансової чи іншої матеріальної вигоди від організації чи підтримки злочинної діяльності, що відбувається за прямого сприяння агентів держави, яка своєю чергою є кінцевим бенефіціаром такого нелегального розподілу матеріальних ресурсів.

11. У більшості країн світу в’язничні банди та інші форми неформальних в’язничних ієрархій займаються широким спектром злочинних дій, таких як контрабанда, вбивства, вимагання, викрадення людей, торгівля наркотиками та зброєю і поза в’язничними стінами, створюючи навколо себе образ сучасного Робіна Гуда та, як наслідок, використовуючи класичні інструменти завоювання соціального та політичного впливу, включно з лобіюванням. Йдеться про перманентне функціонування фінансово орієнтованих кримінальних організацій, які претендують на політичну владу або – у випадку її наявності – на розширення політичної влади.

За сучасних умов основним мотивом для ув’язнених стати частиною високопоставленої впливової групи є отримання влади та привілеїв у пенітенціарній установі. Стійкість неформальних в’язничних ієрархій надає такій владі інституційності та фактично «вимиває» легітимність офіційного управління в’язницями. Тому наша увага inter alia сфокусована на питанні дослідження неформальної влади у в’язницях, яка поширюється не лише на самих ув’язнених, але й на персонал пенітенціарної системи та вільне суспільство.

У контексті проблематики цього дослідження вважаємо за потрібне наголосити: неформальні ієрархії ув’язнених та відповідні симулякри в’язничних субкультур – це аж ніяк не абстрактні наукові категорії, як вони здебільшого досліджуються в рамках соціології, кримінології та психології. Неформальні в’язничні ієрархії є перманентним явищем, характерним для пенітенціарних систем багатьох країн світу. У XXI столітті неформальні в’язничні ієрархії – це феномен, що визнається як реальний факт владою всіх держав, де такі ієрархії та кореспондуючі субкультури набувають значущих проявів та суттєво впливають навіть на вільне суспільство та державу.

Відтак неформальні ієрархії ув’язнених та відповідні в’язничні субкультури – це конкретні практичні поняття та «приземлені» речі, якими оперує як ЄСПЛ (під час розгляду конкретних справ), так і ЄКЗК (під час здійснення візитів та надання відповідних рекомендацій урядам держав).

Ба більше, в Україні проблематика в’язничної субкультури також перестала бути суто теоретичною, набувши нормативного виміру. Так, в урядовій Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026

року наголошено, що однією з проблем пенітенціарної системи України є «вплив в’язничної субкультури та злочинного середовища», що актуалізує проблему «протидії негативному впливу злочинної субкультури та неформальної в’язничної ієрархії». Тобто боротьбу з неформальною в’язничною ієрархією та симулякром в’язничної субкультури офіційно задекларовано як напрям державної політики України.

Неформальні в’язничні ієрархії є невід’ємними від насильства, катування та неналежного поводження, що застосовується до ув’язнених як представниками найвищих каст ієрархій, так і агентами держави з метою самозбереження та максимізації нелегальних прибутків.

Зважаючи на концентрацію насильства, яку продукують неформальні в’язничні ієрархії в усьому світі через симулякр в’язничних субкультур – як у в’язницях, такі у вільному суспільстві, говорити про в’язничні субкультури у відриві від отримання та легалізації прибутків є не лише необґрунтованим, а й навіть аморальним.

У контексті досягнення офіційно задекларованої мети реабілітації «небезпечних девіантів», то, з одного боку, реабілітація як мета впливу на девіантів підноситься до абсолюту на глобальному, регіональному та національному рівнях, де держави намагаються «витягнути» «реабілітаційний ідеал» зі стану перманентної кризи після критичних висновків Р. Мартінсона, Ф. Аллена та інших пенологічних скептиків. З іншого боку, незважаючи на реабілітаційне спрямування національних пенітенціарних систем, саме реабілітація залишається метою кримінального покарання та пенітенціарного впливу, яка характеризується найбільшим ступенем декларативності. Наявність, а ще більше – домінування кримінальних традицій у в’язницях значно підриває «реабілітацію злочинців».

Отже, у контексті нашого дослідження потрібно сформувати тезу, що в сучасних умовах саме неформальні в’язничні ієрархії та симулякри відповідних в’язничних субкультур становлять найголовнішу та найнебезпечнішу перешкоду практичному впровадженню «реабілітаційного ідеалу». Власне, «реабілітаційний ідеал» – це також свого роду субкультура, яку держава намагається запровадити до інституційного життя, заздалегідь прирікаючи її на невдачу у протистоянні з будь-яким місцевим в’язничним субкультурним симулякром – передусім в силу того, що саме симулякр в’язничної субкультури є джерелом постійного та регулярного прибутку для держави та її агентів.

Тематичний напрям 4.
ПРАВА В’ЯЗНІВ І ПРАКТИКА ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

PRISONERS' RIGHTS AND THE POSSIBILITY OF REPARATION: THE BRAZILIAN EXPERIENCE

Guilherme PEREIRA DE OLIVEIRA,
Lawyer, Specialist in Public Law,
Researcher in criminal enforcement and human rights;
Mariana RODRIGUES COSTA,
Lawyer, Specialist in Civil and Civil Procedural Law,
Co-author, Researcher in restorative justice and fundamental rights

This article analyzes the legal possibilities of reparation for prisoners subjected to degrading conditions in exceptional contexts, based on the Brazilian experience and its judicial and international ramifications. It starts with the recognition of the unconstitutional state of affairs of the national prison system, as declared by the Brazilian Federal Supreme Court, and the jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights, which established the doubling of sentence time as a form of compensation. The study articulates criminal law analysis with critical sociology and justice theory, addressing issues such as penal selectivity, social structure, permanent exception, and the crisis of legal science in the face of systemic violations. Brazil’s historical experience in compensating political prisoners during the dictatorship is used as a historical reference to support the State’s duty to also repair those who suffer under the current incarceration system. Finally, it draws connections with the penitentiary collapse resulting from the war in Ukraine, proposing restorative justice as a minimal and necessary response to State omission.

It is inside prisons that the State most starkly reveals its ability to either respect or neglect human rights. The deprivation of liberty, far from representing the denial of fundamental rights, demands from public authorities a more intense and careful commitment to the defense of human dignity.

In exceptional contexts — such as that currently faced by Ukraine amidst a devastating armed conflict, or the chronic degradation of Brazil’s prison system—it becomes necessary to reflect on what should be done when the State fails in its most basic duty: to protect those who depend on it.

In today’s world, marked by institutional crises, armed conflicts, and structural collapse, the issue of reparations for prisoners subjected to degrading conditions takes center stage. The ongoing war in Ukraine, for instance, has already revealed cases of prisoners held in environments that defy international standards of dignity and legality. What can be done when the State, or its absence, turns imprisonment into a space of illegitimate suffering? How can one compensate for the harm caused by the degradation of prison conditions in times of war, repression, or neglect?

Brazil offers fertile ground for this debate, having experienced multiple exceptional contexts throughout its history — from the dictatorship period marked by

political persecution and arbitrary imprisonment, to the present, in which the prison system has been recognized by the Federal Supreme Court as an unconstitutional state of affairs. In both cases, State reparation was — or should have been — an ethical, legal, and political response to the massive violation of rights. Law no. 10,559/2002, which recognized and compensated political prisoners from the military regime, and the recent decision by the Inter-American Court of Human Rights that mandated the doubling of sentences for detainees exposed to inhumane conditions, are expressions of that responsibility.

This article draws from the Brazilian experience to reflect on the legal mechanisms of criminal reparation in exceptional contexts, arguing that human dignity cannot be relativized in the name of order, war, or institutional scarcity. To that end, it weaves together an analysis that crosses historical, legal, and social dimensions of the issue, incorporating elements such as social organization and the role of law, judicial interpretation as a form of symbolic power, the unequal social structure shaping penal selectivity, deviance as a social construct, and the crisis of legal science in the face of permanent exception.

In conclusion, it defends the notion that reparation for prisoners in degrading situations — be it in times of dictatorship, institutional collapse, or war —i s not a favor, but an obligation derived from the very civilizational commitment that underpins the Rule of Law.

The resolution dated November 22, 2018, issued by the Inter-American Court of Human Rights, unequivocally affirmed Brazil’s international responsibility for keeping prisoners in inhumane conditions at the Plácido de Sá Carvalho Penal Institute. The Court clearly and decisively ordered the doubling of the time served by all detainees held at that facility, except where expressly excluded.

This ruling is a jurisprudential milestone of the highest relevance: the Court not only recognized the existence of massive violations but imposed a concrete form of reparation on the Brazilian State. The order to count prison time as double, far from being a benefit, constitutes a necessary response to the absence of minimum standards of dignity.

It is worth recalling that the decisions of the Inter-American Court of Human Rights have binding force and mandatory effect on signatory States, as repeatedly recognized by both the Brazilian Federal Supreme Court (STF) and the Superior Court of Justice (STJ). The STJ's case law, in AgRg no RHC 136.961/RJ, reaffirms the authority of this international resolution, rejecting any attempt to undermine its effectiveness through temporal modulation of its effects. According to Article 68, § 1 of the American Convention on Human Rights: "The States Parties to the Convention undertake to comply with the judgment of the Court in any case to which they are parties".

Furthermore, it is important to note that the Convention — known as the Pact of San José of Costa Rica — holds supra-legal status within the Brazilian legal system, as acknowledged by the Federal Supreme Court in its ruling on RE 466.343/SP (Justice Gilmar Mendes, judgment on December 3, 2008).

The Public Civil Action filed by the Public Prosecutor’s Office of the State of Rio Grande do Sul exposed a reality that had become normalized: prisoners overcrowded, exposed to violence, unsanitary conditions, and institutional neglect. The Central Prison of Porto Alegre, designed to hold 1,542 individuals, housed nearly 4,000 detainees.

This degrading situation was classified by the Brazilian Federal Supreme Court, in Arguição de Descumprimento de Preceito Fundamental (ADPF) No. 347, as an "unconstitutional state of affairs", prompting a paradigm shift: the system is not reformable by traditional means alone. What is required is institutional intervention that recognizes the need for reparation for those who have suffered massive and prolonged violations.

The declaration of the unconstitutional state of affairs represents more than a legal diagnosis. Symbolically, it acknowledges that the Brazilian penal system has operated for decades under a logic of permanent exception, in which the degradation of prison conditions is a structural practice, not merely an administrative contingency. However, this legal recognition carries an inherent contradiction: while it confirms persistent and massive unconstitutionality, the Brazilian judicial response remains timid, fragmented, and, most critically, detached from concrete reparatory measures.

At this point, Brazil's experience with compensating political prisoners from the military dictatorship offers an essential benchmark. During the authoritarian regime established in 1964, the Brazilian State used the prison apparatus as a tool of political repression and institutionalized suffering. With the country’s redemocratization, it was recognized that the harm caused required not only truth and memory, but full reparation. Law No. 10,559/2002 thus established a model that combined material compensation, lifetime pensions, symbolic recognition, and reinstatement of civil rights, creating a normative and political precedent for reparations in exceptional incarceration contexts.

The logic that justified that reparation remains entirely valid today: what has changed is not the nature of the violation, but the social profile of the victim. Today, it is the poor, Black, marginalized—those deemed “deviant” by punitive rationality—who inhabit the spaces where the State exercises violence under the guise of legality. As Bourdieu (1994) observes, law is also a field of symbolic production that, by classifying and legitimizing exclusions, transforms social inequalities into seemingly neutral judicial decisions.

In this context, the Brazilian prison system represents a contemporary form of illicit punishment, in Zaffaroni’s (2020) terms: punishment carried out under conditions that violate the physical, psychological, and existential integrity of the incarcerated person. The judicial response, by ignoring this dimension, silences the State’s responsibility for the active production of institutional suffering, thereby undermining the legitimacy of the legal system itself. Punishment that exceeds its legal bounds becomes illegitimate State violence.

The Brazilian judiciary's resistance to advancing toward reparatory measures — such as the doubling of sentences already recognized by the Inter-American Court of Human Rights in the Plácido de Sá Carvalho case — reveals, as Boaventura de

Sousa Santos (2007) argues, a legal science that has become ill through its formalist self-sufficiency. A science that merely acknowledges violations without confronting their causes, proclaiming rights while legitimizing their ineffectiveness.

The Supreme Court, by declaring the unconstitutional state of affairs, took a necessary yet incomplete step. The legitimacy of that decision depends on its ability to produce material effects, especially for prisoners who have already endured those conditions. This urgently requires recognition of the right to individual reparation — whether through sentence reduction, civil indemnities, or restorative justice models that, even belatedly, restore the dignity of those affected.

If Brazil was capable of compensating prisoners for their ideology, it must be equally capable of compensating prisoners for their poverty. Both were subjected to the same logic of exception—only the justificatory codes have changed. What is at stake is not just the future of penal policy, but the historical and ethical coherence of the very Rule of Law.

In this sense, Brazil’s experience in confronting systemic rights violations under exceptional contexts offers valuable lessons for Ukraine’s contemporary reality, marked by ongoing war and prisoners of war held under State custody. UN and Human Rights Watch reports already identify cases of arbitrary detention, institutional violence, and a lack of minimum guarantees for prisoners on both sides of the conflict. The question Ukraine must face — as Brazil has — is this: what is the State’s responsibility toward those subjected to its custody in exceptional circumstances? Legal recognition of the violation cannot be the endpoint — it is merely the beginning of a broader obligation, one that includes individual reparation, institutional acknowledgment, and the adoption of preventive measures to ensure non-repetition. Brazil’s recent history shows that, even when delayed, reparation is the minimum condition for restoring broken dignity — and for affirming the legitimacy of law in times of crisis.

The response of the Brazilian Judiciary, by accepting requests for sentence doubling in accordance with the guidelines set by the Inter-American Court, represents more than compliance with an international ruling. It embodies the acknowledgment that State omission has a cost, and that sentences cannot be served in degrading conditions without, at the very least, an attempt at compensation.

The Superior Court of Justice (STJ), under the rapporteurship of Justice Reynaldo Soares da Fonseca, recognized the immediate and full applicability of the Inter-American Court’s resolution, even for prisoners convicted of serious crimes, provided they are not included among the exceptions established by the international tribunal.

This recognition, enshrined in the judgment of AgRg no RHC 136.961/RJ (2021), gives domestic material form to the doctrine of illicit punishment (penas ilícitas) (Zaffaroni, 2020), which holds that there is no legitimate punishment when the execution of the sentence violates the fundamental rights of the convicted individual. Therefore, doubling the sentence time is not a reward, but the minimal compensation for subjection to institutionalized illegality. By admitting the retroactive effect of the Inter-American Court's decision, the STJ breaks away from

the paradigm of judicial inertia and affirms that human dignity cannot be conditioned by procedural criteria, much less relativized according to the nature of the crime committed.

International jurisprudence has advanced in the same direction. In the case Torreggiani v. Italy (ECtHR, 2013), the European Court of Human Rights recognized that incarceration in overcrowded cells with no basic conditions imposes upon the State not only the duty to cease the violation, but also the obligation to retroactively repair the harm done. The European precedent reinforces the logic adopted by the Inter-American Court in the Brazilian case, consolidating the understanding that illegal imprisonment requires a concrete legal response, even in formally democratic countries.

The acceptance of sentence doubling also echoes domestic Brazilian jurisprudence, which in cases of political persecution during the dictatorship recognized the right to material compensation — including with retroactive effects — through Law No. 10,559/2002 and STJ’s Súmula 647, which affirms the non-prescription of the right to compensation for torture. Institutional coherence demands that the same principles that justified past reparations be applied to contemporary violations committed by the State itself.

If, in times of peace, Brazil failed to ensure even the minimum, it becomes even more urgent to reflect on the reality of systems collapsing due to war, such as Ukraine’s prison system. The Brazilian experience points to a restorative logic: when prevention is impossible, reparation becomes the last instance of humanity.

The ongoing armed conflict in Ukraine has exposed thousands of detainees — both civilians and combatants — to conditions that are utterly incompatible with the minimum standards of international humanitarian law. Reports from Human Rights Watch (2024) and the United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine identify systematic practices of mistreatment, lack of medical assistance, extrajudicial executions, and torture, especially in detention centers maintained by Russian forces. In light of such facts, the question posed to the international community is: how can one legally repair the damage caused by wartime exception?

The Brazilian experience, with all its contradictions and limitations, can offer critical insights for thinking about restorative justice in war contexts. The adoption of sentence doubling as a mechanism of reparation in times of peace — as mandated by the Inter-American Court — demonstrates that it is possible to translate human dignity into objective parameters of State accountability, even after the end of conflict. Future reparation for Ukrainian prisoners will depend on measures that combine official acknowledgment, material compensation, and guarantees of non-repetition, as occurred in post-dictatorship Brazil (Ferrajoli, 2002).

More than an individual right, criminal reparation is the minimum form of rebuilding the legitimacy of the State in times of collapse. By projecting the Brazilian case onto the Ukrainian reality, one reaffirms that even in war, dignity cannot be suspended, and that the absence of prevention does not exempt the State from subsequent responsibility.

Human dignity does not bend to time nor to State omission. When the State fails, it is the duty of institutions to acknowledge this failure and act to mitigate its consequences. Doubling of sentences is not leniency. It is an act of delayed — but necessary — justice. Criminal reparation in contexts of exception is not a mere legal innovation. It is a response to the acknowledgment that the State, when punishing, cannot evade its own constitutional and conventional responsibilities.

Judicial recognition of structural violations, as in ADPF 347/DF, must be followed by material measures that restore — at least in part — the rights lost by those who suffered under State custody.

Brazil’s experience with reparation for political prisoners during the dictatorship, its international accountability recognized by the Inter-American Court of Human Rights, and the evolving domestic jurisprudence on illegitimate sentences, demonstrate that the only possible justice in times of exception is that which passes through reparation — and that such reparation must be effective, proportional, and historical. It is not about reducing sentences, but about rebalancing the scales of justice, weighing State omission with the same severity as individual transgression.

References

1. BOAVENTURA DE SOUSA SANTOS. Para uma revolução democrática da justiça. 2nd ed. São Paulo: Cortez, 2007.

2. BOURDIEU, Pierre. "A força do direito: elementos para uma sociologia do campo jurídico". Revista Brasileira de Ciências Criminais, São Paulo, n. 6, p. 7–27, 1994.

3. BRAZIL. Public Prosecutor’s Office of the State of Rio Grande do Sul. Public Civil Action – Prison Overcrowding. Porto Alegre, 2005.

4. BRAZIL. Superior Court of Justice. AgRg no RHC 136.961/RJ. Justice Reynaldo Soares da Fonseca. DJe June 21, 2021.

5. BRAZIL. Federal Supreme Court. Arguição de Descumprimento de Preceito Fundamental (ADPF) 347/DF. Justice Marco Aurélio. Judgment on Sept. 9, 2015. Available at: https://portal.stf.jus.br/processos/detalhe.asp?incidente=4845233. Accessed: May 23, 2025.

6. BRAZIL. Federal Supreme Court. RE 466.343/SP. Justice Gilmar Mendes. Judgment on Dec. 3, 2008. Diário da Justiça Eletrônico, Brasília, DF, Dec. 5, 2008.

7. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS. Torreggiani and others v. Italy. Judgment of Jan. 8, 2013. Available at: https://hudoc.echr.coe.int/. Accessed: May 23, 2025.

8. INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS. Resolution of November 22, 2018. Provisional Measures. Plácido de Sá Carvalho Penal Institute v. Brazil. Available at: https://www.corteidh.or.cr/docs/medidas/placidodesacarvalho_se_01_por.pdf. Accessed: May 23, 2025.

9. INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS. Gomes Lund et al. (“Guerrilha do Araguaia”) v. Brazil. Judgment of Nov. 24, 2010. Available at: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_219_por.pdf. Accessed: May 23, 2025.

10. FERRAJOLI, Luigi. Direito e razão: teoria do garantismo penal. Trans. Ana Paula Dourado. 5th ed. São Paulo: Revista dos Tribunais, 2002.

11. HUMAN RIGHTS WATCH. World Report 2024 – Ukraine Section. Available at: https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/ukraine. Accessed: May 23, 2025.

12. ZAFFARONI, Eugenio Raúl. Penas ilícitas: un desafío a la dogmática penal. Buenos Aires: Ediar, 2020.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ ПРАВ В’ЯЗНІВ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Олексій ГЕСЕЛЕВ,
кандидат юридичних наук,
завідувач сектору законодавчого забезпечення державної політики
у сфері національної безпеки
Дослідницької служби Верховної Ради України

У звітах Європейської комісії (далі – ЄК) щодо України (у контексті повідомлень про політику розширення Європейського Союзу) зазначається, що, незважаючи на певні вдосконалення законодавства у цій сфері та деякі покращення в окремих установах виконання покарань, пенітенціарна система загалом продовжує викликати занепокоєння [1].

Європейські партнери вказують на те, що існування в Україні таких програмних документів, як Національна стратегія у сфері прав людини та Стратегія реформування пенітенціарної системи не забезпечили розв’язання основних проблем щодо прав ув’язнених. Останні насамперед пов’язані з неналежними матеріальними умовами утримання в’язнів, поганим медичним обслуговуванням, використанням праці ув’язнених, поширеними випадками застосування щодо них насильства з боку охоронців. Нестача ресурсів, відчутна ще до початку російської агресії, під час воєнного стану стала визначальною проблемою пенітенціарної системи України та можливості надання ув’язненим навіть базових послуг. Як зазначається, через неналежні умови тримання під вартою іноземні суди відмовляють українським установам у задоволенні запитів про екстрадицію, що своєю чергою перешкоджає боротьбі в Україні з тяжкими злочинами, у тому числі корупцією та організованою злочинністю.

Навіть за наявності позитивної тенденції останніх років щодо зменшення кількості ув’язнених ЄК акцентує, що більшість минулих проблем, визначених Комітетом міністрів Ради Європи, Європейським комітетом з питань запобігання катуванням та Європейським судом з прав людини, залишаються нерозв’язаними. Численні рекомендації Європейського комітету з питань запобігання катуванням щодо переведення медичної допомоги та передачі відповідальності за охорону здоров’я у в’язницях та в інших місцях несвободи Міністерству охорони здоров’я залишилися невиконаними. За медичне обслуговування в таких місцях продовжує відповідати Міністерство юстиції.

Катування та жорстоке поводження, як це зазначається у звітах ЄК, залишаються, на жаль, системними рисами пенітенціарної системи України. Протидія катуванню та жорстокому поводженню з в’язнями у пенітенціарних

установах потребує приведення положень національного законодавства у відповідність до права ЄС acquis та висновків ЄК, впровадження повноцінних ефективних заходів задля забезпечення захисту від таких дій.

З метою імплементації Факультативного протоколу до Конвенції ООН проти катувань в Україні у 2012 році були внесені зміни до законодавства, згідно з якими Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини доручено виконання функції національного превентивного механізму. Ця функція основана на моделі «Омбудсмен+», у якій приділено значну увагу спільній роботі з організаціями громадянського суспільства.

Така робота передбачає надання Уповноваженим з прав людини представникам громадянського суспільства спеціальних мандатів на здійснення візитів до місць тримання під вартою. Однак, відсутність належної методології відвідування в’язниць та затримка з публікацією звітів суттєво перешкоджає ефективній та результативній роботі Національного превентивного механізму. Реалізація цього механізму гальмується також відсутністю необхідних фінансових ресурсів та обмеженими інституційними спроможностями Офісу Уповноваженого з прав людини.

Вбачається, що розв’язанню проблеми запобігання катуванню та порушенням прав в’язнів сприятиме затверджений Кабінетом Міністрів України План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. У ньому запроваджено щорічні публічні звітування перед парламентом Офісу Генерального прокурора та Державного бюро розслідувань про результати роботи щодо розслідування випадків тортур та захисту жертв таких злочинів [2].

Окрім того, такий документ як Дорожня карта з питань верховенства права серед основних стратегічних цілей, спрямованих на запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню у пенітенціарній системі, визначає: 1) необхідність приведення інфраструктури пенітенціарної системи України у відповідність до європейських та міжнародних стандартів, вимог актів права ЄС acquis, документів Комітету Міністрів Ради Європи у сфері виконання кримінальних покарань та пробації; 2) створення ефективної системи запобігання та протидії зазначеним явищам, включно з постійним моніторингом стану забезпечення та захисту прав в’язнів; 3) вирішення системної проблеми жорстокого поводження з особами, які перебувають у слідчих ізоляторах та пенітенціарних установах, з боку державних органів, а також ефективного розслідування правоохоронними органами скарг на таке поводження [3, с. 48–55].

Актуальність та першочерговість конкретних заходів, визначених для досягнення вищеназваних цілей, обумовлені насамперед тим, що Дорожня карта з питань верховенства права є всеохопним стратегічним документом, що передбачає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС. Його виконання свідчить про готовність України відповідати стандартам ЄС. Положення цього документа безпосередньо засновані на актах

права ЄС acquis, документах Ради Європи, найкращих практиках держав-членів ЄС, адаптованих до національних реалій та умов війни в Україні.

Серед заходів, спрямованих на вдосконалення інфраструктури пенітенціарної системи України відповідно до європейських стандартів та кращих практик держав-членів ЄС, слід виділити необхідність розроблення та ухвалення законів, інших нормативно-правових актів з урахуванням рекомендацій ЄК та Європейського комітету з питань запобігання катуванням, спрямованих на: подальшу імплементацію зазначених стандартів у сферу виконання та відбування кримінального покарання в Україні; удосконалення організаційної структури пенітенціарної системи, що передбачає оптимізацію мережі та внутрішньої структури установ виконання покарань і слідчих ізоляторів; підвищення ефективності пенітенціарної діяльності, що охоплює забезпечення достатніми ресурсами органи та установи виконання покарань і залучення до пенітенціарної системи фахових спеціалістів; впровадження новітніх підходів у поводженні із засудженими та особами, взятими під варту, що зумовлюють зменшення випадків насильства, розширюють можливості в’язнів для ресоціалізації та реалізації прав, покращують умови тримання, знижують випадки рецидиву.

На досягнення цієї самої мети має бути спрямоване ухвалення Операційного плану реалізації на 2025–2026 роки Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та поетапне виконання цього плану, яке передбачає, серед іншого, створення належних умов тримання для 3000 засуджених та осіб, узятих під варту, що відповідають національним та міжнародним стандартам.

Заходи щодо реформування інфраструктури пенітенціарної системи стосуватимуться також удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених з урахуванням їхніх потреб задля зменшення ризику вчинення повторного кримінального правопорушення, забезпечення належного рівня безпеки і правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що передбачає реалізацію принципів динамічної безпеки, модернізацію інженерно-технічних засобів охорони і нагляду та як наслідок – зменшення кількості правопорушень та надзвичайних ситуацій.

Виконання найважливішого стратегічного завдання щодо створення ефективної системи запобігання та протидії катуванням і нелюдському поводженню в пенітенціарній системі, включно з постійним моніторингом стану забезпечення та захисту прав в’язнів, передбачає здійснення низки таких заходів.

Це насамперед впровадження у функціонування органів та установ виконання кримінальних покарань трирівневої моделі управління, яка забезпечуватиме ефективний моніторинг і захист прав засуджених, запобігання катуванням, своєчасне реагування на порушення прав кожного засудженого. Перший рівень – функціональне забезпечення дотримання прав безпосередньо в установах виконання покарань. Другий рівень – контроль функціонального забезпечення дотримання прав на рівні територіальних органів управління.

Третій рівень – контроль дотримання прав засуджених та осіб, узятих під варту, на рівні центрального органу управління (інституційний контроль) та координація з іншими органами держави у сфері захисту прав людини.

На вказану мету спрямовані й заходи щодо забезпечення фотофіксації тілесних ушкоджень засуджених та осіб, узятих під варту, відповідно до стандартів Європейського комітету з питань запобігання катуванням, а також функціонування Комісії з розгляду скарг на неналежні умови тримання в установах виконання кримінальних покарань з метою імплементації у пенітенціарну практику механізму поновлення прав в’язнів, яких тримали в неналежних умовах, з можливістю оскарження рішень цієї Комісії у судовому порядку. Цьому сприятиме і створення загального належного, анонімного та доступного механізму подання скарг усіма особами, позбавленими волі, у разі порушення їхніх прав.

Вкрай актуальним у досліджуваному контексті є формування та впровадження порядку передачі або розподілу відповідальності за охорону здоров’я у пенітенціарній системі України від Міністерства юстиції до Міністерства охорони здоров’я, результатом чого стане повна інтеграція функцій надання медичної допомоги в пенітенціарних закладах установами МОЗу.

Стратегічну мету, пов’язану з розв’язанням системних проблем жорстокого поводження з особами, які перебувають у слідчих ізоляторах та пенітенціарних установах, а також ефективного розслідування правоохоронними органами скарг на таке поводження та порушення прав в’язнів, пропонується досягти шляхом здійснення таких заходів: розроблення та ухвалення закону, яким впроваджується механізм парламентського контролю за діяльністю органів правопорядку та прокуратури, у т. ч. впровадження вищезгаданого щорічного публічного звітування перед Верховною Радою України про роботу Офісу Генерального прокурора та Державного бюро розслідувань щодо розслідування випадків катувань, іншого неналежного поводження з особами та захисту жертв; створення в центральному апараті й територіальних управліннях Державного бюро розслідувань спеціалізованих підрозділів з протидії катуванню та іншому неналежному поводженню з ув’язненими; створення та запровадження електронної системи обліку, поточного моніторингу скарг, заяв і повідомлень на катування, інше неналежне поводження осіб, які стали жертвами цих злочинів; забезпечення системного врахування під час призначення керівництва пенітенціарних установ фактів попередньої причетності до випадків жорстокого поводження та інших порушень прав ув’язнених; розроблення типових форм статистичної звітності та даних про результати розслідування катувань, іншого неналежного поводження з особами в установах виконання кримінальних покарань; забезпечення створення та функціонування системи професійної підтримки працівників державних органів, зокрема спеціалізованих підрозділів з протидії катуванням, порушенням прав та іншому неналежному поводженню з в’язнями.

Залишається на часі й ухвалення у першочерговому порядку євроінтеграційного нового Закону України «Про пенітенціарну систему» (реєстр.

№ 5293 від 23.02.2021). Імплементація його норм сприятиме функціонуванню ефективної та оптимальної структури пенітенціарної системи, запровадженню ефективного управління установами виконання покарань, реалізації заходів, спрямованих на покращення умов відбування покарань. Цим законопроєктом передбачено також створення дієвої системи нагляду за дотриманням у пенітенціарній системі законності та прав в’язнів [4]. Ухвалення вказаного Закону забезпечить реалізацію однієї з основних складових реформи кримінально-виконавчої системи України, яка стосується приведення умов тримання ув’язнених в установах виконання покарань до європейських стандартів, безумовного дотримання їх прав, запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню з такими особами.

Таким чином, незважаючи на акцентовані європейськими партнерами наявні проблеми функціонування пенітенціарної системи України та стану дотримання у ній прав в’язнів, в Україні нині передбачено низку загалом ефективних правових та інституційних заходів, належна реалізація яких гарантуватиме реформування цієї системи та приведення національного законодавства у відповідність до стандартів і положень права ЄС acquis щодо умов тримання та захисту прав в’язнів.

Список використаних джерел

1. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2023 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2023 Communication on EU Enlargement policy. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023SC0699.

2. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Ukraine 2024 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2024 Communication on EU Enlargement policy. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en? filename=Ukraine%20Report%202024.pdf (дата звернення: 23.05.2025).

3. План заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.08.2024 № 792-р. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text (дата звернення: 23.05.2025).

4. Дорожня карта з питань верховенства права. С. 48–55. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp (дата звернення: 23.05.2025).

5. Проект Закону України «Про пенітенціарну систему», реєстр. № 5293 від 23.02.2021. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/26067 (дата звернення: 23.05.2025).

ДОВІЧНЕ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ: КАРА, БЕЗПЕКА ЧИ ПОРУШЕННЯ ПРАВ? СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПОШУК БАЛАНСУ

Андрій ДІДЕНКО,
координатор програм
Харківської правозахисної групи

Протягом понад двох десятиліть діяльності у сфері правозахисту я спостерігаю за функціонуванням пенітенціарної системи України. Особливу увагу приділяю темі довічного позбавлення волі, яке продовжує викликати серйозні суперечки як у правовій, так і у громадській площині.

Станом на 2025 рік в Україні більше ніж 1500 осіб засуджені до довічного позбавлення волі — це найвищий показник у Європі як в абсолютних, так і у відносних числах. Значна частина таких вироків була ухвалена ще в 1990-х і 2000-х роках, коли правова допомога була формальною, діяв старий радянський репресивний і каральний кримінально-процесуальний закон. У цих процесах часто мало місце порушення права на захист, обвинувачення ґрунтувалося на визнавальних свідченнях, отриманих під тортурами [1, с. 9].

Довічне покарання без перспективи звільнення було визнано Європейським судом з прав людини (справа «Петухов проти України (№ 2)») таким, що порушує статтю 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2, с. 15]. Ув’язнення без перспективи звільнення прирівнюється до нелюдського поводження, адже позбавляє людину надії, а отже — гідності.

У 2024 році нібито на виконання рішень ЄСПЛ в Україні з’явився новий механізм — заміна довічного покарання на строк від 15 до 20 років після відбуття 15 років. Однак це не є виконанням рішень ЄСПЛ, а фактично замість довічного покарання з’явилося нове покарання у вигляді фіксованого строку: суди часто просто призначають максимальний строк — 18, 20 років, і особа фактично залишається під вартою відбувати загальне покарання у вигляді 40–45 років [3, с. 61].

Додатковим викликом є старіння довічно засуджених. Більшість з них, не маючи родинної підтримки, з віком перетворюються на осіб, які потребують догляду. У системі відсутні умови для належного тривалого медичного обслуговування, а інвалідизація та хронічні захворювання поглиблюють ізоляцію [4, с. 3].

У книзі «Довічне ув’язнення. Європейські стандарти і українська практика» [6] докладно проаналізовано розрив між задекларованими міжнародними нормами і реальною практикою застосування довічного ув’язнення в Україні. Автори (В. Човган та А. Діденко) акцентують увагу на тому, що відсутність періодичного перегляду довічного вироку, соціальних програм для осіб похилого віку, медичного забезпечення та чіткого механізму помилування не лише суперечать стандартам Ради Європи, а й сприяють дегуманізації самого поняття правосуддя.

Окрему увагу слід звернути на загрозу судових помилок. За оцінками ХПГ, від 3 % до 5 % довічних вироків є хибними, і покарання на все життя з великою

вірогідністю відбувають безневинні люди без перспективи перегляду судового рішення по суті, а до 20 % — судові рішення ухвалені без дотримання стандартів ЄСПЛ. На платформі «Боротьба за життя» зібрано історії десятків свавільно засуджених довічно, які впродовж десятиліть не мають доступу до правосуддя [5].

Наприклад, Володимир Панасенко відбув понад 17 років за вбивство, до якого, за численними свідченнями, він не мав жодного стосунку. Володимир Панасенко був звільнений від відбування довічного покарання через тяжке захворювання, але без перспективи перегляду судового рішення по суті звинувачення. Справа священника Ярослава Мисяка, засудженого до розстрілу, і який 28 років відбуває довічне покарання без вини, базується на зізнанні, отриманому під тортурами. Максим Орлов був засуджений у 18-річному віці без адвоката, лише на підставі показань співобвинуваченого. Справу Олександра Рафальського не доведено до логічного завершення: після загадкової смерті Рафальського в Лук’янівському СІЗО з чотирьох фігурантів, засуджених довічно, живим залишився лише В’ячеслав Барановський, суди відмовляються переглядати цю справу за наявності очевидних доказів невинуватості всіх фігурантів. [4].

У контексті війни, що триває з 2014 року, слід очікувати нову хвилю кримінальних справ, зокрема за участю ветеранів з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Реакція системи на такі справи має бути не лише каральною, а й соціально-гуманітарною: діагностика, психіатрична експертиза, реабілітація, а не автоматичне довічне покарання.

В умовах війни та суспільної трансформації нам потрібна нова філософія покарання — не лише ізолювати, а й бачити в людині потенціал для змін. Довічне покарання не має бути вироком назавжди. Україна потребує системи, яка визнає гідність людини навіть за ґратами.

Виходячи з викладеного, вважаємо за необхідне:

1. Створити незалежну процедуру перегляду кримінальних судових рішень. Ми пропонуємо повернути Верховному Суду України право на перегляд остаточних кримінальних судових рішень у рамках процедури перегляду судових рішень за виключними обставинами. Надати право Уповноваженому Верховної Ради з прав людини звертатися до Верховного Суду України з клопотанням про перегляд остаточних судових рішень стосовно засуджених довічно.
2. Запровадити право на умовно-дострокове звільнення для довічно засуджених після 25 років ув’язнення з оцінкою ризиків і досягнень у ресоціалізації.
3. Забезпечити регулярний медичний огляд довічно засуджених і розробити програми догляду для осіб похилого віку або з інвалідністю.
4. Реформувати процедуру помилування, зробивши її прозорою, фаховою та відкритою до правової аргументації.
5. Розробити спеціальні пенітенціарні програми для ветеранів бойових дій, у яких кримінальна поведінка має медичне чи психосоціальне коріння.

Список використаних джерел

1. Харківська правозахисна група. Аналітична доповідь про стан прав довічно засуджених в Україні. 2023. URL: https://khpg.org/.
2. ЄСПЛ. Справа «Петухов проти України (№ 2)». Рішення від 12.03.2019. Збірка судової практики ЄСПЛ.
3. Кузнецова Н. Актуальні проблеми кримінально-виконавчої політики. *Юридичний вісник*. 2024. № 2. С. 58–64.
4. Боротьба за життя: правозахисна ініціатива ХПГ. URL: https://stories.khpg.org/.
5. Діденко А. Довічне позбавлення волі в Україні: проблеми перегляду та судові помилки. *Дзеркало тижня*. 2023. № 34.
6. Човган Ю., Діденко А. Довічне ув’язнення: європейські стандарти і українська практика. Харків : Права людини, 2021. 136 с. URL: https://library.khpg.org/1643869923.

ДЕБАТИ ПРО ТОРТУРИ ТА КАТУВАННЯ У ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ МЕЖІ XX–XXI СТ.

Наталія ДОНІЙ,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

У рамках кола феноменів і явищ, міркуваннями щодо яких зайнята новітня філософія права, окреме місце посідає філософія тортур, що є складовим елементом філософії злочину і покарання. Тортури і катування щодо осіб, які визнаються порушниками соціальних норм і законів, має номінацію «вічне питання людства», але саме після Освенциму та після терактів 2001 р. воно стало об’єктом палких дебатів. Фактично дебати характеризуються наративом про тортури, які: а) є одночасно гіпервидимими, бо відбувається зростання кількості наукових публікацій, присвячених цьому феномену, б) роблять реальність та справжній масштаб тортур невидимими. Для українського суспільства дебати щодо тортур набули гостроти через слова українських громадян, які повернулися з полону рф, і їхні свідчення жахають масштабами та формами тортур і катувань, що були проти них застосовані. Закономірно, що в українському медіа- та буденному просторах періодично з’являється ідея щодо можливості та доцільності дзеркальної дії стосовно військовополонених, які утримуються в таборах на території України, та осіб, які скоїли чи готували терористичний акт проти українців за гроші від рф. Хоча більшість досліджень щодо тортур і катувань зосереджені на національній практиці, у цій розвідці даємо, з прив’язкою до європейської та американської аргументації, узагальнену картину щодо дебатів про допустимість чи неприпустимість тортур у місцях несвободи без конкретизації щодо контингенту осіб і країни.

Отже, перше, що зазначимо: тортури та катування заборонені численними міжнародними й регіональними договорами. Конвенція ООН проти катувань у ст. 1 визначає катування як «будь-яку дію, за допомогою якої особі навмисно завдається сильний біль або страждання, фізичні чи психічні, з метою отримання <…> інформації або зізнання, покарання <…> або залякування чи примусу <…>, коли такий біль або страждання завдаються державною посадовою особою чи іншою особою, яка діє в офіційній якості, або за їх підбурюванням, або за їхньою мовчазною згодою» [3]. Попри це тортури та катування продовжують існування у країнах світу.

Найвизначніші аргументи на користь допустимості катувань ґрунтуються на зверненні до певної форми утилітаризму в поєднанні з переконанням, що катування шляхом допиту є ефективними (A. Dershowitz, M. Walzer, R. Posner, та ін.). Філософи та політики, які захищають застосування тортур, часто апелюють до певної варіації сценарію «бомби, що цокає» [4]. Хоча цей уявний експеримент можна простежити до Дж. Бентама, ми будемо посилатися на цитату H. Shue: «Припустімо, фанатик скоріше готовий померти, ніж піти на співпрацю і зірвати власний план щодо налаштованого прихованого ядерного пристрою, що має вибухнути в самому серці Парижа. Немає часу евакуювати невинних людей <…> – єдина надія запобігти трагедії – це катувати злочинця, знайти пристрій та деактивувати його» [8, с. 141]. З утилітарної точки зору, ситуація зрозуміла: якщо катування однієї винуватої людини дозволяє врятувати життя незліченної кількості невинних людей, ми морально зобов’язані катувати. Утилітаристи не визнають можливості категоричної заборони заподіяння шкоди людині заради загального блага й «доки утилітарне числення є правильним» [4, с. 250].

Однак аналіз історії спроб випередження злочину через застосування тортур, проведений D. Rejali [7, с. 526–529], дав картину з чітко визначеними «слабкими місцями», які ускладнюють ефективне регулювання: з часом коло тих, хто може бути підданий тортурам, має тенденцію до розширення, діапазон схвалених методів тортур розширюється, а механізми нагляду з боку держави послаблюються, оскільки професійні кати створюють власні організації [7, с. 530–532]. Тому D. Rejali вважає, що «використання тортур заради інформації – це *омріяна дурня*» [7, с. 532].

На відміну від тих, хто стверджує, що тортури іноді допустимі з консеквенціалістських міркувань, ті, хто доводить, що такі методи категорично заборонені, зазвичай дотримуються деонтологічного підходу та апелюють до поняття людської гідності. Для послідовників цього підходу (переважно європейців: J. Habermas, Th. Hammarberg, P. Ricceur, Ig.de la Rasilla та ін.) тортури є неправильними в принципі, незалежно від їх наслідків. У міжнародному праві право не піддаватися тортурам ґрунтується на людській гідності. У ст. 1 Загальної декларації прав людини ООН зазначено: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони <…> повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [1]. Найвпливовіше філософське пояснення гідності можна знайти у формулюванні категоричного імперативу людяності I. Kant. Це

формулювання вимагає, щоб ми ніколи не ставилися до людяності, чи то в собі, чи в інших, лише як до засобу досягнення мети, а завжди як до самоцілі [6, с. 429]. Тортури є показовим прикладом порушення людської гідності. У випадку застосування тортур жертву розглядають лише як засіб для досягнення цілі ката – отримання інформації.

Отже, з кантіанської позиції неврахування статусу жертви як морального агента порушує категоричний імператив і тому є абсолютним моральним злочином. Крім того, тортури й катування є надзвичайно підступними: вони змушують жертву бути співучасником тортур [9, с. 2; 4]. Біль має швидкий та імперативний характер і примушує людину, яка його переживає, реагувати та діяти заради уникнення страждання. Завдаючи болю жертві, кат використовує її тіло як «сурогат, який формулює вимогу так, ніби вона виходить від внутрішнього голосу, тим самим налаштовуючи жертву проти неї самої» [9, с. 24–26]. Ця вимушена самозрада є спотворенням жертви та являє собою безпрецедентну зневагу до людської гідності [9, с. 30].

Узагальнено дві позиції щодо припустимості та неприпустимості тортур та катувань можна побачити в таблиці 1, що наведена нижче.

Однак дебати щодо моральної (не)припустимості тортур і катувань практично ніколи не зачіпають одного моменту: вони зосереджені на жертві й не згадують про ката. Утім, щоб виконати наказ і поставлене завдання, кат повинен переглянути своє сприйняття жертви (шляхом дегуманізації та приписування провини) і власної ролі (шляхом витіснення та розсіювання відповідальності). Тож тортури та катування завдають шкоди не лише жертві, а й кату, створюючи ризик виникнення психічного розладу або підштовхуючи ката до формування вибіркової жорстокості його як людини, яка не має емпатичної складової.

критерії	**європейська філософсько-правова думка**	**американська філософсько-правова думка**
етична основа та представники	деонтологія І. Канта, права людини як абсолютна цінність	утилітаризм, прагматизм
позиція щодо тортур	абсолютна заборона тортур, без винятків	можлива легалізація у виняткових випадках
ключова ідея	людина – мета, а не засіб	можна жертвувати моральним принципом задля більшого блага
правовий контекст та моральний наслідок	Європейська конвенція з прав людини, ст. 3 – жодних тортур, бо катування і тортури руйнують моральний фундамент суспільства	обговорення «warrant for torture" (A. Dershowitz,) тобто легалізація тортур через судовий дозвіл у рідкісних, надзвичайних ситуаціях, що мають стосунок до нацбезпеки; концепція «ticking time bomb» (M. Walzer): тортури можуть бути морально виправданими, але не легальними.
позиція щодо надзвичайних ситуацій	навіть у стані війни — *тортури не дозволяються*	виняткові ситуації можуть виправдати застосування тортур
потенційний ризик	втрата ефективності при боротьбі з терором	небезпека легалізації й систематизації насильства

Табл. 1. Порівняльна таблиця позицій у дебатах щодо тортур

Крім того, рідко в дебатах не заходить мова про реакцію урядів на випадки катувань у місцях несвободи. Так, у своїй книзі J. Conroy проаналізував, як демократії реагують, коли їм потрібно визнати, що вони допустили тортури [5, с. 244–247]. J. Conroy вказує, що реакція урядів проходить стадію відвертого заперечення, потім частково визнають такий факт з мінімізацією зловживання виправдовування дії, приниження жертв та вказівкою на необхідність, яка існувала, і зазначається, що катування здійснювали лише кілька поганців, а в підсумку посадовці заспокоюють себе, думаючи, що жертви точно вже все «пережили».

Усі ці кроки, спрямовані на уникнення відповідальності, зрештою призводять до того, що катів практично не карають належним чином за злочини.

Отже, підбиваючи підсумки, зазначимо, що: 1) європейська позиція в дебатах щодо припустимості тортур принципова і гуманістична, в основі якої – правова традиція Європи та історичний досвід тоталітаризму XX ст.; 2) американська – прагматична і контроверсійна, одначе науковці, які обговорюють можливість тортур, роблять це як частину дискусії, а не як підтримку самої практики та через формулювання переважно моральної чи юридичної моделі, а не через пряме «схвалення». Дебати між цими поглядами точаться навколо моральної межі, яку суспільства готові переступити заради безпеки.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Європейська конвенція з прав людини з поправками. Страсбург, Європейський суд з прав людини, 2021. 64 с.

3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. A/RES/39/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085.

4. Allhoff F. Ticking Time-Bombs and Torture. Contemporary Debates in Applied Ethics. Malden, MA : Wiley-Blackwell, 2014. P. 247–259. URL: https://files.allhoff.org/research/Ticking_Time_Bombs.pdf.

5. Conroy J. Unspeakable Acts, Ordinary People: The Dynamics of Torture. Berkeley : University of California Press, 2000. 304 p.

6. Kant I. Groundwork of the Metaphysics of Morals. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 120 p.

7. Rejali D. Torture and Democracy. Princeton : Princeton University Press, 2007. 880 p. URL: https://muse.jhu.edu/pub/267/monograph/book/31124.

8. Shue H. Torture. Philosophy and Public Affairs, 1978. № 7 (2). P. 124–143.

9. Sussman D. What's Wrong with Torture? *Philosophy and Public Affairs.* 2005. № 33 (1). P. 1–33.

ДО ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ВІДПОВІДНО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ОСОБАМИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Олексій ЄРМАК,
кандидат юридичних наук,
старший дослідник,
доцент кафедри вогневої та спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

Ми поділяємо позицію, що останнім часом національне кримінально-виконавче законодавство зазнало суттєвих змін, які покращили становище засуджених під час відбування покарання. Спостерігається тенденція до наближення вітчизняних моделей правового регулювання кримінально-виконавчих правовідносин до положень міжнародних правових документів у галузі охорони здоров’я засуджених. Узагальнення статистичних даних проведеного Краснокутським О. В. дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук підтвердило, що засуджені поінформовані про свої права та законні інтереси, більшість з них вважають достатньо забезпеченими і розглядають порядок виконання покарань як такий, що відповідає вимогам законодавства. Разом з цим встановлено, що це не заважає працівникам органів і установ виконання покарань відходити від нормативних приписів і допускати порушення прав засуджених [1, с. 8–9].

Водночас стан практичної реалізації прав на охорону здоров’я засуджених залишається деінде незадовільним. Виявлені під час перевірки прокуратурою недоліки притаманні всій системі установ виконання покарань та попри неодноразове реагування прокурорів тривалий час не усуваються. Будучи виведеними з-під підпорядкування адміністрацій виправних колоній, медичні частини залишаються у підпорядкуванні єдиного центрального органу виконавчої влади – Міністерства юстиції України [2, с. 366].

Також досі не змінено підзаконні нормативно-правові акти, що визначають порядок надання медичної допомоги особам, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, які були прийняті у 2012 та 2014 роках. Відповідно до цих документів вивезення засуджених для проведення обстежень та лікування в закладах Міністерства охорони здоров’я України здійснюється лише на підставі відповідного рішення керівництва установи Державної кримінально-виконавчої служби України. Таким чином, відсутня повна незалежність медичного персоналу від адміністрації установи виконання покарань. Жодна медична частина не забезпечена необхідним медичним устаткуванням, у повному обсязі не укомплектовано штат медичного персоналу. Під час реалізації медико-санітарного забезпечення засуджених відсутній тісний контакт із системою державних закладів, підвідомчих Міністерству охорони здоров’я України, унаслідок чого не забезпечується безперервність лікування та догляду хворих на ВІЛ,

туберкульоз та інші інфекційні захворювання, а також реалізація метадонової програми. Крім того, у медичних частинах не створено окремих палат для психічно хворих, що унеможливлює їх ізоляцію [2, с. 366].

Отже, виявлені прокуратурою порушення конституційних прав засуджених до позбавлення волі на охорону здоров’я та належну медичну допомогу, що призводять як до загрози здоров’ю та життю самих хворих, так і загрози зараження інфекційними хворобами інших засуджених, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в одній виправній установі Державної кримінально-виконавчої служби України, прирівнюються згідно зі статтею 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод до катування та нелюдського поводження [3, с. 37–39].

На подолання вищезазначених недоліків спрямовано положення підрозділу 3 «Забезпечення права на охорону здоров’я та медичну допомогу, соціальний захист в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах» розділу IV «Стратегічні цілі, завдання та очікувані результати» Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року (далі – Стратегія). Метою стратегічної цілі є забезпечення прав засуджених та осіб, узятих під варту, на охорону здоров’я та медичну допомогу відповідно до національних та міжнародних норм, зокрема створення належних умов для лікування, забезпечення ліками, регулярний та систематичний контроль за хворими на соціально небезпечні інфекційні хвороби, а також проведення профілактичних та інформаційних заходів для запобігання підвищенню рівня захворюваності на ВІЛ/СНІД, туберкульоз та інші тяжкі хвороби [4].

Позитивним у Стратегії є формулювання законодавцем завдань з її реалізації: 1) розширення доступу осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, до медичних послуг; 2) забезпечення медичним обслуговуванням осіб з інвалідністю, особам з психічними та поведінковими розладами; 3) поетапна інтеграція пенітенціарної медицини до єдиного медичного простору тощо [4].

Водночас деякі положення Стратегії є оціночними, наприклад, «удосконалення людино-орієнтованої моделі медичної допомоги засудженим», а тому мати певні труднощі щодо їх практичної реалізації [4].
Кінцевою метою реформування пенітенціарної медицини та безперешкодної практичної реалізації прав засуджених до позбавлення волі на належний та достатній рівень медичного обслуговування відповідно до європейських стандартів та практики Європейського суду з прав людини є створення ефективних механізмів реалізації цих прав на рівні національного законодавства та правозастосовної практики. Насамперед реформування пенітенціарної медицини ускладнюється недостатнім фінансуванням як у мирний час, а тим більше під час повномасштабної військової агресії росії щодо України [2, с. 367].

Список використаних джерел

1. Краснокутський О. В. Міжнародно-правові механізми забезпечення прав засуджених до позбавлення волі : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2019. 20 с.
2. Пузирний В. Ф., Єрмак О. В. Стан реалізації права на охорону здоров’я та медичну допомогу відповідно до європейських стандартів особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. Вип. 84. Част. 3. С. 363–367.
3. Саулко О. Забезпечення нагляду за додержанням конституційних прав в’язнів на охорону здоров’я в режимних установах Одещини. *Вісник прокуратури*. 2019. № 9. С. 36–39.
4. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-р#Text (дата звернення: 04.05.2025).

ОСНОВНІ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Віта ІВАЩЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінології
та інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ

У непростих умовах сьогодення для України вкрай актуальними залишаються питання подолання російської агресії, збереження та відновлення територіальної цілісності. При цьому важливим є забезпечення дотримання прав та свобод людини і громадянина, у тому числі засуджених осіб. Розглянемо основні права засуджених та особливості їх реалізації в умовах правового режиму воєнного стану.

Відповідно до Конституції України [1] засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду (ст. 63). Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ст. 28).

Звернемо увагу, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Але частина з конституційних прав і свобод не можуть бути обмежені. Наприклад,

право на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність та інші, передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Вітчизняне законодавство приймається з урахуванням конституційних норм.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК) [2] завданнями кримінально-виконавчого законодавства є, зокрема, визначення правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов’язків.

У ст. 8 КВК закріплені основні права засуджених. До таких прав віднесені: право на отримання інформації про свої права і обов’язки, порядок та умови виконання та відбування призначеного судом покарання; на гуманне ставлення та повагу їх гідності; звертатися відповідно до законодавства з пропозиціями, заявами і скаргами до адміністрації органів і установ виконання покарань, їх вищестоящих органів, до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Європейського суду з прав людини, а також інших відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, до уповноважених осіб таких міжнародних організацій, суду, органів прокуратури, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об’єднань; давати пояснення і вести листування, а також звертатися з пропозиціями, заявами і скаргами рідною мовою; на охорону здоров’я в обсязі, встановленому Основами законодавства України про охорону здоров’я, за винятком обмежень, передбачених законом; на соціальне забезпечення, у тому числі й на оформлення пенсій, відповідно до законів України; отримувати у встановленому законом порядку передачі (окрім речей, що засудженим заборонено мати при собі законом, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів); на оплачувану працю згідно із законодавством про працю. Законодавство про працю поширюється на засуджених у частині, що стосується умов праці; на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов’язані із ставленням до релігії; на належне матеріально-побутове забезпечення; право на правову допомогу, побачення та ін.

Права засуджених залежать, звичайно, від виду призначеного покарання, яке відбуває особа. Тому в Особливій частині КВК також закріплені окремі права засуджених до позбавлення волі та інших покарань.

У випадку відбування кримінальних покарань у виді обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі діють Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджені наказом Міністерства юстиції України № 2823/5 від 28 серпня 2018 р. [3], у яких конкретизуються права засуджених у цих установах.

Крім того, щодо засуджених військовослужбовців діють: Порядок відбування покарання засуджених військовослужбовців у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, затверджений наказом Міністерства оборони України від 04 червня 2021 р. № 155; Порядок тримання засуджених, узятих під

варту, заарештованих та затриманих військовослужбовців, затверджений наказом Міністерства оборони України від 03 листопада 2020 р. № 394.

Засуджені, до яких судом застосовано пробацію, користуються правами, визначеними не лише КВК, а й Законом України «Про пробацію» [4]. До основних прав суб’єктів пробації належать: право на участь у складенні індивідуального плану роботи із засудженим; отримання інформації про умови відбування покарання та здійснення органом пробації нагляду, про можливу допомогу і консультації; участь у програмах і заходах, що організовуються органом пробації; дотримання правового режиму інформації з обмеженим доступом та ін. (ст. 16).

Крім розглянутого, засуджені мають право на особисту безпеку, що є вкрай актуальним в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Згідно з положеннями ч. 2 ст. 10 КВК у разі виникнення небезпеки життю і здоров'ю засуджених, які відбувають покарання у виді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, вони мають право звернутися із заявою до будь-якої посадової особи органу чи установи виконання покарань з проханням про забезпечення особистої безпеки. У цьому разі посадова особа зобов’язана вжити невідкладних заходів щодо забезпечення особистої безпеки засудженого.

Адміністрація установи виконання покарань вживає заходів до переведення засудженого в безпечне місце, а також інших заходів до усунення небезпеки, вирішує питання про місце подальшого відбування ним покарання (ч. 3 ст. 10 КВК).

Постановою Кабінету Міністрів України від 07 листопада 2018 р. № 934 «Про затвердження Порядку проведення обов’язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану» визначено, що у разі введення правового режиму воєнного стану обов’язковій евакуації у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, підлягають затримані, особи, взяті під варту, засуджені. Їх евакуюють до відповідних установ для попереднього ув’язнення та виконання покарань, які розташовані в безпечній місцевості [5].

Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у 2024 році» містить дані, що руйнування та знищення зазнали місця несвободи, розміщені поблизу зони активних бойових дій. У 2024 році зазнали обстрілів дев’ять пенітенціарних установ. Після влучання безпілотного літального апарата з вибухівкою по території державної установи «Біленьківська виправна колонія (№ 99)» засуджені зазнали тілесних ушкоджень [6, с. 23].

Протягом 2024 року працівниками Секретаріату Уповноваженого спільно з представниками громадських організацій здійснено 46 відвідувань пенітенціарних установ, з них: 29 слідчих ізоляторів (установ виконання покарань), 15 виправних колоній та 2 табори для тримання

військовополонених. Під час відвідувань встановлено ряд системних порушень прав людини (наявність неформальної ієрархії серед ув’язнених і засуджених; делегування функцій і повноважень персоналу установ виконання покарань окремим засудженим; порушення норм площі з розрахунку на одного ув’язненого або засудженого; факти трудової експлуатації, неналежного документального оформлення, порушення прав на охорону праці та належний рівень оплати праці засуджених осіб; неналежні матеріальні та побутові умови тримання ув’язнених і засуджених; інші порушення [6, с. 31 44].

Отже, з вищевикладеного можна підсумувати, що засуджені користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, передбачених законом. На жаль, на практиці трапляються системні порушення цих прав. В умовах дії правового режиму воєнного стану пенітенціарна система повинна гарантувати дотримання не лише правового статусу засуджених, а й забезпечити їхню безпеку, в тому числі під час повітряних тривог. Потрібно також проаналізувати причини та умови порушень прав засуджених і докласти зусиль щодо їх усунення.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text4.
3. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text.
4. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text.
5. Про затвердження Порядку проведення обов’язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2018 № 934. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Text.
6. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан справ щодо недопущення в Україні катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання у 2024 році». URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%A1%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%202024.pdf.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЮРИДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ПРАВОЧИНІВ В’ЯЗНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Олександр КРАСНОГОР,
приватний нотаріус
Чернігівського міського нотаріального округу,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу проблем публічного права приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права»

Воєнний стан в Україні, запроваджений унаслідок збройної агресії росії, створив безпрецедентні виклики для функціонування правової системи держави. Особливо гостро постала проблема забезпечення прав осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, на здійснення нотаріальних правочинів. Воєнні дії призвели до евакуації установ виконання покарань, переміщення засуджених, ускладнення доступу до нотаріальних послуг та виникнення проблем з документообігом.

Актуальність дослідження обумовлена низкою факторів. По-перше, в умовах воєнного стану необхідно забезпечити конституційні права громадян, включно з тими, хто перебуває в місцях позбавлення волі. По-друге, ускладнена процедура надання нотаріальних послуг в’язням потребує особливого нормативно-правового регулювання.

Мета статті полягає в комплексному аналізі юридичних аспектів оформлення нотаріальних правочинів осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, в умовах дії правового режиму воєнного стану, а також розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення відповідного нормативно-правового регулювання.

Відповідно до ст. 21 Конституції України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [1]. Кримінально-виконавчий кодекс України визначає, що особи, які відбувають покарання, зберігають свою цивільну правоздатність та дієздатність (ст. 7 КВК України) [2]. Це означає, що вони мають право на укладення різноманітних правочинів, включно з тими, що потребують нотаріального посвідчення.

Як відзначає Шкута О. О., «нотаріальне оформлення правочинів засуджених є важливим елементом дотримання їхніх конституційних прав, незалежно від характеру надзвичайної ситуації в державі» [3]. Цю думку розвиває Карпенко М. І., зазначаючи, що «воєнний стан не може бути підставою для скасування конституційних прав засуджених на здійснення юридично значущих дій, у тому числі й нотаріальних правочинів» [4].

Питання порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами врегульовано Законом України «Про нотаріат» та Інструкцією про порядок вчинення

нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 № 20/5.

Стосовно того, чи може особа, яка відбуває покарання у місцях позбавлення волі, отримати нотаріальні послуги, роз’яснюємо, що згідно зі ст. 13-1, 41 Закону України «Про нотаріат», п. 11 Інструкції нотаріальні дії вчиняються в приміщенні державної нотаріальної контори, в приміщенні, яке є робочим місцем приватного нотаріуса. В окремих випадках, коли громадянин не може з’явитися в зазначене приміщення, а також коли того вимагають особливості посвідчувальної угоди, нотаріальні дії можуть бути вчинені поза вказаним приміщенням, але в межах нотаріального округу.

Зазначимо, що нотаріальний округ – територіальна одиниця, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якої розташована державна нотаріальна контора, де працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса. Нотаріус не має права здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених цим Законом.

Особливої актуальності в умовах війни набуло питання оформлення заповітів та довіреностей в’язнями. Згідно із Законом України «Про нотаріат» (ст. 40) начальники державних установ виконання покарань, слідчих ізоляторів мають право посвідчувати заповіти та довіреності ув’язнених і засуджених, які тримаються в цих установах [5]. Зазначені акти прирівнюються до нотаріально посвідчених, державне мито при цьому не справляється.

Відповідно до змін, внесених до ст. 1252 Цивільного кодексу України, начальники установ виконання покарань отримали додаткові повноваження щодо посвідчення заповітів засуджених. Проте, на нашу думку, розширення кола осіб, уповноважених посвідчувати заповіти, створює ризики порушення таємниці заповіту та може спричинити збільшення судових спорів щодо визнання заповітів недійсними [6].

Що стосується довіреностей, то ст. 245 Цивільного кодексу України та постановою КМУ «Про деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 р. було суттєво спрощено процедуру їх посвідчення. Зокрема, для осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, довіреності можуть посвідчуватися начальником установи виконання покарань без додаткових вимог до форми документа [7].

Іншим не менш важливим є питання спадщини. Особи, які перебувають у місцях позбавлення волі, зберігають своє право на прийняття спадщини. Однак реалізація цього права має певні особливості. Зазначимо, що спадкування – це перехід прав та обов’язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла, – спадкодавця, до інших осіб – спадкоємців. Спадкування може бути за заповітом і за законом. До складу спадщини входять усі права та обов’язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини та не припинилися внаслідок його смерті. Спадкоємці можуть подати заяву про вступ у спадщину двома способами: особисто та поштою.

У місцях позбавлення волі заяву про прийняття спадщини, а також відмови від прийняття спадщини спадкоємець може надіслати поштою на адресу нотаріуса, але справжність підпису на такій заяві має бути нотаріально засвідченою. Згідно зі ст. 40-1 ЗУ «Про нотаріат» начальник установи виконання покарань засвідчує справжність підпису особи, яка перебуває в такій установі. Засвідчення начальником установи виконання покарань справжності підпису на документах прирівнюється до нотаріального засвідчення справжності підпису.

Аналіз практики оформлення нотаріальних правочинів в’язнів в умовах воєнного стану виявив низку правових колізій та проблем. По-перше, відсутність чіткого механізму взаємодії між нотаріусами та адміністрацією установ виконання покарань. По-друге, існує проблема правового статусу документів, оформлених в установах виконання покарань, які опинилися на тимчасово окупованих територіях. По-третє, виникли певні складнощі з дотриманням строків при оформленні спадщини засудженими. Колізія у спадковому праві виникає через встановлений законом шестимісячний строк для прийняття спадщини, який створює суттєві перешкоди для осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі. Обмежений доступ до правової допомоги, складність комунікації із зовнішнім світом та бюрократичні перепони всередині пенітенціарної системи часто унеможливлюють вчасне оформлення необхідних документів засудженими, що призводить до порушення їхніх конституційних майнових прав та вимагає вдосконалення правового механізму реалізації спадкових прав цієї категорії громадян.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що юридичне оформлення нотаріальних правочинів в’язнів в умовах воєнного стану є складною правовою проблемою, яка потребує комплексного розв’язання. Зміни до законодавства, внесені після введення воєнного стану, частково вирішили наявні проблеми, проте залишили багато прогалин. Для розв’язання проблем пропонуємо вдосконалити нормативно-правову базу з урахуванням особливостей правового статусу в’язнів та врегулювати питання визнання нотаріальних дій, вчинених на тимчасово окупованих територіях. Подальші дослідження цієї проблематики мають бути спрямовані на розроблення конкретних механізмів імплементації запропонованих змін та аналіз їх ефективності в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4174.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.

3. Шкута О. О. Пенітенціарна система України: теоретико-прикладна модель. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019.

4. Карпенко М. І. Правовий статус осіб, засуджених до позбавлення волі: проблеми реалізації прав у надзвичайних умовах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 84–89.

5. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. Офіційний веб портал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#n430.

6. Цивільний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1345.

7. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-п#Text.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ЧЕРЕЗ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЮ

Павло ЛІЛІКОВИЧ,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Олександр МИЦЬКА,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

Особи, засуджені до позбавлення волі, попри обмеження окремих прав через свій правовий статус, залишаються громадянами держави та суб’єктами правовідносин. На них поширюються всі права людини та громадянина, передбачені Конституцією України [1] та законодавством України, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Зокрема, відповідно до статті 125 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [2] засуджені мають право на загальноосвітнє і професійно-технічне навчання. Це право є не лише формальністю – воно виконує стратегічну функцію у процесі виправлення та ресоціалізації засуджених.

Крім того, відповідно до статті 126 КВК України [2] загальноосвітнє та професійно-технічне навчання засуджених визнається позитивним чинником, що заохочується адміністрацією установи виконання покарань (далі – УВП) і враховується під час оцінки ступеня їх виправлення.

Отже, освіта в УВП і слідчих ізоляторах (далі – СІЗО) є важливим фактором у процесі виправлення та ресоціалізації ув’язнених та засуджених. У наукових джерелах зазначається, що відсутність трудової спеціальності, суспільно-корисних зв’язків є криміногенним фактором, який доволі часто призводить до вчинення кримінального правопорушення. Саме тому освіта формує у засуджених світогляд, моральні, духовні та культурні цінності. Може виступити деякою мірою запобіжником кримінальній діяльності в майбутньому [3, с. 350]. Вона виконує як функцію підвищення загального рівня освіченості, так і профілактичну роль у запобіганні рецидиву. Освітній процес сприяє подоланню соціальної ізоляції засуджених, стимулює їх до особистого розвитку, інтеграції в суспільство та формуванню правослухняної поведінки.

Дослідження свідчать, що участь у навчальних програмах позитивно впливає на працевлаштування засуджених після звільнення, а також знижує рівень повторної злочинності.

У межах сучасної пенітенціарної політики України впроваджуються різноманітні форми організації освітньої діяльності. Це, зокрема, загальна середня освіта, професійно-технічне навчання, а також здобуття вищої освіти за дистанційною або заочною формами навчання. Такі підходи забезпечують індивідуалізацію освітнього процесу відповідно до освітнього рівня, віку, інтересів і потреб ув’язнених та засуджених. Значна увага приділяється адаптації навчального контенту до умов функціонування УВП, включно з технічними, організаційними та безпековими обмеженнями.

Участь засуджених у професійно-технічному навчанні, що здійснюється у спеціалізованих навчальних центрах при УВП, має подвійне значення: з одного боку, вона сприяє здобуттю конкретного фаху, затребуваного на ринку праці, а з іншого – виступає засобом виховного впливу, спрямованого на формування відповідального ставлення до праці. Така освіта стає важливим елементом інтеграційної стратегії держави, орієнтованої на зменшення соціального відторгнення колишніх в’язнів і забезпечення їхнього повноцінного повернення до соціуму.

На особливу увагу заслуговує впровадження освітніх онлайн-платформ, таких як Prometheus (українська безкоштовна онлайн-платформа для освіти), EdEra (студія онлайн-освіти, що пропонує курси, спецпроекти, навчальні матеріали та освітні блоги), Duolingo (платформа для вивчення англійської мови, яка має український інтерфейс), iLearn (онлайн-платформа, що допомагає навчатися самостійно і скласти НМТ (національний мультипредметний тест), а також державна ініціатива «Всеукраїнська школа онлайн». Ці ресурси відкривають доступ до якісного навчання навіть у місцях несвободи, що дозволяє засудженим здобувати сертифікати, підвищувати кваліфікацію та планувати майбутню кар’єру після звільнення.

Міжнародна практика підтверджує, що освіта є ключовою умовою ефективної ресоціалізації. У таких країнах як Франція, Німеччина, Албанія освітні програми у в’язницях адаптовані під різні категорії засуджених:

дорослих, молодь, осіб з інвалідністю та осіб з індивідуальними потребами. У Франції, наприклад, навчання у школі для засуджених є обов’язковим, а у Німеччині понад 50 % засуджених долучаються до програм базової або вищої освіти. У Албанії створюються індивідуальні програми ресоціалізації, у яких освіта поєднується з професійною підготовкою та соціальною адаптацією [4].

Важливим орієнтиром для організації навчання серед ув’язнених в Україні є Європейські пенітенціарні правила, згідно з якими кожна установа виконання покарань має забезпечувати доступ цих осіб до освітніх програм, що мають бути максимально комплексними та адаптованими до індивідуальних потреб і прагнень.

Особлива увага повинна приділятися тим категоріям ув’язнених, які не володіють базовими навичками читання, письма та рахування, а також тим, хто не має початкової освіти чи професійної підготовки. Освіта молодих ув’язнених та осіб з особливими потребами має розглядатися як окремий пріоритет освітньої політики у пенітенціарній системі.

Ув’язнені не повинні зазнавати жодних обмежень через їх участь в освітніх програмах.

Кожна пенітенціарна установа повинна мати належно обладнану бібліотеку з доступом до навчальної, науково-популярної та довідкової літератури, а також інших ресурсів. За можливості бібліотечна діяльність має здійснюватися у співпраці з місцевими бібліотечними службами.

Пенітенціарна освіта має бути наскільки можливо інтегрована в загальнонаціональну систему освіти й професійного навчання, що дозволить звільненим особам безперешкодно продовжити освіту та працевлаштуватися [5].

Освітній процес в установах виконання покарань бажано здійснювати під керівництвом та контролем зовнішніх освітніх інституцій.

Усе це зменшує психологічний бар’єр між ув’язненим і суспільством, сприяє збереженню людської гідності та почуття відповідальності.

В Україні станом на 1 січня 2025 року загальноосвітній процес був організований у 77 установах виконання покарань та СІЗО, де навчалося 2124 особи, які не мали повної загальної середньої освіти. З них 2036 осіб активно залучені до навчання. Освіта реалізується як у традиційних, так і в дистанційних формах .

Для здобуття професійно-технічної освіти в УВП функціонують 47 навчальних закладів, серед яких 39 навчальних центрів, 7 філій та 1 професійно-технічне училище. Протягом 2024 року навчання завершили 3560 засуджених, з яких значна частина отримала документи про освіту. Ще понад 3 тисячі осіб завершили онлайн-курси і отримали сертифікати [4].

Отримані дані засвідчують значущість розвитку онлайн-освіти як ефективного засобу підвищення освітнього рівня осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, та вказують на високий рівень зацікавленості

засуджених у набутті нових знань і кваліфікацій, що своєю чергою сприяє їхній успішній соціальній адаптації після звільнення .

З вищенаведеного можна зробити кілька важливих висновків:

– по-перше, освіта – це не лише інструмент формального підвищення рівня знань, а потужна сила, що формує особистість, готує до життя після звільнення і знижує ймовірність повторного правопорушення;

– по-друге, гнучкість форм навчання дає змогу індивідуалізувати освітній процес відповідно до потреб кожного засудженого, підвищуючи його мотивацію;

– по-третє, успішне застосування онлайн-освіти доводить, що цифрові технології можуть бути ефективними і для осіб, що перебувають в УВП.

Таким чином, отримання засудженими освіти в місцях позбавлення волі надасть можливість не тільки працевлаштуватися на підприємстві для реалізації права на працю і виконувати трудову діяльність, а набуті знання, уміння і навички стануть у нагоді в період соціальної адаптації на волі після звільнення з місць несвободи. Інвестування в освіту осіб, позбавлених волі, – це стратегія не лише гуманна, а й соціально вигідна. Вона зміцнює правопорядок, знижує криміногенність і допомагає будувати безпечне та справедливе суспільство.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

3. Мицька О. І. Проблемні питання отримання освіти засудженими до позбавлення волі в умовах воєнного стану. *Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення безпеки :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 верес. 2024 р.). Вінниця : ТВОРИ, 2024. С. 348–350.

4. Аніщенко В. О., Олефір Л. І., Лілікович П. В. Освіта засуджених в Україні: порівняльний аспект. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. Чернігів : ПАУ, 2025. № 1 (17). С. 142–158.

5. Європейські пенітенціарні (в’язничні) правила Рада Європи від 12.02.1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 14.05.2025).

ПРАВА І ОБОВ’ЯЗКИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ. ПРАВО УВ’ЯЗНЕНИХ НА ТРУДОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Микита ЛЯННОЙ,
здобувач вищої освіти
за спеціалізацією «правоохоронна діяльність»
Національної академії внутрішніх справ;
Валентин БІЛИК,
старший викладач
кафедри спеціальної фізичної підготовки
Національної академії внутрішніх справ

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 107 Кримінально-виконавчого кодексу України ув’язнені мають право на трудову діяльність. Праця ув’язнених здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг.

Поява поняття «право на працю» з’явилося під час внесення змін до ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу й замінило поняття обов’язкової праці для ув’язнених. Тоді в Україні скасували обов’язкову працю засуджених.

Були встановлені умови праці ув’язнених, що прописані у статті 120 Кримінально-виконавчого кодексу України. Основними з них є:

1. Унормована тривалість робочого тижня, що не може перевищувати норму тривалості робочого часу, встановленого законодавством.

2. Засуджені звільняються від роботи у вихідні, святкові та неробочі дні, визначені законодавством про працю.

3. Ведення засудженим підсумкового обліку робочого часу.

4. Праця засуджених організовується з додержанням правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії.

Засудженим призначається оплата праці, що визначається залежно від кількості та якості виконаного обсягу робіт. Норми праці, система її оплати та форма оплати встановлюється нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України (а саме наказ «Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі» від 07.03.2013 № 396/5). Заробітна плата, яку отримують засуджені, обов’язково оподатковується і може відповідно використовуватися для погашення стягнень за виконавчими документами (аліменти тощо).

Засуджені можуть залучатися до великої кількості різноманітних видів праці. До цього переліку належать сільськогосподарські роботи, виготовлення та пошив речей, різного роду виробництва (ручне виготовлення предметів інтер’єру тощо). Під час вторгнення російської федерації на територію України у 2014 році ув’язнені долучались до переобладнання, оновлення та покращення військової техніки, яку після необхідних удосконалень відправляли на фронт.

Відповідно до проєкту Мін’юсту засуджені на добровільній основі залучалися до робіт до видобувних підприємствах. Це також сприяло подальшій реінтеграції осіб у суспільство, що показано на прикладі раніше засудженого Ярослава Шишки, який у подальшому після зняття судимості залишився працювати на підприємстві.

Нині, в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, все більше і більше загарбників потрапляють у полон до Сил оборони України, і потрапляють в табори для утримання військовополонених. Не дивлячись на жорстокість загарбників, Українське законодавство поширюється на них так само як і на інших засуджених осіб. На них так само поширюється і право на добровільну працю, що неодноразово висвітлювалося журналістами. Так наприклад у таборі під назвою Захід-1, в'язні мають право працювати на місцевому виробництві предметів інтер'єру та садового приладдя, за що отримують відповідну заробітну плату. Її вони можуть використати на власний розсуд, у прилеглому до табору магазині, у якому можна придбати все необхідне.

Але є низка проблем, що створюють прогалини у питанні праці засуджених, до них можна віднести: 1. Поодинокі випадки порушення трудових прав засуджених. 2. Недотримання належних умов праці, заходів безпеки та норм санітарно-гігієнічного стану. 3. Зловживання положеннями 118 кримінально-виконавчого кодексу.

Таким чином, можна сказати що зловживання положеннями статті 118 Кримінально-виконавчого кодексу може призводити до випадків появи трудового рабства. Трудове рабство – одна з найжорстокіших форм експлуатації людини, що порушує основні права і свободи. Воно виявляється у примусовій праці без належної компенсації та поваги до людської гідності.

20 вересня 2024 року відбувся круглий стіл за участю громадського об’єднання «Україна без тортур» за сприяння Міжнародного фонду «Відродження» та за участю Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Головною темою круглого столу було обговорення питання запобігання неналежному поводженню під час реалізації прав ув’язнених на працю. Також участь у круглому столі брали представники Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби та Національної поліції України.

Під час здійснення перевірок, організованих представниками Харківської правозахисної групи спільно з громадським об’єднанням «Захист в’язнів України», що проводилось без попередження, було виявлено, що в певних пенітенціарних закладах систематично порушуються права засуджених. Під виглядом відпрацювань на благоустрій колонії, що відповідно до закону є неоплатними, засуджені залучались до роботи на виробництві, господарстві.

Незважаючи на деякі проблемні моменти, право на працю є важливим аспектом соціальної адаптації та реінтеграції засуджених до суспільства. Засуджені можуть отримати нові навички й матеріальне забезпечення у разі невдоволення особистих потреб. Також право на працю є запорукою підтримання психічного та фізичного здоров’я засуджених, запобігає

виникненню відхилень у поведінці та появі депресії. Завдяки всім зазначеним вище факторам право на працю засуджених стало невід’ємною частиною сучасної пенітенціарної системи та визнається на всесвітньому рівні.

Список використаних джерел

1. Лисенко М. І.: Забезпечення права на працю засуджених в умовах ізоляції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 13. Т. 2. С. 78–80. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc13/part_2/24.pdf.

2. Про затвердження Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі : наказ Міністерства юстиції України від 07.03.2013 № 396/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0387-13#n14.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ В’ЯЗНІВ ЯК СКЛАДОВА КРИМІНАЛЬНОЇ ТА ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Євгенія СВОБОДА,
професор кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Альона ОЛІФЕРЧУК,
здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового експертно-
криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ

Забезпечення прав в’язнів є ключовим елементом кримінальної та пенітенціарної політики України. У контексті євроінтеграційних процесів та реформування системи виконання покарань дотримання прав людини в місцях позбавлення волі набуває особливої актуальності.

Пенітенціарна політика України – це система державних заходів, спрямованих на виконання кримінальних покарань, зокрема позбавлення волі, а також ресоціалізацію засуджених. Вона передбачає діяльність державних органів та установ, які відповідають за утримання засуджених, їх виправлення та повернення до суспільства.

Теоретико-правові засади забезпечення прав в’язнів: права в’язнів в Україні гарантуються Конституцією України, Кримінально-виконавчим кодексом України та міжнародними правовими актами, такими як Мінімальні стандартні правила поводження з ув’язненими ООН. Зокрема, стаття 28

Конституції України проголошує право кожного на повагу до його гідності, що є основою для забезпечення прав осіб, які відбувають покарання.

Стан дотримання прав в’язнів в Україні: Незважаючи на наявність нормативно-правової бази в Україні існують проблеми з дотриманням прав в’язнів. За даними Харківської правозахисної групи, серед основних порушень виділяють неналежні умови утримання, обмежений доступ до медичної допомоги та випадки жорстокого поводження з боку персоналу установ виконання покарань. Ці порушення свідчать про системні проблеми в пенітенціарній системі України, які потребують комплексного розв’язання.

Зокрема, неналежні умови утримання стосуються перенаселеності камер, відсутності належного опалення, вентиляції, санітарно-гігієнічних умов, а також обмеженого доступу до питної води та якісного харчування. Це суперечить як національному законодавству, так і міжнародним стандартам, зокрема Мінімальним стандартним правилам ООН поводження з ув’язненими (Правилам Нельсона Мандели). Ще однією серйозною проблемою залишається недостатній рівень медичного забезпечення.

У багатьох установах охорона здоров’я перебуває в критичному стані: бракує кваліфікованих лікарів, необхідних медикаментів та обладнання. В’язні з хронічними або важкими захворюваннями часто не отримують належного лікування, що ставить під загрозу їхнє життя та здоров’я. Окрему стурбованість викликають випадки жорстокого поводження та тортур. Попри те, що Україна є учасницею Європейської конвенції з прав людини, численні повідомлення правозахисників та рішення Європейського суду з прав людини свідчать про наявність безкарності за насильство з боку персоналу установ. Це підриває довіру до системи правосуддя та створює атмосферу страху серед ув’язнених. Розв’язання цих проблем вимагає послідовних реформ, підвищення прозорості діяльності пенітенціарних установ, ефективного громадського контролю та забезпечення належного фінансування.

Забезпечення прав в’язнів є важливою складовою кримінальної та пенітенціарної політики України. Для досягнення європейських стандартів у цій сфері необхідно розв’язати наявні проблеми та впровадити ефективні механізми контролю за дотриманням прав осіб, які відбувають покарання. Це передбачає не лише внесення змін до нормативно-правової бази, а й практичне забезпечення реалізації прав в’язнів на гідне ставлення, медичну допомогу, юридичний захист, освіту та ресоціалізацію. Особливу роль у цьому процесі відіграють регулярні незалежні моніторингові візити до установ виконання покарань, а також належне реагування на виявлені порушення.

Крім того, важливо активізувати міжвідомчу співпрацю між Міністерством юстиції, правозахисними організаціями, Омбудсманом і міжнародними партнерами. Така взаємодія сприятиме ефективнішому впровадженню міжнародних стандартів, зокрема Європейських пенітенціарних правил та Правил Нельсона Мандели. Забезпечення прав в’язнів не є лише питанням гуманізму – це також важливий індикатор демократичності та правової зрілості держави. Тому держава має зобов’язання не лише формально

проголошувати права, а й створювати реальні умови для їх дотримання в усіх без винятку місцях несвободи.

Список використаних джерел

1. Про попереднє ув’язнення : Закон України №3352-XII від 30.06.1993 № 3352-XII (зі змінами).
2. Державна кримінально-виконавча служба України. URL: https://kvs.gov.ua4.
3. Харківська правозахисна група. Права в’язнів. URL: https://khpg.org/1398063023.
4. Пенітенціарна теорія і практика та права людини. URL: https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/257eed93-023d-4a67-ae88-abfc16285188/download.

ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ОСІБ, ЯКІ ПОЗБАВЛЕНІ ВОЛІ: МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ГАРАНТІЇ

Олександр ТКАЧЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри
формування та розвитку професійної
компетентності персоналу Державної
кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Наталія РАЗУМЕЙКО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
т.в.о. завідувача кафедри педагогіки та професійної етики
Пенітенціарної академії України;
Людмила ОЛЕФІР,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
формування та розвитку професійної
компетентності персоналу Державної
кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

Відповідно до статті 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров’я, медичну допомогу та медичне страхування [1]. Це право належить до фундаментальних соціальних прав і поширюється без винятків на всіх громадян, включно з особами, які перебувають у місцях позбавлення волі. Конституція закріплює обов’язок держави створювати умови для ефективного та доступного для всіх громадян медичного обслуговування.

Згідно зі статтею 8 Кримінально-виконавчого кодексу України [2] засуджені мають право на охорону здоров’я. Це право означає, що держава зобов’язана забезпечити кожному засудженому доступ до медичної допомоги, яка відповідає стандарту, а також гарантувати можливість отримати необхідне лікування відповідно до стану здоров’я особи.

У міжнародному праві також існують чіткі підходи до тлумачення обов’язку держави щодо медичної допомоги засудженим. Так, Європейський суд з прав людини (далі − ЄСПЛ) у своїй багаторічній практиці неодноразово наголошував, що ненадання або неналежне надання медичної допомоги особам, позбавленим волі, може становити нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, що прямо забороняється статтею 3 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [3].

Стаття 3 Конвенції закріплює абсолютну заборону катувань, а також заборону поводження або покарання, що є нелюдським або принижує гідність. Незважаючи на те, що у Конвенції прямо не згадується право на медичну допомогу, практика ЄСПЛ розглядає це право через призму статті 3, вказуючи, що неналежне лікування в’язнів може дорівнювати нелюдському ставленню. Таким чином, можна зробити висновок, що міжнародне право також фактично визнає право осіб, позбавлених волі, на належну медичну допомогу.

Цей підхід має величезне значення для правового захисту засуджених, оскільки він дозволяє їм звертатися до міжнародного судового органу у випадках, коли національна пенітенціарна система не забезпечує необхідного рівня медичної допомоги.

Численні звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та до Європейського суду з прав людини свідчать про те, що в установах виконання покарань часто не забезпечується належна діагностика, не проводиться своєчасне лікування, а в окремих випадках − повністю ігнорується необхідність надання медичної допомоги. Такі дії (або бездіяльність) адміністрацій установ суперечать як національному законодавству, так і міжнародним зобов’язанням України [4].

Зокрема, у рішенні ЄСПЛ у справі «Ухань проти України» (2008) [5] зазначено, що тривале ненадання необхідної медичної допомоги засудженому, незважаючи на наявність скарг на стан здоров’я, є порушенням статті 3 Конвенції. Суд визнав, що неналежні умови тримання, відсутність догляду та лікування становили нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження. У цій справі підкреслюється, що факт формального надання медичної допомоги (наприклад, огляд лікаря) не є достатнім − допомога має бути ефективною, своєчасною і відповідати медичним потребам пацієнта.

Важливим є і рішення у справі «Луньов проти України» (2015) [6], де заявник, хворий на ВІЛ, не отримував відповідної медичної допомоги, попри офіційне визнання діагнозу. Навіть тоді, коли засуджений формально мав доступ до лікаря, призначення лікування не було реалізовано на практиці. Суд підкреслив, що держава зобов’язана створити умови для фактичного виконання

призначених медичних заходів, і що відповідальність за це лежить повністю на державі, а не на самому ув’язненому.

Аналогічну правову позицію ЄСПЛ підтвердив у рішенні «Ільченко проти України» (2020) [7], де суд констатував відсутність належного лікування у разі серйозних хронічних захворювань (епілепсія, туберкульоз, плеврит), що також було кваліфіковано як порушення ст. 3 ЄКПЛ.

Незважаючи на численні заяви про порушення прав засуджених на охорону здоров’я, ситуація в установах виконання покарань залишається критичною. За останні роки не відбулося суттєвих зрушень у розв’язанні цієї проблеми. Державні органи, відповідальні за забезпечення належної медичної допомоги в установах виконання покарань, не вживають необхідних заходів, що свідчить про відсутність ефективної державної політики в цій сфері.

Рішення Європейського суду з прав людини, ухвалені у 2025 році, ще раз підтвердили факти порушень. Так, у справі «Політун та інші проти України» – об’єднано скарги п’яти осіб, які перебували в місцях позбавлення волі. Вони стверджували, що систематично не отримували належного медичного обслуговування [8].

Аналіз цих рішень свідчить про масштабність проблеми: надання медичної допомоги в місцях позбавлення волі не відповідає стандартам, гарантованим як національним законодавством, так і міжнародними зобов’язаннями України.

Забезпечення права на медичну допомогу засудженим та ув’язненим – це не лише питання гуманності, а й зобов’язання держави у сфері дотримання прав людини. Ухилення від виконання цього обов’язку призводить до міжнародного осуду, численних судових справ і найголовніше – до страждань людей, які не втратили свого права на гідність, навіть попри їх ізоляцію.

Вивчення судових рішень доводить, що медична допомога, яка доступна в установах виконання покарань, не завжди може бути на тому самому рівні, що й у медичних закладах Міністерства охорони здоров’я України.

Ми підтримуємо одну з ключових стратегічних цілей реформування пенітенціарної системи, що передбачає гарантування права засуджених та осіб, узятих під варту, на охорону здоров’я та медичне обслуговування відповідно до національного законодавства та міжнародних стандартів. Йдеться, зокрема, про створення належних умов для лікування, забезпечення необхідними лікарськими засобами, впровадження системного моніторингу стану здоров’я осіб, хворих на соціально небезпечні інфекційні захворювання, а також проведення профілактичної роботи з метою недопущення зростання захворюваності на ВІЛ/СНІД, туберкульоз та інші серйозні хвороби.

Реалізація цієї стратегічної мети містить такі завдання:

– удосконалення медичної допомоги в установах виконання покарань на засадах поваги до гідності людини;

– поступове внесення системи пенітенціарної медицини до єдиного медичного простору та розширення доступу ув’язнених до медичних послуг;

– створення інфраструктурних та організаційних умов для ефективного надання медичної допомоги;

– підвищення професійного рівня та компетентності медичного персоналу;

– запровадження ефективних заходів для боротьби з поширенням соціально небезпечних хвороб серед засуджених;

– забезпечення належної допомоги особам із психічними та поведінковими розладами, зокрема спричиненими вживанням психоактивних речовин;

– надання якісних медичних послуг особам з інвалідністю, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 15.05.2025).

4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: Щорічна_доповідь_Уповноваженого_у_2024_році.pdf (дата звернення: 15.05.2025).

5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ухань проти України», заява № 30628/02 від 18.12.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_440#Text (дата звернення: 15.05.2025).

6. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Луньов проти України», заява № 4725/13 від 22.01.2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b09#Text (дата звернення: 15.05.2025).

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ільченко проти України», заява № 65400/16 від 09.04.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e99#Text (дата звернення: 15.05.2025).

8. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Політун проти України», заява № 7037/23 від 23.01.2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Polityn_Ukraine.pdf (дата звернення: 15.05.2025).

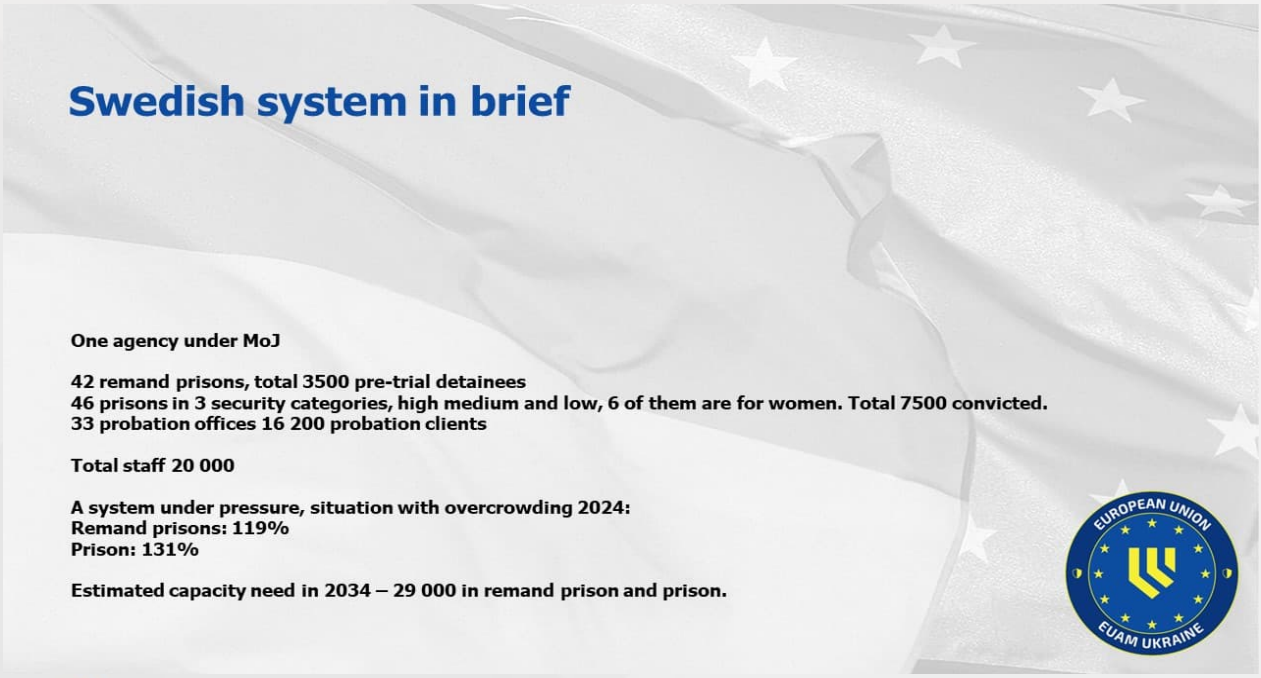

Тематичний напрям 5.
РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА КОРЕКЦІЙНА РОБОТА ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ. ПРОБАЦІЯ

MODULE BASED REHABILITATION PROGRAMS. SWEDISH EXAMPLE

Eva-Lena HJALMARSSON,
visiting expert on penitentiary systems,
EUAM-Ukraine

Module based rehabilitation

Core treatment programs aimed at reaching more clients with evidence-based treatment

Four strategic priorities:

- **Unified and accessible program offering**
- **Clear treatment pathways based on risk and need**
- **Integrated, client-focused teamwork**
- **Digital tools to complement traditional treatment**
- **Close collaboration between prison and probation**

Core programs: Krimfokus (prison) and Oto-Prism (probation)

Risk and Needs Assessment (RBM-B)

Determines which clients should participate in treatment

Focus areas:

- **Risk level (general crime, sexual offenses, partner violence)**
- **Criminogenic needs (e.g., pro-criminal peers, substance abuse)**
- **Responsivity factors (e.g., language barriers, cognitive challenges)**

Treatment prioritized for medium to high-risk clients

Interventions tailored to individual needs and responsivity

Matching and Treatment Programs

Matching aims to identify the most suitable program for each prisoner or probation client

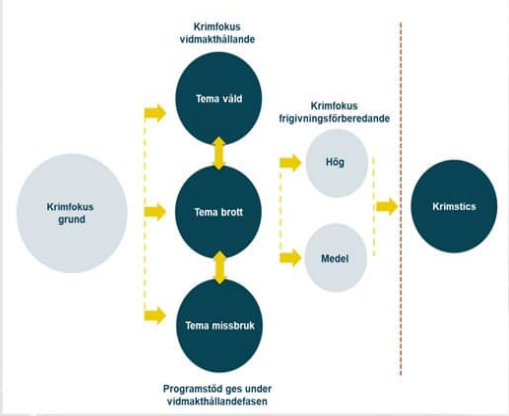
Core programs:

- **Krimfokus –** Group-based, short and intensive, starts early
- **Oto-Prism –** Individual format, flexible focus (crime/substance use)

Specialized programs for specific target groups:

- Sexual offenses (Seif, Consent)
- Domestic/Close relationship violence (RVP, Predov)
- Organized crime/extremism (Entré)

Flexible formats address complex needs

Implementation and Quality Assurance

- **Accredited programs guarantee evidence-based quality**
- **Program leader training leads to certification and specialization**
- **Program support officers and assistant roles aid delivery in prison**
- **Remote sessions possible when needed**
- **Digital sentence plan and statistic portal documentation ensures follow-up and tracking**

ГРОМАДСЬКИЙ ВПЛИВ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ: ЙОГО ФОРМИ ТА НАПРЯМИ

Наталія БРАТІШКО,
фахівець групи захисту інтелектуальної власності
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Реформування кримінально-виконавчої системи України та зміни у кримінально-виконавчому законодавстві відповідно до міжнародних стандартів поводження із засудженими поставили перед Україною завдання створити таку систему виконання та відбування кримінальних покарань засудженими до позбавлення волі, яка могла б визначати пріоритетні умови та засоби їх виправлення та ресоціалізації.

На сьогоднішній день участь громадськості посідає особливе місце в процесі виправлення та ресоціалізації засуджених у місцях несвободи, що не лише забезпечує створення належних умов для відбування покарання засудженими, а й забезпечує дотримання прав і свобод людини, сприяння соціальній інтеграції засуджених після їх звільнення, здійснення виховних заходів, запобігання скоєнню засудженими нових кримінальних правопорушень.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. З огляду на це забезпечення безпеки громадян є однією з найвищих соціальних цінностей, тому виправлення та ресоціалізацію засуджених за вчинення кримінальних правопорушень можна вважати одним з пріоритетних завдань держави. Цієї мети можна досягти лише завдяки якісному та професійному підходу до виправлення та ресоціалізації засуджених. Після відбуття покарання ці особи повернуться до суспільства, тому в їхніх інтересах забезпечити успіх вищезазначених процесів.

У ч.ч. 1-2 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) вказується, що виправлення засудженого – процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, а ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства та повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [2]. Наприклад, учений В. В. Василик розглядає ресоціалізацію як відновлення втрачених соціальних цінностей та комунікації, поведінки, життєдіяльності, як процес, що відбувається в рамках реадаптації та сприяє відновленню адаптивних здібностей людини до наявних норм і правил поведінки. Однак створити певне середовище ресоціалізації неможливо без попереднього створення нормальних умов проживання для

особи, яка перебуває в установі виконання покарань (далі – УВК): безпечних умов проживання, здорового харчування, вільного доступу до об’єктивної інформації про життя поза межами УВК, якісної медичної допомоги, справедливого ставлення персоналу УВК, чіткої організації режиму тощо [3, с. 34].

Певний внесок у дослідження цієї теми зробили такі науковці, як: В. А. Бадира, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, Т. А. Денисова, А. В. Кирилюк, А. Х. Степанюк, О. О. Шкута, М. М. Яцишин, І. С. Яковець та інші. Аналіз міжнародних стандартів громадського впливу на виправлення та ресоціалізацію засуджених досліджували: М. Г. Колодяжний, Н. М. Мась, К. А. Новікова, Н. А. Сторожук, О. О. Стулов, І. С. Яковець, В. Х. Ярмакі тощо.

Згідно з ч. 3 ст. 6 КВК України визначено, що одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є громадський вплив [2].

Кримінально-виконавче законодавство розглядає громадський вплив у двох аспектах: по-перше, як допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні з ними соціально-виховної роботи, яку надають об’єднання громадян та медіа, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому КВК України та законами України; по-друге, як громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах, що здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі КВК України та Положення про спостережні комісії, а у виховних колоніях – піклувальні ради. У випадках, встановлених КВК України та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об’єднання [4, с. 124; 2; 5].

Необхідним елементом громадянського суспільства у виправленні та ресоціалізації засуджених є участь об’єднання громад та медіа, релігійних та благодійних організацій. Через ці інститути суспільство має змогу брати безпосередню участь у виправленні засудженого, який повертається до суспільства після відбуття покарання. Така участь є невід’ємною частиною гуманізації та демократизації кримінально-виконавчої системи та забезпечує її відкритість і прозорість.

Діяльність спостережних комісій та піклувальних рад регулюється Положенням про спостережні комісії та Положенням про піклувальні ради при установах виконання покарань, які затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2004 року № 429.

У своїй роботі спостережні комісії діють насамперед відповідно до принципів гуманізму, об’єктивності та доцільності, а також покликані надавати всіляку допомогу у процесі виконання кримінальних покарань.

Як слушно зазначає науковець О. С. Турчина, зміст діяльності спостережних комісій виявляється в різних формах народовладдя та представницької демократії через можливість громадян самостійно вирішувати

нагальні соціально-економічні проблеми, у тому числі кримінально-виконавчої сфери [6, с. 96].

Піклувальні ради допомагають адміністрації виховної колонії з питань соціального захисту, поліпшення становища, дотримання прав і законних інтересів, удосконалення виховного процесу засуджених.

Однак можна зазначити, що на сьогоднішній день діяльність піклувальних рад та спостережних комісій не є повністю ефективною. Вважаємо: для того, щоб громадськість виконувала покладені на неї завдання, необхідно створити законодавчі механізми реального впливу та створити певні гарантії повноважень спостережних комісій та піклувальних рад.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що сьогодні Державна кримінально-виконавча служба України (далі – ДКВС України) наділяється відповідними владними повноваженнями і здійснює передбачені законом правозастосовчі та правоохоронні функції. Реалізуючи свої владні повноваження у сфері виконання кримінальних покарань, органи й установи ДКВС України повинні вживати вичерпних заходів для забезпечення законності та дотримання прав і свобод людини та громадянина, які проголошені основними принципами діяльності ДКВС України. На нашу думку, діяльність громадських організацій потребує переосмислення їх напрямів та методів роботи із зазначеною категорією осіб.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканості народних депутатів України)» від 03.09.2019. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 19.05.2025).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 19.05.2025).

3. Василик В. В. Виправлення та ресоціалізація засуджених до позбавлення волі в системі засобів реалізації завдань кримінально-виконавчого законодавства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 33–39.

4. Шкута О. О. Громадський контроль як складова громадського впливу в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 27. С. 121–126.

5. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при установах виконання покарань : постанова Кабінету Міністрів України від 01.04.2004 № 429. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF#Text (дата звернення: 19.05.2025).

6. Турчина О. С. Громадський вплив як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 219 с.

ПРОБЛЕМИ РАДИКАЛІЗАЦІЇ УВ’ЯЗНЕНИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Дар’я ГЛУШКОВА,
доктор філософії, доцент кафедри
правоохоронної діяльності
Харківського національного
університету внутрішніх справ

В умовах повномасштабної війни в Україні пенітенціарна система стикається з новими викликами, серед яких особливу загрозу становить радикалізація ув’язнених. Війна створює сприятливе середовище для поширення екстремістських ідей, що може призвести до зростання насильства в місцях позбавлення волі та ускладнити процеси ресоціалізації після звільнення. Це явище має глобальний характер, оскільки радикалізація в’язнів спостерігається в різних країнах, які переживають або переживали воєнні конфлікти. Проте в Україні ця проблема набуває особливої гостроти через значну кількість ув’язнених, які брали участь у бойових діях або зазнавали потужного впливу ворожої пропаганди. Радикалізація може мати довгострокові наслідки як для самої пенітенціарної системи, так і для безпеки суспільства загалом, адже радикально налаштовані ув’язнені після звільнення можуть стати потенційними загрозами для громадського порядку. Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю забезпечення національної безпеки та дотримання прав людини в умовах воєнного стану.

Є основні причини радикалізації ув’язнених. По-перше, це психологічна вразливість. Стрес, ізоляція та невизначеність майбутнього сприяють пошуку нових ідеологій, які обіцяють сенс життя та підтримку [1]. Психологічний тиск, якого зазнають ув’язнені під час війни, може викликати сильне почуття безпорадності, страху та відчаю. Це створює сприятливе підґрунтя для радикалізації, оскільки екстремістські угруповання часто пропонують прості, але привабливі відповіді на складні питання: «Хто винен?» і «Що робити?». У такій ситуації радикальні ідеології можуть здаватися шляхом до відновлення контролю над власним життям та можливістю помсти за реальні та уявні образи. Крім того, ув’язнені, які втратили соціальні зв’язки або відчувають себе покинутими суспільством, особливо вразливі до впливу екстремістських груп, що використовують почуття несправедливості для вербування нових прихильників. Наприклад, у звітах правозахисних організацій зазначається, що відчуття ізоляції та безнадійності можуть призводити до того, що ув’язнені починають шукати підтримку в радикальних рухах, які обіцяють «нове братерство» і «справедливість».

По-друге, це вплив зовнішніх сил. Інформаційна війна та пропаганда, зокрема з боку ворожих держав, можуть проникати до пенітенціарних установ через контрабандні засоби зв’язку [2]. Пенітенціарні установи часто стають мішенню для пропагандистських кампаній, метою яких є радикалізація ув’язнених та створення осередків екстремізму всередині в’язниць. Ворожі

держави використовують різні канали комунікації – від нелегальних мобільних телефонів і радіоприймачів до записок, переданих через співучасників на волі. Окрім того, сучасні технології дозволяють поширювати радикальні ідеї через зашифровані повідомлення, соціальні мережі та месенджери, що ускладнює контроль за інформаційними потоками в місцях позбавлення волі. Також варто враховувати психологічний ефект такої пропаганди: ув’язнені, які відчувають ізоляцію та безпорадність, можуть бути більш схильними до впливу пропаганди, яка апелює до їхніх страхів, гніву або почуття несправедливості. Наприклад, під час активних бойових дій ворог може використовувати дезінформацію про «зраду» з боку держави чи «неминучу поразку» для підриву морального духу ув’язнених, створюючи підґрунтя для радикалізації.

По-третє, це соціальні фактори. Низький рівень освіти, відсутність критичного мислення та обмежений доступ до альтернативних джерел інформації роблять ув’язнених вразливими до екстремістських ідей. Багато таких людей потрапляють до пенітенціарних установ вже з низьким рівнем освіти, що ускладнює їхню здатність критично аналізувати інформацію. Відсутність базових знань з історії, політики та соціальних наук створює сприятливе середовище для маніпуляцій, оскільки радикальні ідеології часто подаються у простих, але емоційно насичених формах, які не вимагають глибокого осмислення. Це дозволяє екстремістським угрупованням легко нав’язувати свою інтерпретацію подій, створюючи спотворене бачення світу. Також важливу роль відіграє економічна нерівність та відсутність перспектив після звільнення. Ув’язнені, які не бачать можливостей для законного працевлаштування або соціальної інтеграції, часто схильні до пошуку альтернативних, хоч і радикальних, способів досягнення впливу або статусу. Це створює замкнене коло, у якому економічні та соціальні фактори лише посилюють радикальні настрої, перетворюючи місця позбавлення волі на інкубатори екстремізму [3].

Радикалізація в’язнів може мати серйозні наслідки – це зростання насильства, поширення екстремізму та ускладнення ресоціалізації. Радикалізовані ув’язнені можуть вчиняти акти насильства проти інших ув’язнених або персоналу. Після звільнення такі особи можуть стати джерелом поширення радикальних ідей у суспільстві. Також радикалізовані особи мають менше шансів на успішну інтеграцію в суспільство після відбуття покарання.

Отже, для запобігання таких негативних виявів необхідно впроваджувати комплексні заходи. Підвищення рівня освіти та розвиток критичного мислення серед ув’язнених є ключовими елементами протидії радикалізації. Освіта допомагає зменшити вразливість таких осіб до маніпуляцій і пропаганди, сприяє формуванню соціальних навичок та критичного мислення, що дозволяє більш свідомо оцінювати інформацію і не зазнавати впливу екстремістських ідеологій. Одним із прикладів таких програм є проєкт «Освіта для свободи», впроваджений у кількох українських виправних установах 2024 року, який передбачає курси з основ права, історії, соціальних наук та інформаційної грамотності. Програма також охоплює тренінги з критичного мислення, що допомагають ув’язненим розпізнавати маніпулятивні техніки пропаганди та відрізняти достовірну інформацію від фейків [4].

Надання психологічної допомоги для зниження рівня стресу та тривожності є важливим елементом запобігання радикалізації ув’язнених. Психологічна підтримка допомагає зменшити відчуття ізоляції, безнадії та агресії, які часто стають основою для поширення екстремістських ідей. Зокрема, у 2024 році Міністерство юстиції України розпочало реалізацію програми психологічної реабілітації для ув’язнених, яка містить індивідуальні та групові сесії з психологами, тренінги з управління стресом та емоційною регуляцією, а також програми соціально-психологічної адаптації після звільнення. Основна мета таких програм – допомогти подолати психологічні травми, розвинути навички емоційної стабільності та знайти конструктивні способи розв’язання конфліктів [5].

Виявлення ознак радикалізації та вжиття відповідних заходів є критично важливими для запобігання поширенню екстремістських ідей серед ув’язнених. Ефективний моніторинг дозволяє вчасно виявляти ризики та реагувати на потенційні загрози безпеці як усередині пенітенціарних установ, так і після звільнення. Для покращення моніторингу використовується сучасне технологічне обладнання: системи відеоспостереження, моніторинг електронної пошти й телефонних дзвінків, а також аналіз соціальних мереж, якщо ув’язнені мають до них доступ. Це дозволяє виявляти потенційні загрози на ранніх стадіях і швидко реагувати на зміни в настроях серед ув’язнених. Також важливим аспектом є регулярне навчання персоналу, який працює з такими особами, щоб вони могли розпізнавати ранні ознаки радикалізації та ефективно взаємодіяти з тими, що перебувають у кризових станах. Це стосується тренінгів з профілактики конфліктів, роботи з агресивною поведінкою та управління кризовими ситуаціями.

Таким чином, радикалізація ув’язнених під час війни є серйозною загрозою для національної безпеки і стабільності суспільства. Ефективна протидія цьому явищу вимагає комплексного підходу, що охоплює освітні, психологічні та організаційні заходи. Важливо забезпечити належний контроль та підтримку в пенітенціарних установах, щоб запобігти поширенню екстремізму та сприяти успішній ресоціалізації ув’язнених. Крім того, необхідно розробити спеціальні програми з реабілітації та ресоціалізації, які враховують унікальні потреби кожного в період війни. Це стосується підвищення рівня освіти, розвитку критичного мислення, психологічної підтримки та навчання персоналу для ефективного моніторингу ознак радикалізації. Важливим є також забезпечення доступу в’язнів до альтернативних джерел інформації, щоб знизити їхню вразливість до пропаганди та екстремістських впливів. Системний підхід до подолання радикалізації в пенітенціарних установах має стати пріоритетним для держави, оскільки лише таким чином можна забезпечити безпеку суспільства і створити умови для успішної інтеграції колишніх ув’язнених після їх звільнення. Лише поєднання ефективних освітніх, психологічних та організаційних заходів може допомогти зменшити ризик радикалізації і сприяти стабільності в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Портал оперативних новин Varta 1 «Залучення ув’язнених до українського війська може стати масовим». URL: https://varta1.com.ua/news/zaluchennia-uviaznenykh-do-ukrayinskoho-viyska-moze-staty-masovym_394752.html (дата звернення: 08.05.2025).
2. Міністерство юстиції України. URL: https://www.facebook.com/minjust.official/posts/-13-серпня-2024-року-заступник-міністра-юстиції-україни-з-питань-європейської-ін/943141271185299/ (дата звернення: 08.05.2025).
3. Інформаційно-аналітичний портал «ФАКТ». URL: https://fact-news.com.ua/koli-kraina-voyue-a-derzhava-budue-v-yaznitsi-paradoks-ukrainskoi-realnosti/ (дата звернення: 08.05.2025).
4. Благодійна організація FREE ZONE. URL: https://www.freezone.org.ua/news/navchannya-parayurystiv/ (дата звернення: 09.05.2025).
5. Програма реабілітації для засуджених та осіб, узятих під варту, з психічними та поведінковими розладами. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Programa-reabilitacii-dlja-zasudzhenih-ta-osib-z-psihichnimi-ta-povedinkovimi-rozladami-vnaslidok-vzhivannja-PAR-Posibnik.pdf (дата звернення: 09.05.2025).
6. Керівні принципи щодо набору, добору, освіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації працівників пенітенціарних установ та пробації. URL: https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/04_УКР_Правила-Навчання-персоналу-пробации-и-тюрем-2019.pdf.pdf (дата звернення: 09.05.2025).

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СУБ’ЄКТІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тетяна ДАНИЛЬЧЕНКО,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Пенітенціарної академії України

Останні десятиліття феномен благополуччя набув значного наукового інтересу в різних галузях знань, зокрема економіці, соціології, політології та психології. В основі його розуміння лежать особливості індивідуальних реакцій на зовнішні подразники, здатність до адаптації та індивідуальна концепція щастя. Очевидно, що в умовах обмеження волі, де зовнішні фактори є переважно фрустраційними, збереження ментального ресурсу та досягнення позитивної функціональності становить значний виклик.

Незважаючи на інтерес, що зростає, до благополуччя людства загалом, суб'єкти пенітенціарної системи залишаються порівняно малодослідженою когортою, особливо щодо феноменів позитивної

функціональності (таких як процвітання, благополуччя, щастя). Наявні дослідження здебільшого зосереджуються на негативних аспектах відбування покарання, таких як психологічний дистрес, депресія та посттравматичні стресові розлади. Проте розуміння механізмів, що дають можливість деяким особам зберігати або навіть розвивати позитивну функціональність в умовах позбавлення волі, є критично важливим як для розроблення ефективних програм ресоціалізації, так і для підтримання психічного здоров’я ув’язнених. Таким чином, наше дослідження спрямоване на заповнення цієї прогалини, надаючи емпіричні дані щодо специфіки переживання благополуччя в умовах обмеження волі.

Метою цього дослідження було виявлення особливостей переживання психологічного благополуччя суб’єктами пенітенціарної системи. Варто зазначити, що життєвий простір ув’язнених та простір професійного функціонування персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) значною мірою перетинаються. Це створює умови для інтенсивної взаємодії, у якій персонал не може бути повністю незалежним від впливу ув’язнених, зокрема в емоційній площині. Таким чином, у системі «людина – людина», де учасниками є особи, які перебувають в умовах обмеження волі, та співробітники пенітенціарних установ, відбувається взаємозумовленість психологічних впливів. Розуміння цієї динаміки є ключовим для комплексного аналізу психологічного благополуччя в цьому контексті.

Для збору емпіричних даних був використаний опитувальник «Модифікована шкала суб’єктивного благополуччя БІБІСІ» (The Modified BBC Subjective Well-being Scale (BBC-SWB) (P. Pontin, M. Schwannauer, S. Tai, M. Kinderman) (адаптація Л. М. Карамушки, К. В. Терещенко, О. В. Креденцер) [1]. У дослідженні взяли участь 50 співробітників ДКВС та 50 ув’язнених різного віку.

Аналіз результатів дослідження показав, що 52 % працівників притаманний середній рівень психологічного благополуччя. Цей показник свідчить про наявність у них певної збалансованості в когнітивних процесах, переконаннях та оптимістичній життєвій позиції. Такий рівень може розглядатися як нормативний для дорослої вибірки, здатної підтримувати внутрішню гармонію та позитивне ставлення до життя попри труднощі, що існують.

Водночас серед ув’язнених частка осіб із середнім рівнем психологічного благополуччя становить 44 %. Цей показник є порівняно високим, хоча й дещо нижчим, ніж у групі працівників. Зазначимо, що з низьким рівнем благополуччя виявлено 52 % цієї категорії (серед персоналу – 24 %). Така відмінність може вказувати на певні особливості набуття психологічного благополуччя в умовах обмеження волі, що потребують подальшого поглибленого аналізу.

Аналіз даних засвідчив, що високий рівень психологічного благополуччя виявляється значно рідше серед ув’язнених (лише 4 %), ніж

у працівників (24 %). Ця значна розбіжність може бути пояснена низкою складних соціально-психологічних умов, характерних для середовища ув’язнення. Обмежений доступ до соціальних ресурсів, відсутність або недостатня підтримка з боку родини і друзів, а також високий рівень невизначеності щодо майбутнього істотно впливають на відчуття контролю над власним життям та рівень оптимізму ув’язнених. Ці фактори можуть значно перешкоджати набуттю та підтриманню високого рівня психологічного благополуччя. Натомість працівники пенітенціарної системи, незважаючи на вплив стресових ситуацій (зокрема в умовах воєнного часу), мають більше можливостей для самовираження та підтримки соціальних зв’язків, забезпечуючи додаткові ресурси для подолання стресу та підтримання внутрішньої гармонії.

Аналіз виявлених даних показує, що середній рівень психологічного благополуччя достатньо представлений в обох досліджуваних групах, що свідчить про загальну здатність більшості респондентів підтримувати певний баланс у своєму житті, навіть за наявності складних зовнішніх умов. Проте, незважаючи на це, значна частка респондентів демонструє низький рівень психологічного благополуччя (більше половини респондентів серед ув’язнених). Такий розподіл може вказувати на наявність певних проблем із саморегуляцією та песимістичні очікування щодо майбутнього у цих індивідів.

Отримані показники підкреслюють критичну важливість підтримки психологічного здоров’я як серед персоналу пенітенціарної системи, так і серед ув’язнених. В умовах підвищеного стресу та потенційної соціальної ізоляції, характерних для пенітенціарного середовища, люди можуть відчувати значну невпевненість у майбутньому, що негативно впливає на їхнє ментальне здоров’я. Це вимагає розроблення та впровадження цільових програм психологічної підтримки для обох категорій осіб.

Низький рівень психологічного благополуччя, зафіксований у частини досліджуваних, є цілком очікуваним з огляду на воєнний стан у країні, що триває. Воєнні дії за своєю суттю сприяють виникненню відчуття безпорадності, страху та нестабільності, а також втраті базового відчуття безпеки. Ці фактори мають безпосередній негативний вплив на психологічний стан індивіда.

Водночас більшість респондентів здатна до адаптації та мобілізації внутрішніх ресурсів для підтримки себе та своїх родин навіть в умовах тривалої травматизації. Представники цієї групи змогли знайти ефективний баланс між поточними викликами воєнного стану та адаптаційними можливостями. Ця адаптація, ймовірно, досягається за рахунок активного використання різноманітних ресурсів, таких як соціальна підтримка, віра, застосування ефективних стратегій подолання стресу.

Лише 24 % працівників та 4 % ув’язнених мають високий рівень суб’єктивного благополуччя, що можна вважати нормативним для умов

війни. Ці респонденти мають високий рівень психологічної стабільності, покладаються на зовнішні та внутрішні ресурси, які допомагають їм залишатися позитивними, незважаючи на зовнішні обставини, а також ефективно використовують методи самодопомоги.

Зафіксовані показники високого рівня суб’єктивного благополуччя, а саме 24 % серед працівників та 4 % серед ув’язнених, можуть розглядатися, на нашу думку, як адекватні для умов воєнного стану. Ця когорта респондентів характеризується високим рівнем психологічної стабільності та ефективним використанням як зовнішніх, так і внутрішніх ресурсів.

Їхня здатність зберігати позитивне ставлення попри складні зовнішні обставини, а також ефективне застосування методів самодопомоги свідчить про розвинені копінг-стратегії та стійкість до стресу. Ці дані підкреслюють важливість вивчення факторів, що сприяють формуванню такої резилієнтності, для розроблення цільових програм психологічної підтримки в умовах екстремальних викликів.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує значущість вивчення психологічного благополуччя у специфічних когортах, зокрема серед ув’язнених та персоналу пенітенціарної системи, де фактори обмеження волі та воєнного стану створюють небезпечні виклики для ментального здоров’я. Виявлене переважання середнього рівня психологічного благополуччя в обох групах свідчить про адаптаційні здібності респондентів, тоді як значна частка низьких показників, особливо серед ув’язнених, підкреслює їхню вразливість. Суттєво нижчий рівень благополуччя серед ув’язнених порівняно з персоналом вказують на фрустраційний вплив умов позбавлення волі, що обмежує доступ до ресурсів та знижує оптимізм. Отже, результати дослідження наголошують на критичній потребі розроблення та впровадження цільових програм психологічної підтримки для обох категорій суб’єктів з метою покращення їхнього ментального здоров’я та адаптації до стресових умов.

Список використаних джерел

1. Методики дослідження психічного здоров’я та благополуччя персоналу організацій : психологічний практикум / Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко, В. І. Лагодзінська, В. М. Івкін, О. С. Ковальчук ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТРЕСУ ТА МОТИВАЦІЇ ДО ЗМІН В ОСІБ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ

Сергій ЄРМАК,
кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Тетяна КУХАР,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

Поняття «стрес» та «стресова ситуація» є об’єктом дослідження багатьох гуманітарних та поведінкових наук. На сьогодні існує щонайменше п’ять теорій стресу:

1. Теорія стресу Ганса Сельє (Hans Selye), де стрес розглядається як неспецифічна реакція організму на будь-який запит або загрозу.
2. Когнітивна теорія стресу Річарда Лазаруса (Richard Lazarus), який довів, що стрес виникає не через події, а через те, як ми їх сприймаємо.
3. Теорія стресу Волтера Кеннона (Walter Cannon), який вивчав фізіологічну реакцію організму на стрес. Він показав, що у стресових ситуаціях активується симпатична нервова система, яка готує організм до швидких дій – «Бий – біжи – замри».
4. Ресурсоорієнтована теорія (Job Demand-Resources Model – JD-R) полягає у віднайденні балансу між вимогами середовища та ресурсами, що впливає на вигорання та мотивацію.
5. Теорія когерентності Аарона Антоновскі (Aaron Antonovsky) вказує на здатність людини розуміти взаємозв’язки в життєвих подіях і переконаність у наявності власних здібностей, навичок та ресурсів, що забезпечують контроль власного життя.

Незважаючи на різноманіття теорій, у їхньому змісті можна знайти спільні риси.

У всіх теоріях підкреслюється, що стрес виникає у відповідь на зовнішні чи внутрішні чинники (стресори), які викликають напруження. Усі теорії визнають, що організм або психіка людини намагається адаптуватися до ситуації. Тривалий або надмірний стрес шкодить здоров’ю. Не стільки подія, скільки оцінка події та відчуття контролю визначають рівень стресу [5, с. 15–16].

Потрапляючи в місця несвободи, засуджені стикаються з такими стресогенними факторами: позбавлення волі, соціальна ізоляція, ворожість середовища, невизначеність майбутнього, втрата соціальних зв’язків, стигматизація, нудьга й відсутність стимулів. Стрес за таких умов стає не лише природною реакцією на обставини ізоляції та обмеження волі, але й потужним

фактором, що безпосередньо впливає на психологічний стан засуджених, їхню поведінкову активність та мотивацію до змін.

Ці чинники формують емоційний тиск, який може як посилювати, так і послаблювати мотивацію до змін [2, с. 68–70].

Значна кількість наукових досліджень вказує на те, що високий рівень стресу здатен спричиняти деструктивні зміни в поведінці та психоемоційному стані засуджених. Зокрема, це виявляється в розвитку депресивних розладів, тривожності, агресивних реакцій або формуванні апатичних настроїв. Високий рівень стресу також може призвести до зниження мотивації до змін, оскільки людина починає концентруватися на подоланні негативних емоцій, що обмежує її здатність до самоаналізу та конструктивної взаємодії з оточенням.

Важливим аспектом дослідження цієї проблеми є глибоке вивчення факторів, які можуть сприяти трансформації стресу з деструктивного на конструктивний. У сучасному світі, де рівень стресових ситуацій постійно зростає, особливо важливо розуміти, як перетворити негативний вплив стресу на ресурс для розвитку та особистісного зростання [2, с. 68–70].

Одним із ключових факторів, що може впливати на таку трансформацію, є усвідомлення власних вчинків та їх наслідків. Коли людина здатна аналізувати свої дії та розуміти, як вони впливають на життя її та оточення, вона отримує можливість переосмислити свої життєві цінності та пріоритети. Наприклад, якщо засуджений усвідомлює, що реакція на певну ситуацію була надто агресивною або деструктивною, це може стати поштовхом до розвитку нових моделей поведінки. Це усвідомлення стає каталізатором для змін, оскільки змушує особу шукати способи адекватнішого реагування на стресові обставини.

Отже, певний рівень стресу може відігравати важливу та конструктивну роль у мотиваційному процесі особистості.

Перебування в місцях позбавлення волі може бути своєрідною «точкою перелому» для багатьох засуджених. Це період, коли людина має можливість зупинитися, відірватися від звичного оточення та переосмислити свої дії. У цей момент стрес може стати каталізатором для початку особистісних змін, стимулюючи індивіда до пошуку шляхів самовдосконалення та розвитку нових життєвих стратегій [3, с. 57–58].

У цьому контексті особливо ефективними є методики когнітивно-поведінкової терапії (далі – КПТ). КПТ спрямована на виявлення і корекцію негативних мисленнєвих шаблонів, які можуть підсилювати відчуття стресу або сприяти його деструктивному впливу. Застосування технік КПТ дозволяє не лише формувати нові способи реагування на стресові ситуації, а й розвивати стратегічне мислення, яке допомагає особі краще керувати своїми емоціями та поведінкою. Завдяки КПТ особа може навчитися бачити у стресових ситуаціях можливість для навчання та зростання, а не лише загрозу чи покарання.

Розуміння взаємозв’язку між стресом та мотивацією до змін є важливою складовою сучасних підходів до ресоціалізації осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. Застосування комплексних заходів, орієнтованих на

зниження деструктивного впливу стресу та стимулювання мотиваційної готовності до змін, сприятиме успішній інтеграції засуджених у суспільство після звільнення.

Ефективність ресоціалізаційних програм значною мірою залежить від врахування психологічних особливостей засуджених, їхнього рівня стресу та готовності до змін [4]. Розроблення індивідуалізованих підходів до ресоціалізації має ґрунтуватися на глибокому розумінні психологічних процесів, що відбуваються під впливом стресових факторів, а також на усвідомленні мотиваційної готовності до особистісних змін. Це дозволить знизити рівень рецидивної злочинності, підвищити ефективність реабілітаційних програм та сприятиме формуванню більш гуманного, безпечного та соціально відповідального суспільства.

Отже, комплексний підхід до вивчення феномену стресу та його впливу на мотивацію до змін дозволить поглибити розуміння психологічних процесів, що відбуваються у засуджених в умовах ізоляції. Це сприятиме розробленню нових моделей ресоціалізації, що враховуватимуть індивідуальні особливості та потреби засуджених, створюючи умови для їхньої успішної інтеграції у соціум після звільнення.

Список використаних джерел

1. Кабанов О. М. Особистість засудженого та соціально-психологічні особливості відбування довічного позбавлення волі : збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків : Право, 2018. Вип. 28. С. 121–131.
2. Максимова Н. Ю. Психологічна профілактика суїциду та агресивної поведінки у засуджених до довічного позбавлення волі : методичні рекомендації. Київ : Паливода А. В., 2011. 128 с.
3. Чалий І. С. Соціальна реабілітація засуджених : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2021. 218 с.
4. Типові посадові обов’язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора : наказ Міністерства юстиції від 17.01.2017 № 100/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1866-13 (дата звернення: 09.05.2025).
5. Lauren C. Porter. Being «on Point»: Exploring the Stress-related Experiences of Incarceration. *Society and Mental Health*. 2018. May 14. P. 1–17.

ПРОГРАМИ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ВИХОВНОГО ВПЛИВУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ У КОНТЕКСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ РЕФОРМИ УКРАЇНИ

Вадим ЖУЛКОВСЬКИЙ,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри формування та
розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Володимир БАРАХТА,
старший викладач кафедри формування та
розвитку професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

У сучасних умовах реформування Державної кримінально-виконавчої служби України особливої актуальності набуває впровадження ефективних механізмів виправлення та ресоціалізації засуджених. Одним із ключових напрямів реалізації цієї мети є розроблення та застосування програм диференційованого виховного впливу, що враховують індивідуальні особливості осіб, які відбувають покарання. З огляду на вимоги Стратегії реформування пенітенціарної системи України на період до 2026 року такі програми спрямовані не лише на подолання конкретних девіантних форм поведінки (як-от зловживання психоактивними речовинами або вчинення домашнього насильства), але й на формування соціально значущих навичок, необхідних для успішної інтеграції у суспільство після звільнення.

На виконання Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року [7] та відповідно до Порядку розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 08.11.2021 № 3992/5 [6], у співпраці з міжнародними та національними експертами розроблені проєкти корекційних програм, які затверджені наказами Міністерства юстиції України:

– наказ Міністерства юстиції України від 14.11.2024 № 3294/5 «Про затвердження корекційної програми «Реабілітація осіб, які вживають психоактивні речовини»;

– наказ Міністерства юстиції України від 28.11.2024 № 3449/5 «Про затвердження корекційної програми «Подолання домашнього насильства»;

– наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2024 № 3741/ 5 «Про затвердження корекційної програми «Соціально-психологічна адаптація до умов позбавлення волі для осіб, вперше засуджених»;

– наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2024 № 3744/5 «Про затвердження корекційної програми «Свідомий вибір»: профілактика вживання психоактивних речовин»;

– наказ Міністерства юстиції України від 27.12.2024 № 3771/5 «Про затвердження корекційної програми «Я – тато, або все про виховання».

Програма «Реабілітація осіб, які вживають психоактивні речовини» розроблена для роботи із засудженими, які стикаються з проблемами з вживанням психоактивних речовин (далі – ПАР) [2]. Вона базується на когнітивно-поведінковій терапії (КПТ) та передбачає зміну патернів мислення, що сприяють вживанню ПАР. Програма покликана підвищити когнітивний дисонанс та мотивацію засуджених осіб для припинення зловживання ПАР шляхом надання її учасникам допомоги в отриманні уявлення про шкоду, пов’язану із вживанням ними психоактивних речовин, полегшити процес змін та вибір подальшої реабілітації, сформувати в учасників належне розуміння проблеми, навички для підтримки змін після завершення кожного рівня професійного втручання. Мета програми – досягнення позитивних змін у поведінці засуджених із проблемним вживанням ПАР, які дозволять їм подолати бажання вживати психоактивні речовини, як під час перебування в установах виконання покарань, так і після звільнення. Оцінювання ефективності програми здійснюється через анкетування, спостереження та аналіз рівня рецидивності серед учасників програми після її завершення.

Корекційна програма «Подолання домашнього насильства» призначена для осіб, які вчинили домашнє насильство або перебувають у групі ризику, демонструють жорстоку та насильницьку модель спілкування, мають проблеми з управлінням агресію, не здатні розв’язувати проблеми ненасильницьким шляхом, виявляють інтолерантне ставлення до оточення [1]. Вона має на меті зміну агресивних моделей поведінки та формування навичок ефективного розв’язання конфліктів. Оцінка ефективності проводиться через аналіз змін у поведінці учасників, зворотний зв’язок від їхніх партнерів та родини, моніторинг повторних випадків насильства.

Програма «Соціально-психологічна адаптація до умов позбавлення волі для осіб, вперше засуджених» спрямована на допомогу особам, які вперше опинилися в місцях позбавлення волі [4]. Основна мета – психологічна підтримка, формування адаптаційних механізмів та соціальних навичок, які допоможуть їм ефективно пристосуватися до нових умов та уникнути негативного впливу кримінального середовища.

Для ефективного засвоєння матеріалу використовуються інтерактивні методи – тренінги, рольові ігри, дискусії, а також індивідуальна робота. Оцінка ефективності проходження програми здійснюється шляхом анкетування учасників до та після завершення курсу та за допомогою якісних і кількісних методів. До якісних методів належать аналіз змін у поведінці учасників, рівень їхнього залучення до процесу адаптації та відгуки самих засуджених. Кількісні методи охоплюють анкетування й тестування на рівень стресостійкості, тривожності та здатності до соціальної взаємодії.

Корекційна програма «Свідомий вибір»: профілактика вживання психоактивних речовин» розроблена для неповнолітніх дівчат і хлопців віком 14–18 років, а також молоді до 22 років, які відбувають покарання в установах виконання покарань для неповнолітніх (виховних колоніях) [3]. Заняття спрямовані на поглиблення знань про наслідки вживання ПАР, розвиток навичок саморегуляції та самоконтролю, усвідомлення необхідності застосування стратегій зменшення шкоди від вживання ПАР, а також на підвищення мотивації до відмови від зловживання ПАР. Оцінка ефективності містить тестування рівня знань про ПАР до і після проходження програми, оцінку змін у поведінці підлітків, їхню готовність до соціальної адаптації.

Програма «Я – тато, або все про виховання» розроблена для чоловіків, які бажають покращити свої батьківські навички та поглибити взаємодію з дітьми [5]. Основна мета – підготовка до відповідального батьківства, розвиток емоційної близькості між ними та дітьми, а також формування навичок ефективного спілкування в сім’ї. Програма базується на інтерактивних заняттях, групових дискусіях, вправах для саморефлексії, а також практичних завданнях, які допомагають учасникам застосовувати отримані знання на практиці. Також передбачена система моніторингу ефективності програми шляхом аналізу змін у поведінці та сприйнятті батьківської ролі серед учасників. Використовуються анкетування до та після програми, тести на рівень емоційного інтелекту, а також аналіз конкретних прикладів покращення стосунків між батьками та дітьми.

У період реформування пенітенціарної системи України програми диференційованого виховного впливу відіграють ключову роль у процесах виправлення та ресоціалізації засуджених. Їхня ефективність полягає у цільовій спрямованості, науково обґрунтованому підході та орієнтації на індивідуальні потреби та проблеми кожної категорії засуджених. Різноманітність програм, від подолання залежностей і домашнього насильства до формування відповідального батьківства, дозволяє комплексно впливати на поведінку осіб, що відбувають покарання, забезпечуючи не лише зменшення ризику рецидиву, але й успішну соціальну інтеграцію після звільнення. Подальше вдосконалення та впровадження таких програм є важливою умовою ефективного функціонування кримінально-виконавчої системи та підвищення рівня безпеки в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Про затвердження корекційної програми «Подолання домашнього насильства» : наказ Міністерства юстиції України від 28.11.2024 № 3449/5.
2. Про затвердження корекційної програми «Реабілітація осіб, які вживають психоактивні речовини» : наказ Міністерства юстиції України від 14.11.2024 № 3294/5.

3. Про затвердження корекційної програми «Свідомий вибір»: профілактика вживання психоактивних речовин» : наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2024 № 3744/5.

4. Про затвердження корекційної програми «Соціально-психологічна адаптація до умов позбавлення волі для осіб, вперше засуджених» : наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2024 № 3741/5.

5. Про затвердження корекційної програми «Я – тато, або все про виховання» : наказ Міністерства юстиції України від 27.12.2024 № 3771/5.

6. Про затвердження Порядку розроблення, реалізації та оцінки результатів проходження програм диференційованого виховного впливу на засуджених : наказ Міністерства юстиції України від 08.11.2021 № 3992/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1453-21#Text (дата звернення: 10.04.2025).

7. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 10.04.2025).

ПЕНІТЕНЦІАРНА ТА ПОСТПЕНІТЕНЦІАРНА ЗЛОЧИННІСТЬ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ

Поліна КОВАЛЬСЬКА,
старший викладач центру спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України

Система кримінального покарання відіграє ключову роль у підтриманні правопорядку та справедливості в суспільстві. Проте ефективність цієї системи значною мірою визначається не лише виконанням покарання, а й тим, наскільки вдало здійснюється профілактика повторної злочинності – як у процесі відбування покарання, так і після звільнення. Пенітенціарна та постпенітенціарна злочинність в Україні становлять серйозну загрозу для громадської безпеки, адже високий рівень рецидиву вказує на слабкість механізмів ресоціалізації та реінтеграції колишніх засуджених у суспільство.

Поняття «рецидив» у перекладі з латинської мови означає «той, що відновлюється», «повторюється» [1, с. 215].

Згідно зі статтею 34 Кримінального кодексу України «рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення» [2].

Слід зазначити, що на сьогодні в Україні зберігається високий рівень рецидивної злочинності, що пов’язано з низкою чинників:

– низький рівень забезпечення освітніх, професійних і психологічних програм у місцях позбавлення волі;

– недостатня взаємодія державних органів з громадським сектором;

– відсутність ефективного механізму соціального супроводу після звільнення;

– обмежений доступ до працевлаштування, медичної та психологічної допомоги для звільнених осіб;

– суспільна стигматизація осіб, які мають кримінальне минуле.

Разом з тим спостерігаються й позитивні зрушення: розвиток системи пробації; робота центрів з надання безоплатної правничої допомоги; участь громадських організацій у ресоціалізації; впровадження індивідуальних планів роботи з клієнтами пробації.

Однак система залишається фрагментарною та не забезпечує стійкого запобігання повторним злочинам.

Досвід таких країн, як Норвегія, Німеччина, Канада доводить, що саме гуманістичний підхід до особи засудженого сприяє зменшенню злочинності в довгостроковій перспективі.

Норвегія має один з найнижчих у світі рівнів рецидиву. Основні принципи: повага до прав людини, відкритість до суспільства, підготовка до звільнення ще з перших днів перебування в ув’язненні. Ув’язнені мають доступ до освіти, роботи, психологічної допомоги.

У Німеччині важливу роль відіграють програми соціального патронажу після звільнення, у яких беруть участь як державні, так і недержавні структури. Значна увага приділяється індивідуальним планам ресоціалізації.

Канада робить акцент на індивідуальному підході до кожного засудженого, партнерстві з громадами та впровадженні програм зменшення шкоди, психокорекції та розвитку життєвих навичок.

Саме тому важливим є вивчення кращих міжнародних практик, які демонструють ефективність гуманістичного та комплексного підходів до мінімізації рецидиву через соціальну адаптацію, психологічну підтримку, професійну підготовку та правовий супровід.

Запобігання пенітенціарній та постпенітенціарній злочинності – це не лише завдання кримінально-виконавчої системи, а й комплексна соціальна проблема, яка вимагає міждисциплінарного підходу та міжвідомчої співпраці. Вивчення міжнародного досвіду дозволяє адаптувати найкращі практики до українських реалій, а їх поєднання з уже наявними національними ініціативами може стати запорукою ефективної протидії рецидиву та формування безпечного суспільства з урахуванням світового досвіду.

Україні необхідно продовжувати реформування пенітенціарної системи з орієнтацією на європейські стандарти, що дозволить не лише зменшити рівень повторних злочинів, а й сформувати більш безпечне, соціально стійке суспільство.

ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОВІЧНО УВ’ЯЗНЕНИХ

Ірина КУЩЕНКО,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
завідувачка кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»;
Григорій ЙОВДІЙ,
студент 2 курсу передвищої освіти
за спеціальністю 231 «Соціальна робота» Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»,
довічно ув’язнений

Проблема ресоціалізації довічно ув’язнених осіб набуває дедалі більшої актуальності в контексті гуманізації кримінально-виконавчої системи та забезпечення прав людини. Особливість цього контингенту полягає у тривалому перебуванні в умовах ізоляції, що призводить до глибоких змін у соціальній поведінці, мотиваційній сфері та особистісній структурі. Водночас ігнорування потреб довічно ув’язнених у психологічній підтримці, освіті, праці та соціальній взаємодії лише поглиблює їхню соціальну ізоляцію й унеможливлює позитивні зміни.

Попри наявність нормативно-правової бази щодо забезпечення умов для ресоціалізації практична реалізація цієї функції в установах виконання покарань, зокрема в УВП № 8 (м. Житомир), стикається з низкою труднощів. Це і дефіцит фахівців, і обмеженість ресурсів, і недостатня індивідуалізація підходів до роботи з довічно ув’язненими. У зв’язку з цим постає необхідність вивчення та вдосконалення шляхів і методів ресоціалізації, які б відповідали як міжнародним стандартам, так і реальним умовам функціонування пенітенціарних закладів в Україні.

Питання ресоціалізації осіб, які відбувають довічне позбавлення волі, розглядаються у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників крізь призму пенітенціарної педагогіки, психології, соціальної роботи та кримінології. Зокрема, у наукових працях О. Бандурки, О. Литвинова, М. Хавронюка акцентується увага на важливості гуманізації кримінально-виконавчої системи та впровадженні індивідуалізованих програм впливу [1–3]. Психологічні аспекти ресоціалізації розкрито в роботах С. Максименка, О. Чабан та І. Клименка, які підкреслюють значення розвитку емоційного інтелекту, корекції девіантної поведінки та формування здатності до саморефлексії у засуджених [4–6]. Дослідники наголошують, що успішність ресоціалізації тісно пов’язана з рівнем психологічної підтримки, стабільністю соціальних зв’язків та доступом до освітніх і культурних програм. У сучасних дослідженнях (О. Колб, Н. Шестакова, О. Журавльова) також висвітлюється практика впровадження інклюзивного освітнього середовища в установах виконання покарань як засобу підвищення мотивації до змін і розвитку резильєнтності у довічно ув’язнених [7–9]. Зарубіжні науковці (J. Liebling,

S. Maruna, S. Day) звертають увагу на потребу у трансформаційному підході до ресоціалізації, що ґрунтується на підтримці людської гідності, внутрішніх ресурсів особистості та створенні умов для позитивної ідентичності [10–12]. Попри наявність теоретичних напрацювань у сучасній науковій думці недостатньо уваги приділено аналізу реального стану й ефективності методів ресоціалізації в українських установах, зокрема щодо осіб, які відбувають довічне позбавлення волі. Це вказує на необхідність подальших емпіричних досліджень і розроблення практичних рекомендацій, адаптованих до умов функціонування пенітенціарних установ України.

Одним із ключових чинників ефективної ресоціалізації осіб, які відбувають довічне позбавлення волі, є створення освітнього простору, що сприяє формуванню позитивної самоідентичності, розвитку критичного мислення та внутрішньої мотивації до змін. На базі ДУ «Житомирська установа виконання покарань (№ 8)» реалізується освітньо-виховна ініціатива за участю викладачів Відкритого міжнародного університету «Україна», що передбачає систематичні заняття з філософії, психології та правознавства для довічно ув’язнених.

Зазначені дисципліни обрані не випадково. Заняття з філософії сприяють розвитку здатності до саморефлексії, осмислення власного життєвого шляху, критичного переосмислення особистих вчинків та моральних засад. Вивчення психології допомагає засудженим краще усвідомити свої емоції, розвивати навички саморегуляції, опановувати механізми подолання агресії, тривожності та формувати емпатійне ставлення до інших. Юридичні знання своєю чергою дозволяють учасникам програм глибше розуміти свої права, засади правової держави та механізми взаємодії із суспільством у рамках правових норм.

Значну роль у досягненні позитивного ефекту відіграє інклюзивність освітнього процесу, який побудовано на засадах партнерства, поваги до гідності особистості та визнання потенціалу до змін навіть за найскладніших обставин. Практичне впровадження таких занять продемонструвало, що навіть серед осіб із довічними вироками можливе пробудження гуманістичних цінностей, відновлення внутрішньої відповідальності та поступова зміна світоглядних орієнтирів.

У результаті участі в програмі спостерігається зниження конфліктності, посилення самодисципліни, зростання інтересу до читання, саморозвитку та взаємодії з викладачами і між собою. Також учасники виявляють готовність брати участь у соціальних проєктах, зокрема через написання есе, листів до молоді, участь у дискусіях на теми моралі, права та людської гідності.

Таким чином, досвід організації освітнього простору в УВП № 8 засвідчує, що систематична просвітницька та гуманітарна робота з довічно ув’язненими може стати реальним інструментом їх ресоціалізації навіть в умовах обмеженої свободи. Розвиток подібних ініціатив потребує підтримки з боку держави, громадянського суспільства та академічної спільноти як складова комплексного підходу до гуманізації пенітенціарної системи України.

Ресоціалізація довічно ув’язнених осіб є складним і багатогранним процесом, що вимагає міждисциплінарного підходу та належної організації середовища, яке стимулює особистісне зростання, розвиток самосвідомості та соціально прийнятної

поведінки. Досвід реалізації освітньо-гуманітарної програми на базі ДУ «Житомирська установа виконання покарань (№ 8)» за участю Відкритого міжнародного університету «Україна» демонструє позитивні результати впровадження систематичних занять з філософії, психології та права.

Результати спостережень підтверджують, що навіть за умов довічного ув’язнення можливе формування нових світоглядних орієнтирів, розвиток навичок рефлексії, саморегуляції та правосвідомості. Інклюзивний освітній підхід, що ґрунтується на повазі до гідності особистості, відкриває потенціал для внутрішніх змін і формування відповідального ставлення до себе та інших.

Водночас ефективна ресоціалізація довічно ув’язнених потребує системної підтримки з боку державних інституцій, зокрема в частині кадрового забезпечення, розширення програм психологічного супроводу та створення умов для освітньої і культурної інтеграції. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення довготривалих ефектів подібних ініціатив, розроблення індивідуалізованих моделей ресоціалізації та адаптацію кращих міжнародних практик до українських реалій.

Список використаних джерел

1. Бандурка О. М. Кримінально-виконавча система України: теорія і практика реформування : монографія. Харків : Право, 2011. 312 с.

2. Литвинов О. М. Проблеми ресоціалізації засуджених в умовах пенітенціарної системи. *Юридична Україна*. 2019. № 9. С. 34–39.

3. Хавронюк М. І. Реформа кримінальної юстиції: актуальні питання. Київ : Атіка, 2015. 240 с.

4. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 520 с.

5. Чабан О. С. Психокорекційна робота з особами, які відбувають покарання. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Т. 7. Вип. 10. С. 56–62.

6. Клименко І. В. Емоційний інтелект у процесі ресоціалізації осіб, позбавлених волі. *Вісник НАВС*. 2021. № 4. С. 45–51.

7. Колб О. О. Інклюзивна освіта в установах виконання покарань: виклики та перспективи. *Соціальна робота і освіта*. 2022. № 3 (9). С. 112–118.

8. Шестакова Н. І. Соціальна інтеграція засуджених через інклюзивне навчання. *Педагогічні науки*. 2021. № 2. С. 33–38.

9. Журавльова О. В. Освітнє середовище в пенітенціарній системі як чинник ресоціалізації засуджених. *Теорія і практика соціальної роботи*. 2020. № 1. С. 40–46.

10. Liebling A. Prisons and Their Moral Performance: A Study of Values, Quality, and Prison Life. Oxford : *Oxford University Press*, 2004. 544 p.

11. Maruna S. Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives. Washington : American Psychological Association, 2001. 240 p.

12. Day S. Social Reintegration of Long-Term Prisoners: Evidence-Based Approaches . *Criminal Justice and Behavior*. 2018. Vol. 45 (6). P. 712–729.

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Олександр ЛЮБИЧ,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України

В Україні активно відбувається процес реформування пенітенціарної системи. Покращення освітнього рівня в місцях позбавлення волі стає одним із найбільш актуальних засобів ресоціалізації засуджених та їх підготовки до звільнення. Вивчаючи досвід закордонних країн, де запроваджена і використовується система дистанційного навчання засуджених, ми можемо долучити такий формат отримання знань в українську пенітенціарну реальність.

У виправних установах Австрії, Великої Британії, Бельгії, Німеччини та Швеції існують спеціальні системи електронного навчання засуджених. Вони мають варіативність різних курсів, декілька вебсайтів, що офіційно дозволені. Доступ до інтернету суворо контролюється персоналом виправних установ. Окрім електронної системи освіти, у деяких закордонних виправних установах також є інститут наставників, які виконують кілька ролей: для загальної підтримки стандартних умов навчання допомагають освоювати навички рахування і граматики, а також як експерти з навчальних програм для більш спеціалізованих курсів, таких як французька мова або модуль психології.

Право на освіту є одним із важливих сучасних прав кожної людини, що зафіксовано в багатьох міжнародних нормативних актах [1]. Одним із основних міжнародних документів, що закріплюють право людини на освіту, є Декларація Організації Об’єднаних Націй про освіту [2]. Емпіричні дані показують, що освіта призводить до кращих результатів стосовно фізичного і емоційного благополуччя [6].

Можливості отримання освіти у людей, які перебувають у місцях позбавлення волі, доволі обмежені. Але що освіта може їм дати? По-перше, це робить можливим реабілітацію. Самостійний розвиток допомагає людині відволіктися від тих помилок, які вона скоїла, змінитися, набути нові позитивні якості, наприклад відповідальність. Ба більше, отримання освіти допомагає зростанню рівня культури людини. По-друге, освіту можна розглядати як шанс повернення до суспільства. Люди, які мають освіту, зазвичай більш цінні для суспільства, оскільки мають більшу кількість знань, навичок та компетенцій. Відповідно суспільство скоріше прийме їх після відбуття терміну покарання. По-третє, наявність освіти дуже часто є однією з вимог для отримання роботи. Здобувши нову професію, засуджений має можливість отримати роботу після завершення терміну покарання. Таким чином, усі ті можливості, що надає освіта, допомагають засудженим розпочати нове життя без правопорушень.

Одним із прикладів успішного запровадження дистанційної освіти ув’язнених є пенітенціарна система Англії. Головним чином курси Prisoners’

Education Trust’s (далі – PET), які надають можливість розпочати нову кар’єру, незважаючи на тюремне ув’язнення, або оновити навички, що вже раніше мав засуджений. Ці курси допомагають засудженим до позбавлення волі, особливо тим, хто мав важке дитинство, проблеми зі здоров’ям і наркотиками, а також які відчули, що означає втратити, знайти себе й почати все заново. PET пропонує більше 120 різних курсів дистанційного навчання – від охорони здоров’я та соціальної допомоги до транспорту і логістики в кожній виправній установі й тюрмі Англії, Уельсу, Нормандських островів і острова Мен. Серед таких курсів – бухгалтерський облік. Отримавши сертифікат Асоціації техніків бухгалтерського обліку (AAT), учень може показати свої практичні знання в галузі бухгалтерії, які потрібні роботодавцям не тільки у Великій Британії, а й за кордоном. Курс являє міцну основу для роботи в галузі фінансів, знайомить з широким спектром принципів, методів і навичок бухгалтерського обліку, включно з бухгалтерськими операціями та засобами контролю, а також розумінням систем реєстрації витрат. Як навчальні матеріали засудженому надають компакт-диски і навчальні посібники. Курс також містить один іспит, який перевіряє рівень знань засвоєного матеріалу.

Другим, не менш популярним, є курс «Початок бізнесу». Цей курс розроблений, щоб допомогти тим, хто навчається, у створенні власного бізнесу. Засуджений може отримати практичні поради і розвинути навички, необхідні для планування, створення і розвитку бізнесу. Курс охоплює дев’ять тем, що поділені на частини. Необхідною вимогою для вступу є знання англійської мови. Незважаючи на те, що курс не містить підсумкового іспиту, до нього входить дев’ять письмових «перевірок успішності».

Програми PET охоплюють курси з таких напрямів: садівництво і догляд за тваринами, мовна підготовка, бізнес, менеджмент і IT, будівництво, стан здоров’я і безпека, мистецтво, фітнес та багато інших, які також поділені на ще більш вузьконаправлені курси [11].

Але й у виправних установах Великої Британії є свої труднощі. Центр соціальної справедливості (CSJ) з’ясував, що в більшості тюрм Англії та Уельсу навіть немає необхідних кабелів або обладнання [9]. У Великій Британії також було проведено експеримент з Відкритим університетом з використанням Moodle для надання змісту курсу [10]. Крім того, було впроваджено Віртуальний камбуз (VC), наданий Meganexus, що за своєю сутністю є безпечним інтернетом. Ті, хто навчається, використовують камбуз під керівництвом представника виправної установи в Англії та Уельсі. Але, на жаль, у зв’язку з низьким забезпеченням установ відповідними місцями доступу організація навчання залишається проблемною [12]. Нова Рамкова програма тюремної освіти (PEF), запроваджена у квітні 2019 р., направлена на розв’язання цих проблем.

Дистанційна освіта у виправних установах Австрії була запроваджена доволі давно, концепція Telfi – це для змішаного навчання. Інструктори займаються двічі-тричі на тиждень (пів дня). В інший час, що залишився, учасники самостійно працюють з програмним забезпеченням і додатковими

матеріалами (сценаріями, книгами тощо). З інструкторами можна зв’язатися через контрольований форум з навчання. Спілкування між учасниками через навчальну платформу суворо заборонено і практично неможливо. Здебільшого курси проводять у класах, обладнаних комп’ютерами, що підключені до серверів. Інтернет заборонений [5, с. 60–61].

У Австралії у виправних установах дозволено доступ засуджених до інтернет-джерел з комп’ютерних лабораторій. Функціонує інтернет-система, яка накладає відповідні обмеження на інформацію, до якої можна отримати доступ онлайн, відповідно, ті, хто навчаються, можуть відвідувати тільки місця, дозволені адміністрацією виправної установи. Засуджені в Австралії також можуть використовувати цифрові технології для отримання стипендії бакалавра й під час проходження програми підготовки з отримання вищої освіти в Університеті Південного Квінсленду. Ті, хто навчається, використовують автономну систему дистанційного навчання, установлену на їхніх ноутбуках, якими їм дозволено користуватися. Доступу до інтернету немає, матеріали курсу завантажуються безпосередньо на ноутбуки [12]. Незважаючи на те, що засуджені не мають доступу до інтернету, сітка дозволяє викладачам надавати тим, хто навчається, цифрові копії затверджених і дозволених сайтів [10].

Аналіз досвіду закордонних країн дозволяє зробити висновок, що отримання освіти засудженими потенційно допомагає процесу покращення в усіх напрямах – фінансах, сім’ї, роботі, мисленні й поведінці, позбавляє прагнення скоїти правопорушення. Але ми розуміємо, що реалізація права на освіту у виправних установах має свої перепони: недостатнє фінансування на переобладнання виправних установ під вимоги цифровізації, пенітенціарні служби здебільшого зацікавлені у цифровізації сфер забезпечення безпеки і режиму, ніж у покращенні умов для реалізації освітніх інтересів засуджених. Ще однією проблемою є низький рівень участі громадських і державних організацій у реалізації освітніх проєктів у виправних установах. На наш погляд, саме громадськість має взяти ініціативу у свої руки. Освітні організації для розширення своєї аудиторії і з метою допомоги виправленню засуджених мають під егідою Міністерства юстиції розробити єдину концепцію розвитку освіти у виправних установах, врахувавши закордонний досвід у сфері цифровізації.

Список використаних джерел

1. Кармазіна М. Загальна декларація прав людини. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 263.

2. Декларація Організації Об’єднаних Націй про освіту і підготовку у галузі прав людини : прийнята резолюцією 66/137 Генеральної Асамблеї від 19.12.2011. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/hr_education.shtml.

3. Задорожній О. В., Лобода К. С. Європейська соціальна хартія. Українська дипломатична енциклопедія : у 2-х т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004. Т. 1. 760 с.

4. Мартинов А. Ю. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 та Європейський суд. Енциклопедія історії України. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3. 672 с.

5. Таволжанський О. В. Соціально-виховна робота із засудженими до позбавлення волі : монографія / за ред. В. В. Голіни і Л. П. Оніки. Харків : Право, 2015. 192 с.

6. Дідух А. В. Освіта як спосіб виправлення та ресоціалізації засуджених. Сучасна наука кримінально-виконавчого права : матеріали «круглого столу» для студентів, аспірантів та молодих вчених (Харків, 25 квітня 2018 р.). Харків. Право, 2018. С. 113–118.

7. Give prisoners internet access to cut reoffending, says report (by Jack Loughran). *The Institution of Engineering and Technology*. URL: https://eandt.theiet.org/content/articles/2021/01/prisoners-should-be-given-internet-access-to-cut-reoffending-rates-report/ .

8. Helping prisons create learning success. City & Guilds Group websites. URL: https://www-cityandguilds-com.translate.goog/news/january-2019/prisonspress?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=nui,sc.

9. Give every prisoner in-cell access to the internet, charity tells chancellor. URL: https://feweek-co-uk.translate.goog/give-every-prisoner-in-cell-access-to-theinternet-charity-tells-chancellor/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=nui,op,sc.

10. Murphy Angela. Digital Innovations in Prison Education: A review of current initiatives. URL: https://www.researchgate.net/publication/233865776_Digital_Innovations_in_Prison_Education_A_review_of_current_initiatives/ .

11. Prisoners’ Education Trust. URL: https://www.prisonerseducation.org.uk/getsupport/prison-staff/.

12. Prisoner Learning Alliance. URL: https://prisonerlearningalliance-org-uk.translate.goog/vision-andmission/?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=ru&_x_tr_hl=ru&_x_tr_pto=op,sc.

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Олег СУШКОВ,
кандидат технічних наук, старший
науковий співробітник, доцент кафедри
фізичної і тактичної підготовки
Національної академії внутрішніх справ

Одним із пріоритетних напрямів кримінально-виконавчої політики України є виправлення та ресоціалізація засуджених. Останнім часом інтерес до цієї проблеми зріс як з наукової, так і з практичної точок зору. Зазначимо, що термін «ресоціалізація» здебільшого притаманний правовій думці пострадянських держав. У іноземних джерелах найчастіше знаходимо категорії «соціальна реабілітація», «соціальна адаптація», «реінтеграція». На нашу думку, це зумовлено тим, що в закордонних концепціях ресоціалізація перебуває переважно в парадигмі психологічної, соціологічної та педагогічної наук з урахуванням кримінологічних особливостей злочинності як соціального явища, особи злочинця, заходів щодо запобігання злочинності тощо.

Зазначимо, що концепція ресоціалізації засуджених простежується з істотних трансформацій у пенітенціарній політиці Європи наприкінці XIX ст. Саме в той час фахівці в галузі соціології та кримінології активно аналізували та досліджували ефективність такого виду покарання як позбавлення волі. Оскільки відчувалася присутність громадянського побоювання щодо зростання рецидивів та відсутність успіху в питанні реабілітації засуджених, тому німецькі, бельгійські, голландські, французькі кримінологи та юристи надавали особливого значення впливу соціальних факторів на злочинність, філософськи дискредитуючи позбавлення волі як ефективний метод ресоціалазації. Гіпотезу, що ув’язнення здатне призвести до ефективного виправлення засуджених, було визнано недійсною з теоретичної точки зору. Пошуки ефективних альтернатив ув’язнення тривали протягом усього XX ст.

Насамперед було теоретично сформульовано найбільш значущі принципи, що мали істотний вплив на еволюцію моделей ресоціалізації. Визначили принцип модуляції покарання, що означало модифікацію покарання в сенсі відбуття вироку, беручи до уваги такі фактори, як індивідуальність засудженого, досягнуті результати, показники прогресу чи випадки рецидивізму. Підкреслювалося, що основною метою покарання має бути реформація правопорушника. Таким чином, було бажаним, щоб кожен засуджений, який демонструє моральну регенерацію, мав змогу відновити свободу.

Також розробили принцип додаткових інституцій, визначили за доцільне забезпечувати додаткові заходи контролю та підтримки після ув’язнення, допоки колишній засуджений повністю інтегрується в суспільство. Після звільнення з виправної установи колишній засуджений потребував не тільки

нагляду, а й підтримки та допомоги. Реабілітація, так само, як і реінтеграція в суспільство, визнавалась як найбільш важливий захід у площині пенітенціарної політики [1].

Згодом відбулися зміни у філософії виправлення засуджених. Ці зміни стали головним впливом на процес ресоціалізації засуджених. Аналіз ефективних методів та програм нагляду за засудженими виявив деякі спільні методичні характерні ознаки, такі як принцип ризиків, принцип криміногенних факторів та використання когнітивно-поведінкової терапії під час роботи із засудженими. Було з’ясовано, що корекційні (виправні) заходи є найбільш ефективними, якщо вони базуються на цих заходах.

Нинішні міжнародні інструменти – Мінімальні стандартні правила Організації Об’єднаних Націй щодо заходів, не пов’язаних з позбавленням волі, 1990 року (Токійські правила) – встановлюють, що «компетентний орган користується широким вибором альтернативних заходів, що приймаються після винесення вироку, з метою відмови від тюремного ув’язнення та надання допомоги правопорушникам для їх швидкого повернення до нормального життя в суспільстві» [2]. Мінімальні стандартні правила Організації Об’єднаних Націй щодо заходів, не пов’язаних з позбавленням волі (Токійські правила).

Відповідно до основних принципів Мінімальних стандартних правил поводження з ув’язненими, ухваленими Радою Організації Об’єднаних Націй 30 серпня 1995 р., ув’язнення та інші заходи, які ізолюють правопорушника від навколишнього світу, завдають йому страждань уже тому, що вони відбирають у нього право на самовизначення, оскільки позбавляють свободи. Тому, крім випадків, коли сегрегація (відокремлення) видається виправданою або коли цього вимагає дисципліна, в’язнична система не повинна поглиблювати страждань, що випливають з такого становища. Тими самими правилами регламентовано, що метою і виправданням присуду до ув’язнення або взагалі до позбавлення свободи є в кінцевому результаті захист суспільства і запобігання злочинам, що загрожують йому. Цієї мети можна досягти лише тоді, коли після відбуття терміну ув’язнення і повернення до нормального життя в суспільстві правопорушник виявляється не тільки готовим, а й здатним підкоритися закону та забезпечити своє існування [3].

Ресоціалізація засуджених осіб є тривалим і складним процесом у всіх країнах світу, проте відбувається вона за будь-яких умов, різними методами та різною ефективністю. Ресоціалізація, як відомо, є «виховною, опікунською та терапевтичною діяльністю, що в поєднанні з іншими формами вторинної соціалізації повинна забезпечити:

– зміну структури особистості, яку визнали непристосованою до функціонування в певних суспільних групах;

– свідоме навчання особи нових моделей поведінки і дій, які забезпечать їй реалізацію певних суспільних ролей;

– відповідний контакт із суспільством;

– реалізацію власних потреб у прийнятний для суспільства спосіб» [4, с. 385].

Таким чином, реабілітаційні заходи протягом постпенітенціарного періоду є особливо важливими в забезпеченні дієвої соціальної реабілітації засуджених. Соціальна реабілітація ставить за мету забезпечення засудженого можливістю відновити свій соціальний статус і досягти суспільних цінностей.

Пенітенціарна система України намагається впроваджувати передові сучасні міжнародні інструменти. Одним із найпрогресивніших досягнень є запровадження інституту пробації, що займається ресоціалізацією та реабілітацією засуджених.

Базовими функціями пробації є оцінка, нагляд та необхідний рівень втручання в процесі виправлення засудженого. Особа, що звільняється з місця ув’язнення, як правило, стикається з довгостроковими проблемами, пов’язаними з працевлаштуванням, налагодженням побутових питань, навчання, інше. Варто зазначити, що відповідно до досліджень європейських громадянських опитувань негативне ставлення суспільства до засуджених є першочерговою перешкодою засудженим до працевлаштування. Іншими перешкодами є недостатній рівень освіти та державної підтримки.

Для досягнення найкращих результатів від впровадження пробації в Україні доцільно звернути увагу відповідальних органів на необхідність ідентифікації та залучення нових механізмів, що можуть сприяти позитивним змінам в антисоціальній поведінці засуджених.

Список використаних джерел

1. Simona Mesoniene. The problem of efficient resocialization: legal regulations and social demands. *Jurisprudence*. University of Wroclav, 2009. № 4 (118). P. 235–246.

2. Мінімальні стандартні правила Організації Об’єднаних Націй щодо заходів, не пов’язаних з позбавленням волі (Токійські правила). URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907.

3. Мінімальні стандартні правила поводження з в’язнями. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_212/page.

4. Sakowicz T. Oczekiwania skazanych na karę pozbawienia wolności po jej odbyciu. Tadeusz Sakowicz. Zjawiskowe formy patologii społecznych oraz profilaktyka i resocjalizacja młodzieży. Bydgoszcz, 2003. C. 385–393.

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ ЗА ІДЕОЛОГІЧНИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ

Наталія ЩЕРБИНА,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри педагогіки та професійної етики
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання)
Пенітенціарної академії України

Агресія рф проти України актуалізувала значну кількість питань, значення яких було недооцінено. Одним з таких явищ є колабораціонізм. Попри те, що цей термін було запроваджено до наукового обігу лише в минулому столітті, саме явище співпраці з ворогом відоме давно. У сучасних реаліях, в епоху глобалізації та інформатизації, прояви колабораціонізму набувають все нових і нових форм. Особливу небезпеку становить ідеологічний колабораціонізм.

За даними Служби безпеки України, станом на 15 червня 2024 року зареєстровано 9179 кримінальних проваджень за статтею 111-1 Кримінального кодексу України (колабораційна діяльність). У Єдиному державному реєстрі судових рішень є 1442 вироки у справах про колабораціонізм. Найбільше вироків з них (484) винесли за першою частиною цієї статті – про публічне заперечення російської агресії [1].

Це закономірно спричиняє необхідність пошуку спеціальних способів і дієвих методів роботи з саме з цією категорією засуджених.

Термін «колабораціонізм» (від франц. collaboration – співпраця) доволі часто вживається в історичній літературі для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній праці) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами [2]. Утім, Н. Нетеса слушно зауважує, що колабораціонізм постає як динамічна, незамкнена система, яка по мірі розвитку суспільних процесів може набувати нових проявів [5, с. 222].

Існують різні підходи до класифікації колабораціонізму, зокрема К. Д. Янішевська, А. С. Крисько поділяють колабораціонізм на вимушений, добровільний та ідеологічний [7, с. 73].

У сучасному Кримінальному кодексі колабораційною діяльністю зокрема вважається здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах [4, ст. 111-1].

Загалом інформаційний колабораціонізм є одним з найнебезпечніших явищ, з яким стикається країна, що зазнає агресії з боку іншої держави, адже співпраця місцевого населення з ворогом в інформаційній сфері, проявами якої є поширення світоглядних ідей агресора, підтримка прийнятих ним рішень, зміна орієнтирів у культурно-виховній та освітній сферах становить загрозу знищення не лише державності, а й національної пам’яті, самобутності та громадянської ідентичності її населення. З урахуванням цього інформаційна колабораційна діяльність може бути визначена як різні форми усвідомленої добровільної взаємодії громадян України з ворогом в інформаційній сфері, змістом яких є будь-які прояви циркуляції інформації на шкоду національній безпеці України.

При цьому колабораціонізм в інформаційній сфері як родове поняття охоплює різні його види – ідеологічний, культурний, освітній, кібернетичний, інформаційний колабораціонізм у тісному сенсі слова, які відрізняються метою здійснення, засобами, сферою застосування, наслідками, але в реальній дійсності нерідко набувають гібридних форм [5, с. 230].

Особливість ідеологічного колабораціонізму полягає в тому, що він ґрунтується на підтримці та пропаганді ворожої ідеології, поширення антидержавних настроїв, дезінформації або пропаганди, що шкодять державній безпеці [6, с. 73]. Серед найбільш поширених наративів ворога нині є: «Україна – країна-агресор/терорист/нацист й авторитарна держава», «України як держави не існує/це failed state», наративи про «братній народ», «росію-старшу сестру України» та «громадянську війну в країні», «Українська влада незаконна» [3].

Зважаючи на це, соціально-виховна робота з такою категорією засуджених має бути багатоаспектною, зокрема важливе місце має належати психологічним консультаціям, що мають допомогти визначити мотиви й обставини злочину. Доцільним є використання методів когнітивно-поведінкової терапії для зміни ідеологічних переконань.

Особливе місце має належати розвитку критичного мислення, а саме: формування звички використання достовірних джерел, які доводять неправдивість російської дезінформації. Важливо також працювати над формуванням інформаційної культури, а саме виробляти вміння використовувати надійні інформаційні ресурси, перевіряти інформацію з різних джерел. Слід також вивчати сучасну історію України, оскільки частина засуджених здобувала освіту ще за радянських часів з відповідними ідеологічними викривленнями. Також необхідно враховувати й можливий негативний вплив соціокультурного оточення засудженого, тому варто формувати стійкі переконання й готовність відстоювати власну позицію, самостійно приймати рішення й робити неупереджені висновки.

Таким чином, соціально-виховна робота із засудженими за ідеологічний колабораціонізм має бути системною, багатогранною і орієнтованою на формування в особи критичного ставлення до своїх вчинків, розвиток громадянської відповідальності та інтеграцію у суспільство. Враховуючи особливості цієї категорії засуджених, важливо застосовувати індивідуальний підхід, використовувати сучасні методи та залучати громадськість до процесу реінтеграції.

Список використаних джерел

1. Головатий Д. Закон про колабораціонізм переслідує українців, які виконують в окупації життєво необхідні функції. ЗМІ для змін. URL: https://cs.detector.media/reforms/texts/186231/2024-07-31-zmina-zakon-pro-kolaboratsionizm-peresliduie-ukraintsiv-yaki-vykonuyut-v-okupatsii-zhyttievo-neobkhidni-funktsii/ (дата звернення: 21.05.2025).

2. Дерейко І. І. Колабораціонізм. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : «Наукова думка», 2007. 528 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kolaboracionizm (дата звернення: 17.05.2025).

3. Дослідження впливу російської державної пропаганди на світогляд росіян та дії російських військовослужбовців, які безпосередньо задіяні у військовій агресії росії проти України. URL: https://surl.li/ucvmym (дата звернення: 17.05.2025).

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 17.05.2025).

5. Нетеса Н. Інформаційний колабораціонізм: проблемні аспекти тлумачення та застосування кримінально-правових норм. *Інформація і право*. 2024. № 4. С. 220–232.

6. Турчин Р. Колабораціонізм в Україні в умовах воєнного стану: окремі проблеми та шляхи подолання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 1. С. 71–75.

7. Янішевська К. Д., Крисько А. С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колаборaційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 4. С. 71–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2022_4_11. (дата звернення: 18.05.2025).

Тематичний напрям 6.
ПРОБАЦІЯ І ВИКОНАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ САНКЦІЙ

НАПРЯМ КОНСУЛЬТАЦІЙНО-КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ В ОЦІНКАХ ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ

Сергій ВОЛЕВАХА,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри підвищення
кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Ірина ВОЛЕВАХА,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Пенітенціарної академії України

Сучасна система пробації в Україні потребує постійного оновлення підходів до соціально-виховної роботи із засудженими особами, які відбувають покарання без ізоляції від суспільства. Консультаційно-корекційна діяльність у цій сфері дедалі більше набуває значення, оскільки дозволяє безпосередньо впливати на мислення, поведінкові установки та мотивацію суб’єктів пробації до позитивних змін. Особливої актуальності це питання набуває в умовах збройної агресії, коли соціальні функції держави зазнають додаткового навантаження. Саме тому важливо оцінити рівень підготовленості працівників пробації до реалізації цих функцій, визначити наявні перешкоди та виявити потенціал для професійного розвитку.

Мета дослідження. У фокусі дослідження перебували уявлення та практичний досвід фахівців пробації щодо важливості та доцільності консультування та корекції клієнтів пробації, місця цієї діяльності у структурі посадових обов’язків, рівня особистої підготовленості, труднощів реалізації консультаційно-корекційних практик та готовності до навчання.

Вибірка та методика. Опитування було проведено серед 261 працівника Державної установи «Центр пробації». Респондентами переважно були жінки (84 %), що загалом відповідає загальній гендерній структурі установи. Досвід роботи опитаних варіювався від менше ніж одного року до понад п’ятнадцяти років. Дослідження здійснювалося шляхом онлайн-анкетування із застосуванням авторської анкети, яка охоплювала ключові аспекти консультативно-корекційної діяльності.

Оцінка ефективності консультаційно-корекційної роботи. Аналіз відповідей показав, що працівники пробації надають цьому напряму особливого значення в контексті ресоціалізації засуджених. Вона була оцінена як найефективніший напрям соціально-виховної діяльності, обійшовши інші форми впливу, зокрема допомогу у працевлаштуванні та розв’язанні побутових

проблем. Відносно високе місце також посіли освітні заходи, однак саме консультування отримало найбільшу кількість оцінок як такий вид роботи, що має вирішальне або дуже важливе значення.

Пріоритетність консультаційно-корекційних завдань у професійній діяльності. Результати продемонстрували, що консультування та корекція посідають провідне місце серед повсякденних професійних обов’язків працівників пробації. Понад 60 % респондентів регулярно виконують консультаційно-корекційні завдання, ще близько чверті вдаються до них періодично. Для порівняння, інші види соціально-виховної роботи, зокрема реалізація пробаційних програм, мають значно нижчі показники включення до кола постійних завдань. Ймовірно, це пов’язано як із нормативними обмеженнями (не всім засудженим призначаються судом пробаційні програми, не всі працівники мають відповідну сертифікацію), так і з особистими професійними пріоритетами фахівців.

Самооцінка професійної готовності. Працівники пробації демонструють високу впевненість у власній здатності здійснювати консультаційно-корекційну діяльність: 69 % опитаних вказали, що вони повністю підготовлені до цієї роботи. Такий рівень упевненості перевищує аналогічні показники щодо інших видів соціально-виховної роботи. Проте при більш детальному аналізі з’ясувалося, що знання та вміння стосовно конкретних консультаційно-корекційних технік часто є обмеженими.

Знання щодо окремих методик. Найвищий рівень обізнаності працівники продемонстрували щодо мотиваційного інтерв’ювання – понад дві третини респондентів вважають, що володіють цим методом на достатньому рівні. Когнітивно-поведінкові підходи, зокрема зміна прокримінального мислення чи просоціальне моделювання, викликають більше труднощів – близько 40–50 % декларували відповідні знання та вміння, що вказує на потребу у спеціалізованому навчанні. Цікавим є факт, що деякі респонденти використовують у роботі методики, не охоплені анкетою, такі як гештальт-терапія, психоаналіз або параюридичне консультування, що свідчить про пошук індивідуального підходу до клієнта.

Бар’єри в реалізації консультаційно-корекційної функції. Найбільшою перешкодою для ефективної консультаційної роботи працівники вважають небажання суб’єктів пробації брати участь у такій взаємодії. Цей фактор, на думку авторів, вказує як на об’єктивну неготовність клієнтів, так і на брак у працівників навичок ефективної побудови робочого альянсу. Значною проблемою також є відсутність спеціального приміщення для проведення консультацій у багатьох працівників, що негативно впливає на атмосферу довіри. Інші поширені бар’єри — нестача часу, недостатня підготовка або недовіра до ефективності консультування.

Готовність до професійного навчання. Позитивним є те, що майже половина опитаних висловила бажання пройти додаткове навчання з консультаційно-корекційних методів. Ще 26 % респондентів не змогли дати однозначної відповіді, а відмова від навчання найчастіше пояснювалася

респондентами нестачею ресурсів, насамперед часу. Таким чином, у працівників пробації існує чіткий запит на підвищення кваліфікації, особливо у сфері сучасних консультаційно-корекційних технік.

Емпіричні дані свідчать про високу значущість консультаційно-корекційної роботи у професійній діяльності працівників пробації, а також про доволі високий рівень їхньої самооцінки у цій сфері. Водночас виявлено низку структурних та методичних бар’єрів, які стримують ефективність цих практик. Серед них — небажання клієнтів, нестача ресурсів, відсутність належних умов. Усе це свідчить про необхідність цілеспрямованого розвитку кадрового потенціалу системи пробації, зокрема через організацію фахових навчальних програм, які сприятимуть підвищенню якості соціально-виховної роботи та зменшенню ризику рецидиву злочинів серед суб’єктів пробації.

ПРОБАЦІЙНА ПРОГРАМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: НАПРЯМИ ІМПЛЕМЕНТУВАННЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ДОСВІДУ

Вікторія ВОРОЖБІТ-ГОРБАТЮК,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінально-
виконавчого права Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності
імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України

Відповідно до пункту 2 статті 50 Кримінального кодексу України виконання покарання за кримінальне правопорушення одним із важливих компонентів має «виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами» [5]. У цьому аспекті виконання покарання у виді пробаційного нагляду може передбачати проходження засудженим пробаційної програми. Кримінологічний потенціал цього інструменту має значні потенції і дає змогу втілити євроатлантичний вектор конструктивних імплементаційних практик. Тези підготовлено в межах виконання завдань фундаментальної теми «Євроінтеграційний напрям формування концепції кримінально-виконавчої діяльності в Україні» (реєстраційний номер в УКРІНТЕЇ 0124U005234), що виконується у відділі дослідження проблем кримінально-виконавчого права у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. Ця публікація в методології спирається на міркування і висновки дослідження, презентованого у колективній монографії [4], бачення вузлових напрямів розвитку кримінології в умовах продовжуваної збройної агресії проти України В. Батиргареєвою [1], розуміння стратегічного підходу в роботі щодо зменшення можливостей вчинення злочинів В. Голіною [3], попередню публікацію автора [2].

У 2025 році відзначено десяту річницю з моменту втілення пробації як системного багатокомпонентного явища гуманізації пенітенціарної системи в Україні. У широкому інформаційному просторі презентовано дані про успіх і визначні досягнення Державної установи «Центр пробації», багато уваги приділено саме успіху в запобіганні злочинності серед суб’єктів пробації. Разом з тим на тлі поточного успіху статистичні дані злочинності в Україні доволі тривожні й обумовлюють пошук рішень у конструктивних практиках країн світу, де пробація широко використовується як інтегрований кримінологічний інструмент. Зосередимо увагу на виділенні напрямів імплементування конструктивного євроатлантичного досвіду використання пробаційної програми для запобігання злочинності. У виокремленні таких напрямів ми не претендуємо на вичерпність і повноту, послуговувалися національним законодавством і арсеналом наукових розвідок стосовно ефективності ресоціалізації, корекційної, соціально-виховної роботи із засудженими особами. Також узято до уваги інформаційно-дорадчі, нормативні і практико-методичні роботи, презентовані на ресурсах Європейської конфедерації пробації [6; 7].

Перший напрям: індивідуалізація заходів і засобів запобігання злочинності через людиноцентричність і конкретику щодо забезпечення дотримання прав людини на етапах розроблення нових, оновлення та реалізації чинних пробаційних програм з різними категоріями осіб. Особливо, на наш погляд, у цьому напрямі варто зосередити увагу на диференціації суб’єктів пробації. Адже на теперішній час пробаційні програми в Україні диференційовано за критерієм віку і тематикою. Разом з тим не викликає сумнівів доцільність інших підходів. Заходи запобіжного характеру будуть ефективними, якщо корелюються з індивідуальними і віковими особливостями людини на різних етапах онтогенезу. Цей напрям розкриває імплементаційний потенціал антикриміногенності як ознаки пробаційних програм Канади, США, де подібні програми передбачають опору на сильні сторони суб’єкта пробації, диференціюються за більш розлогим переліком критеріїв.

Другий напрям: прозорість використання пробаційних програм для успішного процесу і якісних результатів шляхом опори на культуровідповідність реінтеграції і ресоціалізації суб’єкта пробації, науково обґрунтовані практики корекційного впливу, ефективні моделі співпраці з громадськістю та іншими інституціями для безпеки суспільства (приклад Канади, Нідерландів). Цей напрям має супроводжуватися наповненим якісним контентом широкого інформаційного простору про досягнення, реалізовані виклики і перспективність застосування технологій, напрацювань антропологічних наук і кримінології під час реалізації пробаційних програм.

Третій напрям: саморегуляція використання кримінологічного потенціалу пробаційних програм через незалежний моніторинг і забезпечення контролю й перевірки результатів пробаційних програм для конкретних типів чи конкретних завдань реінтеграції особи правопорушника (приклад Іспанії, Ірландії та інших країн). Кожен із запропонованих напрямів передбачає багатокритеріальну аналітику та дослідження ефективності зближення

євроатлантичної і української пробації (законодавчі ініціативи, розроблення програм, навчання фахівців пробації, предметне партнерство, у тому числі із закордонними інституціями, соцієнтальні довгострокові проєкти).

Список використаних джерел

1. Батиргареєва В. С. Виклики, що породила збройна агресія проти України: кримінологічний аналіз. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу (Київ, 24 листопада 2022 року). URL: http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/22589.

2. Ворожбіт-Горбатюк В. В. Кримінально-виконавча ідея пробаційного нагляду. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2 (22). С. 386–404. DOI: https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.314982.

3. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2020. 287 с.

4. Дотримання прав людини при виконанні покарань і поводженні із засудженими в Україні: виклики, завдання, рішення в умовах воєнного стану : монографія / наук. ред. В. Пивоваров. Харків : Право, 2024. 331 с. DOI: https://doi.org/10.31359/9786178602321.

5. Кримінальний кодекс України. Поточна редакція від 07.09.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

6. Європейська конфедерація пробації. 2024. URL: https://www.cep-probation.org.

7. Європейські правила пробації: загальна характеристика. Пробація в Україні. URL: https://probation.at.ua/index/epp_general_ukr/0-36.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЩОДО СУБ’ЄКТІВ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Алла ГНАТЧУК,
аспірантка кафедри
кримінально-виконавчого та кримінального права
ННІ права, правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України

Серед інноваційних підходів щодо трансформації кримінально-виконавчої системи України в пенітенціарну систему варто виділити такий її напрям, як посилення захисту прав і свобод засуджених та суб’єктів пробації шляхом належного виконання судового рішення відповідно до вимог міжнародних правових актів та зобов’язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством.

Зважаючи на те, що проблема дослідження виконання судових рішень щодо засуджених в Україні має свою видову характеристику, тому їх роль як регулятора суспільних відносин невпинно зростає. На жаль, ми не можемо засвідчити велику кількість монографічних досліджень, присвячених різним аспектам виконання судових рішень щодо засуджених в Україні, оскільки і на сьогодні в доктрині пенітенціарного права поки що не сформульовано усталеної та повноцінної дефініції цього поняття.

Не становить винятку й вітчизняна кримінально-виконавча наука, згідно з якою виконання судових рішень щодо засуджених в Україні розглядається як реалізація встановленого КВК України та Законом України «Про пробацію» суб’єктивного права засудженої особи на захист своїх прав і обов’язків, у разі їх порушення персоналом органів і установ виконання покарань та уповноважених органів з питань пробації, шляхом невиконання або неналежного виконання судових рішень.

Серед проблем виконання судових рішень щодо суб’єктів пробації ми виділяємо такі:

1. Виконання уповноваженими органами пробації нового виду покарання «пробаційний нагляд». Строк цього виду покарання відраховується з моменту постановки засудженого на облік відділу виконання судових рішень пробації [1]. За нашим дослідженням після постановки засудженого на облік він двічі на місяць має приходити до уповноваженого органу з питань пробації для реєстрації, під час якої в засудженого беруть пояснення для складання оцінки ризиків можливості вчинення ним повторного кримінального правопорушення.

У разі ухилення засудженого від відбування покарання у виді пробаційного нагляду, а саме систематичне порушення обов’язків, встановлених судом, або вчинення адміністративних правопорушень, уповноважений орган з питань пробації надсилає матеріали до Національної поліції за місцем розташування уповноваженого органу з питань пробації (ст. 389 КК України). Знімається з обліку уповноваженого органу з питань пробації після закінчення строку відбування покарання довідкою керівника пробації.

2. Проблема повної цифровізації системи уповноважених органів з питань пробації. Саме завдяки повній цифровізації системи пробації уповноважені органи з питань пробації спроможні будуть забезпечити виконання судових рішень щодо засуджених, які перебувають на обліку в уповноважених органах з питань пробації України. Завдяки запровадженню повної цифровізації її персонал може ефективно працювати в нових реаліях війни, не втрачаючи базу даних документів на окупованих територіях.

До речі, завдяки технічним засобам електронних комунікацій (електронна пошта, текстові повідомлення з використанням мобільного зв’язку) стало можливим для персоналу уповноваженого з питань пробації викликати обвинуваченого для складання досудової доповіді, що надає можливість ознайомитися останньому з текстом складеної доповіді. Після чого працівник пробації може прийняти рішення стосовно клопотання чи неклопотання перед

судом щодо застосування покарання до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (кримінальний проступок), не пов’язаного з позбавленням волі.

На наше переконання, розв’язання цієї проблеми створює перспективу виконання судових рішень щодо суб’єктів пробації в Україні, яка полягає у продовженні роботи Державної установи «Центр пробації» з цифровізації системи пробації, та подальшу роботу над Єдиним реєстром засуджених осіб, узятих під варту, оскільки персоналу пробації під час підготовки досудової доповіді важливо створити умови особистої безпеки в умовах слідчого ізолятора.

3. Профілактика пенітенціарного рецидиву серед суб’єктів пробації, оскільки вчинення ними під час відбування кримінального покарання без ізоляції від суспільства повторного кримінального правопорушення викликає нарікання з боку платників податків на роботу уповноважених органів з питань пробації.

4. Залучення наукового потенціалу вітчизняних учених щодо розроблення наукових інструментів у роботі із суб’єктами пробації, зокрема розроблення оцінки ризиків вчинити повторний злочин. впровадження різних видів корекційних програм відбування покарання тощо.

5. Удосконалення чинного законодавства щодо покращення роботи в системі пробації з її суб’єктами. Цьому процесу має слугувати і розширення системи видів покарань, не пов’язаних з позбавленням волі, підвищення в суспільстві розуміння вагомості професії працівника пробації, створення сучасної системи підвищення кваліфікації персоналу та його комунікація із прогресивними системами пробації у світі.

Враховуючи той факт, що Закон України «Про пробацію» визначає три види пробації відповідно до її функцій – досудову, наглядову та пенітенціарну [2], варто зазначити, що на обліку в уповноважених органах з питань пробації перебуває удвічі більше засуджених, ніж у виправних та виховних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України.

6. Функціонування уповноважених органів пробації в умовах правового режиму воєнного стану. Саме воєнний стан в Україні зумовив необхідність внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність уповноважених органів з питань пробації.

Зокрема, 03 березня 2022 року внесено зміни до Кримінального кодексу України, якими встановлено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК України). За даними Державної установи «Центр пробації», у лютому 2023 року на обліку в уповноважених органів з питань пробації перебувало 447 таких осіб. Серед них 124 особи, засуджені за колабораційну діяльність [3].

Варто також звернути увагу на той факт, що в умовах воєнного стану підрозділ уповноваженого органу з питань пробації під час окупації ворогом міг знищити або втратити особові справи суб’єктів пробації. А тому після звільнення Збройними Силами України захоплених територій особові справи

суб’єктів пробації підлягають терміновому відновленню. Для цього проводять дактилоскопіювання та виготовляють фотокартки засудженого. Уповноважений орган з питань пробації подає до суду запити для отримання копій судових рішень, які є підставою для відбування суб’єктом пробації кримінального покарання.

7. Перебування на обліку в уповноважених органах з питань пробації України засуджених за колабораційну діяльність. Поглиблене вивчення статті ст. 111-1 КК України 1, 2 і 3 частини показує, що суд може застосувати до такої категорії засуджених покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, тобто покарання, не пов’язане з позбавленням волі, але санкція статті 111-1 КК України ч. 1, 2 передбачає покарання на строк від десяти до п’ятнадцяти років.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та інших законодавчих актів щодо вдосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23.08.2023 № 3342-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text.

2. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text.

3. Пробація – новий імпульс реформи : міжнародна конференція з питань кримінальної юстиції. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/probatsiia-novyi-impuls-reformy-vidbulasia-mizhnarodna-konferentsiia-z-pytan-kryminalnoi-iustytsii.

РОЛЬ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ У ЗНИЖЕННІ РІВНЯ РЕЦИДИВУ СЕРЕД ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Андрій ГУСАК,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Повномасштабна війна в Україні призвела до різкого зростання кількості ветеранів, багато з яких повертаються до цивільного життя з психологічними травмами, втраченою соціальною орієнтацією та недовірою до держави. Це ускладнює їхню адаптацію й нерідко спричиняє конфлікт із законом. В умовах відсутності цілісної системи підтримки після демобілізації ветерани стають особливо вразливою групою для рецидиву.

Ветерани, які потрапляють у систему кримінального правосуддя, потребують іншого підходу, ніж пересічні засуджені. Їхній досвід, психоемоційні травми та соціальна дезадаптація вимагають не формального нагляду, а комплексної підтримки. Пробація у цьому випадку має виконувати не лише контрольну, а й реабілітаційну функцію – з урахуванням психологічного стану, потреб у стабільному середовищі та втрати довіри до

соціальних інституцій. За відсутності спеціалізованих програм зростає ризик повторного правопорушення.

У цьому контексті дослідження ролі пробаційних програм у роботі з ветеранами стає особливо актуальним. Метою цього дослідження є з’ясування ролі пробаційних програм у ресоціалізації засуджених ветеранів бойових дій шляхом аналізу їхніх поведінкових особливостей, а також вивчення українського та міжнародного досвіду для формування рекомендацій щодо впровадження адаптованих підходів у національну систему пробації.

Оцінка ефективності пробаційних програм неможлива без урахування специфіки ветеранів як цільової групи – зокрема їхніх психоемоційних станів, досвіду участі в бойових діях та труднощів адаптації до мирного життя. Бойовий досвід залишає глибокий відбиток на психіці: посттравматичний стресовий розлад, емоційна нестабільність, замкненість або агресія – все це ускладнює повернення до цивільного життя. Часто спостерігається коливання між гіперактивністю та апатією, небажанням будувати соціальні зв’язки й недовірою до інституцій [7].

Ці стани прямо впливають на характер правопорушень, які вчиняють ветерани. Найчастіше це епізоди побутового насильства, хуліганство або зберігання зброї – не як злочинна стратегія, а як наслідок психологічної дезадаптації. Поведінка має імпульсивний характер і формується в умовах внутрішньої напруги, відчуття ізоляції та незахищеності.

Додатково діють і соціальні фактори: безробіття, втрата життєвих орієнтирів, розпад сімейних відносин. Відсутність стабільного середовища, зростання залежності від алкоголю як форми втечі від реальності – усе це поглиблює кризу й підвищує ризик рецидиву. У таких умовах пробація має виконувати не лише контрольну, а насамперед підтримувальну функцію, забезпечуючи взаємодію з фахівцями, соціальними службами, громадою та ветеранськими організаціями [6].

Тому далі важливо зосередитися на тому, як саме пробаційні програми можуть бути дієвим інструментом ресоціалізації.

Зокрема, Центр пробації України активно співпрацює з міжнародними партнерами, такими як Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC), з метою розроблення реабілітаційних програм для ветеранів. У лютому 2025 року відбулася робоча зустріч між представниками Центру пробації та UNODC, під час якої обговорювали питання впровадження доказових практик у процес реінтеграції ветеранів та міждисциплінарні підходи до роботи з цією категорією клієнтів [11].

Крім того, у межах міжнародного проєкту EU Project Pravo-Justice, який фінансується Європейським Союзом, проводять тренінги для фахівців пробації з метою вдосконалення їхніх навичок та підготовки до роботи з різними категоріями клієнтів, включно з ветеранами. Ці тренінги сприяють підвищенню професійного рівня працівників пробації та впровадженню європейських стандартів у їхню діяльність [8].

У регіонах також реалізуються ініціативи, спрямовані на підтримку ветеранів. Наприклад, у Львівській області органи пробації співпрацюють з місцевими громадами та волонтерами для забезпечення ресоціалізації правопорушників, включно з ветеранами. Ці заходи стосуються залучення клієнтів пробації до громадських робіт та соціальних проєктів, що сприяє їхній інтеграції в суспільство та зниженню рівня рецидиву [9].

Хоча спеціалізовані пробаційні програми для ветеранів в Україні ще не запроваджені, наявні ініціативи та міжнародна підтримка створюють підґрунтя для їх розробки. Це дасть змогу краще враховувати потреби ветеранів і знижувати ризик рецидиву.

У цьому контексті особливо цінним є вивчення міжнародного досвіду, зокрема тих моделей, які вже довели свою ефективність на практиці. У США з 2008 року діють спеціалізовані суди для ветеранів – Veterans Treatment Courts (VTCs), створені для реабілітації колишніх військовослужбовців із психічними розладами або залежностями. Перший такий суд відкрився в Баффало (штат Нью-Йорк) за ініціативи судді Роберта Рассела. Модель VTCs поєднує судовий контроль з лікуванням, психотерапією, соціальними послугами та підтримкою менторів-ветеранів. Ключовими складовими є раннє виявлення учасників, індивідуальні плани роботи, система заохочень і тісна співпраця з Департаментом у справах ветеранів США [3].

Дослідження показують, що учасники VTC мають значно нижчі показники повторного правопорушення порівняно із загальною популяцією. Зокрема, національне дослідження виявило, що лише 14 % учасників VTC були повторно заарештовані протягом 12 місяців після участі в програмі, тоді як загальний рівень рецидиву у США коливається між 23 % та 46 % [4].

У Великій Британії впроваджується підхід "veteran-aware probation officers", що передбачає підготовку співробітників пробації до роботи з колишніми військовослужбовцями, які перебувають у конфлікті із законом. Цей підхід охоплює спеціалізовані програми навчання, зокрема безкоштовний онлайн-курс, розроблений Probation Institute, який допомагає ідентифікувати ветеранів серед клієнтів пробації та надавати їм відповідну підтримку [5].

Крім того, у межах системи пробації та пенітенціарної служби Великої Британії реалізуються ініціативи, спрямовані на реабілітацію ветеранів. Наприклад, у в’язниці HMP Holme House створено спеціалізований підрозділ для ветеранів, який надає підтримку, спрямовану на полегшення переходу до цивільного життя та зниження ризику рецидиву [13]. Також у Великій Британії діють програми, які передбачають залучення менторів серед колишніх військовослужбовців для підтримки ветеранів у системі кримінального правосуддя [1].

Країни, які пройшли через збройні конфлікти, розробили спеціалізовані програми для реабілітації ветеранів, спрямовані на їхню ресоціалізацію та зниження ризику рецидиву. Наприклад, Міністерство оборони Ізраїлю реалізує програми професійної реабілітації для ветеранів з ПТСР, які охоплюють оцінку, професійне консультування та допомогу в працевлаштуванні. Ці програми

спрямовані на інтеграцію ветеранів у робочу силу та зменшення ризику повторного правопорушення [2].

Служба пробації Хорватії впроваджує спеціалізовані підходи до роботи з ветеранами, які страждають на ПТСР. Це стосується навчання пробаційних працівників для розпізнавання симптомів ПТСР, співпраці з психіатричними установами та залучення ветеранів до груп підтримки. У країні діють центри реабілітації для жертв війни, які надають послуги як ветеранам, так і цивільному населенню. Ці центри забезпечують фізичну та психосоціальну підтримку, сприяючи інтеграції ветеранів у суспільство.

Міжнародний досвід свідчить, що в умовах збройного конфлікту найбільш ефективними є пробаційні підходи, які враховують індивідуальні потреби ветеранів, передбачають мультидисциплінарну взаємодію та залучення спільнот.

Для України реалістичною є поетапна імплементація окремих елементів цих моделей. Передусім йдеться про розвиток міжвідомчої взаємодії між органами пробації, Міністерством у справах ветеранів, закладами охорони психічного здоров’я та громадськими ініціативами. Другим важливим напрямом є підготовка інспекторів пробації до роботи з ветеранами, зокрема через короткострокові спеціалізовані курси. Урешті перспективним є пілотне запровадження реабілітаційних модулів, які б містили психосоціальну підтримку, менторство та групову терапію для ветеранів, засуджених до пробації [10].

Імплементація цих елементів дозволила б адаптувати наявну систему пробації до умов воєнного часу та підвищити її ефективність у запобіганні рецидиву серед ветеранів бойових дій.

Профілактика рецидиву серед ветеранів напряму залежить від системного й злагодженого підходу в пробаційній роботі. Окремі програми чи формальний нагляд без комплексної підтримки виявляються малоефективними – особливо коли йдеться про людей з бойовим досвідом, ПТСР та глибокою недовірою до інституцій. Натомість саме цілісний супровід, що передбачає раннє виявлення ризиків, індивідуальне планування та залучення громади, показує кращі результати.

В українських умовах ефективною може стати модель взаємодії пробації з медициною, ветеранськими структурами, освітніми й волонтерськими ініціативами. Такий мультидисциплінарний підхід дозволяє пробації зосередитись не лише на контролі, а й на підтримці: громада допомагає з житлом і працевлаштуванням, ветеранські організації – з менторством і довірою, а психіатрія – з діагностикою та стабілізацією стану [12].

Координована робота різних служб створює умови для справжньої зміни поведінки. У воєнний і післявоєнний період це стає ключем до запобігання рецидиву та повернення ветеранів до повноцінного життя.

Ресоціалізація ветеранів бойових дій, які перебувають у конфлікті із законом, потребує переосмислення ролі пробації в умовах війни. Психоемоційні та соціальні труднощі зумовлюють особливу природу

правопорушень і вимагають нестандартного підходу. Наявні в Україні пробаційні інструменти поки що не охоплюють специфіку цієї категорії. Зниження рецидиву можливе лише за умови системного, індивідуалізованого й мультидисциплінарного підходу. Розроблення пілотних програм, підготовка спеціалізованих кадрів і міжвідомча співпраця – реальні кроки до ефективної політики у сфері пробації ветеранів.

Список використаних джерел

1. Helping veteran offenders. Russell Webster. URL: https://www.russellwebster.com/resource-packs/helping-veteran-offenders/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).

2. Integrating Israeli Defense Force (IDF) veterans with disabilities into the workforce: characteristics and predictors. *Israel Journal of Health Policy Research.* BioMed Central. URL: https://ijhpr.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13584-019-0352-2?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).

3. New Research on Veterans Treatment Courts: An Overview of the Community Participatory Research on Veterans in Specialized Programming Project - PMC. PMC Home. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11648676/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).

4. Veterans Treatment Court: Treatment & Alternatives to Prison. URL: https://americanaddictioncenters.org/veterans/veteran-treatment-court#:~:text=While%20involved%20in%20Veterans%20court,while%20involved%20in%20treatment%20court (дата звернення: 19.05.2025).

5. Working with Veterans – Probation Institute. Probation Institute. URL: https://www.probation-institute.org/working-with-veterans?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).

6. Ерстенюк К. Соціальна робота із засудженими до реінтеграції в суспільстві. *Реформа пробації: можливість обирати майбутнє* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квітня 2024 р.) / голов. ред. О. В. Висоцька ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. С. 184–188.

7. Ковальська П., Малінковська О., Кеменяш А. Особливості функціонування системи органів пробації в умовах воєнного стану. *Реформа пробації: можливість обирати майбутнє* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квітня 2024 р.) / голов. ред. О. В. Висоцька ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. С. 215–220.

8. Новий крок у ювенальній пробації: стартував тренінг для фахівців. Пробація України. URL: https://www.probation.gov.ua/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).

9. Пробація в Україні: від пілотних проєктів до потужної служби для безпечних громад. URL: https://ukraine-inform.com/news-derzhava-borotba-z-koruptsiyeyu/135562-probac-ya-v-ukra-n-v-d-p-lotnih-pro-kt-v-do-potuzhno-sluzhbi-dlya-bezpechnih-gromad.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).

10. Пузиревський М., Сікун А. Стан наукового дослідження імплементації в україні міжнародноправових стандартів у сфері діяльності органів пробації. *Реформа пробації: можливість обирати майбутнє* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квітня 2024 р.) / голов. ред. О. В. Висоцька ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. С. 284-287.

11. Робоча зустріч Центру пробації та UNODC: спільні зусилля для реабілітації ветеранів як клієнтів пробації. *Пробація України*. URL: https://www.probation.gov.ua/Робоча-зустріч-Центру-пробації-та-unodc-сп/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).

12. Суботенко О. Пробаційні програми як метод досягнення позитивних змін у поведінці суб’єктів пробації. *Реформа пробації: можливість обирати майбутнє* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квітня 2024 р.) / голов. ред. О. В. Висоцька ; Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2024. С. 111–118.

13. Ув’язнені та випробувальний термін: ветерани. Запитання до Міністерства юстиції. URL: https://questions-statements.parliament.uk/written-questions/detail/2020-09-01/83723?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.05.2025).

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ В ПРОБАЦІЇ

Наталія ДУДКА,
старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Пенітенціарної академії України;
Олександр КОСОВ,
старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Пенітенціарної академії України

У сучасних умовах реформування кримінально-виконавчої системи України особливої ваги набуває питання впровадження гуманістичних та ефективних підходів до роботи з особами, які вчинили правопорушення, але не підлягають позбавленню волі. У зв’язку з цим система пробації як альтернативна форма кримінального покарання стає важливим елементом забезпечення справедливості, безпеки суспільства та зниження рівня рецидивної злочинності.

Соціально-виховна робота в межах системи пробації виступає одним з ключових інструментів досягнення цілей виправлення та ресоціалізації правопорушників. Через індивідуальний підхід, педагогічні та психологічні методи, спрямовані на формування правослухняної поведінки, зміну соціальних установок та розвиток навичок конструктивної взаємодії із соціальним середовищем, система пробації дозволяє особам зберігати соціальні зв’язки, залишатися в родині, продовжувати працювати або навчатися.

Важливість цієї теми також зумовлена вдосконаленням методик соціально-виховної роботи та розробленням інноваційних підходів до ресоціалізації суб’єктів пробації. Особливої актуальності вона набуває в умовах сучасних викликів: зростання рівня соціальної напруги, складної економічної ситуації, наслідків війни та збільшення кількості осіб, які потребують підтримки з боку держави в процесі інтеграції в суспільство після скоєння злочину.

Отже, дослідження соціально-виховної роботи в системі пробації є вкрай актуальним для забезпечення ефективного функціонування правової держави, зміцнення соціальної безпеки та підтримки процесів гуманізації кримінального правосуддя в Україні.

5 лютого 2015 року Верховна Рада ухвалила Закон України «Про пробацію», який став основою для розвитку інституту пробації в Україні. Законодавець визначив пробацію як систему наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов’язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [1].

Пробація як правовий інститут має низку ключових характеристик, які визначають її зміст і соціальну значущість:

– по-перше, вона орієнтована на надання підтримки особам, які вчинили правопорушення, з метою зміни їхньої поведінки та сприяння поверненню до повноцінного, правослухняного життя в суспільстві;

– по-друге, пробація виконує важливу функцію захисту суспільства та місцевих громад, знижуючи ризик повторного вчинення кримінальних правопорушень з боку осіб, які перебувають на обліку в органах пробації;

– по-третє, вона є інструментом гуманізації кримінального правосуддя, передбачаючи можливість застосування альтернатив позбавленню волі до осіб, які не становлять значної загрози для суспільства та мають потенціал для самостійного виправлення без ізоляції.

Такий підхід поєднує інтереси як правопорушника, так і суспільства, сприяючи досягненню балансу між справедливістю, безпекою та реабілітацією.

Процес позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, визначається Кримінально-виконавчим кодексом України як виправлення.

Необхідною умовою ресоціалізації, тобто свідомого відновлення засудженого у статусі повноправного члена суспільства та його повернення до самостійного, загальноприйнятого, соціально-нормативного способу життя, є процес виправлення особи. Саме виправлення виступає фундаментом для подальшої інтеграції правопорушника в соціум, оскільки передбачає зміну його ціннісних орієнтацій, установок і поведінки відповідно до норм і принципів, прийнятих у суспільстві [2].

Соціально-виховна робота в українській пробації здійснюється з урахуванням прав і свобод осіб, які перебувають під наглядом, індивідуальних

особливостей кожного, їхніх потреб і рівня ризику повторного правопорушення. При цьому забезпечується баланс між завданнями виправлення та ресоціалізації засудженого й необхідністю гарантування безпеки та захисту інтересів суспільства.

До ключових елементів цього складного, але важливого процесу, який базується на міжнародному досвіді, належать:

1. Реалізація процесу виправлення без ізоляції від суспільства. Пробація надає засудженим можливість залишатися у звичному соціальному середовищі, не розриваючи зв’язків з родиною, роботою та громадою. Такий підхід дозволяє зосередитися на психологічній, соціальній та виховній підтримці особи, формуванні її правослухняної поведінки, зменшенні ризику повторного правопорушення та ефективній реінтеграції у суспільство без створення зайвих бар’єрів.

2. Збереження соціальних зв’язків як основа стабільності. Особи, які відбувають покарання, не пов’язані з позбавленням волі, мають змогу зберігати свої соціальні ролі: працювати, підтримувати контакт з родиною, друзями та громадою. Це підсилює їхню соціальну стійкість, знижує ризик дезадаптації та суттєво підвищує шанси на успішне виправлення й запобігання рецидиву.

Міжнародний досвід у сфері пробації демонструє широкий спектр підходів до роботи з правопорушниками, які зосереджені на їхньому виправленні, ресоціалізації та профілактиці повторних злочинів. З огляду на ці практики в Україні поступово здійснюється адаптація національного законодавства та правозастосування до міжнародних стандартів, зокрема Організації Об’єднаних Націй і Ради Європи.

У міжнародних документах особливий акцент робиться на важливості соціально-виховної роботи із засудженими, що містить такі основні завдання:

1. Орієнтація виконання покарань на виправлення та ресоціалізацію осіб, а не лише на покарання.

2. Залучення засуджених до суспільно корисної та особистісно значущої діяльності, що сприяє їхній активній інтеграції у соціум.

3. Застосування індивідуального та диференційованого підходу з урахуванням особистісних особливостей, потреб і ризиків кожного засудженого.

4. Формування виховної роботи на позитивних якостях особистості, збереженні та зміцненні соціально корисних зв’язків і стосунків.

5. Мотивація засуджених до самовдосконалення, підтримка їхніх зусиль у самовихованні через педагогічне супроводження та стимулювання.

6. Використання гуманістичних, морально орієнтованих форм, засобів і методів виховного впливу, які відповідають цінностям сучасного демократичного суспільства [4].

Підсумовуючи, слід наголосити, що різноманіття методів і форм соціально-виховної роботи з особами, які перебувають під пробаційним наглядом, сприяє досягненню вагомих результатів у покращенні їх соціального середовища, розвитку внутрішнього потенціалу та здатності самостійно долати

життєві труднощі. Саме ці труднощі часто стають передумовами вчинення правопорушень або ускладнених життєвих ситуацій.

Глибоке розуміння сутності та значення соціально-виховної роботи дозволяє краще усвідомити її трансформаційний вплив на особистість. Адже це не просто супровід чи контроль, а цілеспрямована діяльність, що орієнтована на розвиток, підтримку й корекцію соціальних, моральних та культурних цінностей людини. Головна мета такої роботи – формування гармонійно розвиненої особистості, здатної відповідально взаємодіяти із суспільством, реалізовувати власний потенціал, долати життєві виклики без порушення закону та залишатися правослухняним громадянином.

Список використаних джерел

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text (дата звернення: 19.05.2025).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text (дата звернення: 19.05.2025).

3. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов’язки : міжнародний документ від 17.11.2010 № (2010)12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 20.05.2025).

4. Висоцька О., Янчук О. Multitool PRO. Інструменти та методики соціально-виховної роботи у пробації : методичний посібник. URL: https://drive.google.com/file/d/1CwUuh1K1chyPuf0pW7Ef8kxcZSS8T923/view (дата звернення: 21.05.2025).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ VR ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОБАЦІЇ

Олег ЛОВ’ЯК,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний фахівець філії Державної установи «Центр пробації»
у м. Києві та Київській області

У реаліях сьогодення процеси віртуалізації стрімко охоплюють усі сфери життя – від побуту до культури. Суспільство, занурене в цифрову реальність, породжує нову форму творчості – віртуальну культуру. Вона вже сьогодні демонструє дві яскраві тенденції. Перша – масовість, що закономірно супроводжує її функціонування та розвиток. Друга – значно глибша: віртуальна культура впливає на творчий та інтелектуальний потенціал особистості, формуючи унікальність, підкреслюючи індивідуальність.

Шалені темпи інформатизації суспільства призводять до народження нового соціокультурного виміру – віртуального простору. І саме тут, у цифрових мережах, усе частіше відбувається міжособистісна взаємодія, яка ще недавно належала лише реальному світові. Це нова реальність, яка вже не просто доповнює повсякдення, – вона формує нову картину світу. І саме тому сьогодні, як ніколи, зростає інтерес до нових науково-дослідницьких напрямів, серед яких вже особливе місце посідає віртуалістика – наука, що досліджує динаміку віртуальних мереж як культурне явище сучасності.

Уперше термін «віртуальна реальність» використав 1989 року Джарон Ланьєр, засновник компанії VPL Research, яка займалася розробкою VR-технологій. На початку 2000-х років, вивчаючи проблематику баз даних, він дійшов висновку щодо необхідності специфічної візуалізації складних моделей, наприклад у вигляді віртуальних міст, отриманих проєціюванням даних на тривимірний простір [1].

У працях багатьох учених ближнього закордоння, як правило, досліджуються лише загальні поняття віртуальної реальності [2, с. 36–39]. Представники наукових шкіл англо-саксонської правової сім’ї розглядають віртуальну реальність як простір сучасної культурної творчості [3]. Та яку б сторону віртуального світу не досліджували науковці, усе зрештою зводиться до ключового висновку: перед нами постає новий тип людини – Homo Virtualis. Це вже не просто користувач технологій, а особистість, глибоко занурена у віртуальну реальність. Для такої людини віртуальне буття часто стає важливішим за реальне, а цифровий простір – не лише місцем дії, а й способом існування [2, с. 36]. Нами підтримується думка про те, що віртуальна реальність (VR) – це сучасна технологія, яка забезпечує імітацію навколишнього середовища, дозволяючи користувачам повністю зануритися у світ, створений виключно комп’ютером. На сьогодні віртуальна реальність використовується в багатьох галузях: від розваг і освіти до медицини й навіть військової підготовки [4, с. 35-41; 5, с. 119–122].

Своєю чергою Кабінет Міністрів України розпорядженням від 13 вересня 2017 року № 655-р погодив пропозицію Міністерства юстиції України про створення з 01 січня 2018 року Державної установи «Центр пробації», який забезпечує виконання вимог Закону України «Про пробацію».

Важливим із завдань пробації насамперед є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення осіб, які засуджені до покарань, не пов’язаних з позбавленням волі, та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Працівники уповноважених органів з питань пробації Київщини постійно працюють у векторі здійснення ресоціалізації таких осіб, із наданням допомоги у плануванні та визначенні траєкторії професійного, духовного, соціального розвитку кожного клієнта пробації. Ми глибоко переконані, що така суспільно корисна діяльність має бути не епізодичною, а регулярно організованою з подальшими можливостями її вдосконалення.

Одним із прогресивних напрямів удосконалення діяльності пробації повинен стати напрям використання технологій VR. Віртуальна реальність

може і повинна стати новим інструментарієм у діяльності органів пробації. Лише уявіть собі: людина, що стоїть на межі повернення до суспільства після позбавлення волі, має можливість зробити перші кроки в умовах, максимально наближених до реальності, але без ризику або ж його мінімізацією. Це вже не фантастика, а сучасна практика. Віртуальна реальність (VR) повинна дедалі активніше впроваджуватися в систему пробації як ефективний інструмент реабілітації, підготовки до звільнення та соціальної адаптації.

Під час впровадження віртуальної реальності в діяльність служби пробації важливо розуміти про можливість винятків для деяких її клієнтів, які не можуть скористатися цією технологією. Наприклад, особи з порушеннями зору або слуху можуть стикнутися з труднощами або навіть не мати можливості брати участь у проєктах, де використовується віртуальна реальність. В Україні така практика, на жаль, не є поширеною переважно через брак фінансування та дороговартісність обладнання й програмного забезпечення, а у службі пробації ми лише починаємо говорити про такі перспективи діяльності.

VR дозволяє створювати симульовані ситуації з реального життя: пошук роботи, спілкування з родиною, конфліктні моменти в соціумі. Завдяки таким сценаріям клієнти пробації зможуть не просто тренуватися, а вчитимуться ухвалювати рішення, розв’язувати проблеми та формувати здорову комунікацію.

Це не просто технологія. Це шанс на друге життя, на гідне повернення до суспільства з новими навичками й упевненістю в собі.

Важливого значення у системі пробації під час впровадження VR технологій може набути аспект реалізації освітніх або навчальних програм чи тренінгів.

В Україні така практика вже існує, доцільність її імплементації у діяльність пробації не викликає сумнівів. Можна виділити кафедру комп’ютеризованих систем у Львівській політехніці, здобувачі вищої освіти якої мають доступ до VR технологій та мають нагоду навчатися за допомогою них, окрім цього, розробляють віртуальне середовище, у якому майбутні або недосвідчені лікарі зможуть бути присутніми на справжніх операціях різного характеру [6]. Так, 21 лютого 2020 року в ННЦ «Інститут біології та медицини» відбулося урочисте відкриття інноваційних аудиторій віртуальної реальності (Virtual reality rooms). Здобувачі вищої освіти ННЦ «Інститут біології та медицини» отримали аудиторії віртуальної реальності [7]. 15 листопада .2024 року Житомирський державний університет імені Івана Франка долучився до ініціативи МОН із впровадження VR-технологій у навчання [8]. У межах ініціативи університет отримає безкоштовні ліцензії на програмне забезпечення SimLab, що надасть здобувачам вищої освіти і науково-педагогічним працівникам можливість створювати інтерактивні освітні матеріали через віртуальні середовища. Це значно розширить можливості навчання, дозволяючи ефективніше засвоювати практичні знання та адаптувати контент до сучасних вимог [8].

Незважаючи на наявність окремих негативних аспектів, віртуальна реальність має колосальний потенціал і пропонує широкі можливості в різних галузях – від освіти й медицини до розваг і промисловості. Ця технологія кардинально змінила спосіб, у який ми взаємодіємо з інформацією і один з одним, створюючи нові інноваційні методи розв’язання службових задач.

Надзвичайно перспективними напрямами використання і впровадження віртуальної реальності в діяльності пробації можуть стати такі:

– участь пробації у процесі підготовки до звільнення – для моделювання ситуацій, з якими засуджені, які звільняються, можуть зіткнутися після виходу з місця позбавлення волі;

– поновлення соціальних зв’язків – створення симуляцій зустрічі із сім’єю або роботодавцем для спілкування та формування позитивних стосунків і зміни прокримінального мислення;

– профілактика правопорушень – моделювання ситуацій, що можуть призвести до вчинення повторних правопорушень та розвинути стратегії для уникнення таких ситуацій.

Цей перелік можливостей, звичайно, є невичерпним. Як ми вже зазначали, не слід залишати поза увагою навчання, аспекти психологічної підтримки, можливостей до експерименту, індивідуального підходу та безпекових заходів.

Технології VR можуть стати корисними і для самих працівників пробації, насамперед – керівного складу, адже цифровізація та підвищення рівня інформаційної безпеки є ключовим питанням діяльності уповноважених органів з питань пробації. З метою підвищення професіоналізму керівників уповноважених органів з питань пробації 2025 рік повинен стати роком їх інтенсивного навчання. За підтримки експертів EU Project Pravo-Justice буде створено «Школу керівника пробації», де на початковому етапі проведуть оцінку фахової компетенції, розроблять сучасний онлайн-курс для вдосконалення їх менеджерських навичок та організують серію тренінгових програм. Крім того, презентовано інноваційну систему «Оцінка компетенції працівника пробації», що сприятиме об’єктивному та всебічному аналізу професійного рівня кожного працівника [9]. Усі ці аспекти створюють ґрунтовні передумови використання VR технологій у діяльності служби пробації.

Таким чином, віртуальна реальність – технологія, що змінює світ. Вона не позбавлена недоліків. Але поруч з окремими викликами сьогодення, що стоять перед службою пробації, існує величезний потенціал, який важко переоцінити. Від освіти й медицини до індустрії розваг і важкої промисловості VR упевнено входить до найрізноманітніших сфер нашого життя, відкриваючи нові горизонти.

Ця технологія вже змінила саму сутність нашої взаємодії з інформацією, з оточенням, з людьми. Завдяки VR ми навчаємося, тренуємося, відпочиваємо, працюємо по-новому, глибше, яскравіше. Вона дає змогу зануритися в інший світ, прожити альтернативний досвід, якого ніколи не відчуєш у реальності. Віртуальність не замінює життя – вона його розширює. І саме в цьому її унікальна сила, яка потребує впровадження у сферу діяльності пробації.

Список використаних джерел

1. Джарон Ланьє. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BD_%D0%9B%D0%B0%D0%BD%D1%8C%D1%94 (дата звернення: 22.05.2025).

2. Кузнецова М. О. Віртуальна реальність як універсальна платформа аранжування вторинного мультимодального дискурсу сучасної англомовної маскультури. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V. 40. Iss. 144. P. 36–39. URL: https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/566721.pdf (дата звернення: 22.05.2025).

3. Schroeder R. Possible Worlds: The Social Dynamic of Virtual Reality Technology. Oxford : Westview Press, 1996. URL: https://dl.acm.org/doi/10.5555/524984 (дата звернення: 22.05.2025).

4. Волинець В. О. Віртуальна реальність: поняття та сутність. *Питання культурології*. 2014. Вип. 30. С. 35–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pkl_2014_30_6 (дата звернення: 22.05.2025).

5. Кузьміч І., Лов’як Н. Окремі аспекти квінтесенції поняття «віртуальна реальність». *Сучасні досягнення компанії HEWLETT PACKARD ENTERPRISE в галузі IT та нові можливості їх вивчення і застосування* : збірник тез VI міжнародної науково-практичної конференції. Київ : ДУІКТ, 2024. С. 119–122. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/p_2661_51403301.pdf (дата звернення: 22.05.2025).

6. Операції у VR-форматі: студенти програми «Інтернет речей» у Львівській політехніці розробляють застосунок для медиків. URL: https://lpnu.ua/news/operatsii-u-vr-formati-studenty-prohramy-internet-recheirozrobliaiut-zastosunok-dlia-medykiv (дата звернення: 22.05.2025).

7. Аудиторії віртуальної реальності / VR-rooms. URL: https://biomed.knu.ua/institute-activity/educational/kafedry/kafedra-genetics/spivrobitnyky/vykladachi/380-kafedry/kafedra-anatomii-ta-patolohichnoi-fiziolohii/vr-rooms.html (дата звернення: 22.05.2025).

8. Допис Житомирського державного університету імені Івана Франка. URL: www.facebook.com/zu.edu.ua/posts (дата звернення: 23.05.2025).

9. Розширена нарада Центру пробації: перспективи та стратегія розвитку. URL: https://kvs.gov.ua/new/note/14780/ (дата звернення: 23.05.2025).

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА КОРЕКЦІЙНА РОБОТА ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА ОБЛІКУ ПРОБАЦІЇ ЗА ЗЛОЧИНИ, ПОВ’ЯЗАНІ З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ НАСИЛЬСТВОМ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЕФЕКТИВНІ ПІДХОДИ

Інна МИЧКА,
провідний фахівець
(з документального забезпечення) філії
Державної установи «Центр пробації»
у Житомирській області

Гендерно зумовлене насильство (далі – ГЗН) є однією з найгостріших соціальних проблем сучасності, що має деструктивні наслідки для особистості, суспільства та держави загалом.

В Україні, попри значні законодавчі зміни та ратифікацію Стамбульської конвенції, проблема ГЗН залишається надзвичайно актуальною. Одним із ключових аспектів протидії цьому явищу є ефективна робота з особами, які вчинили такі злочини, особливо тими, хто перебуває на обліку пробації. Саме пробація як альтернатива тюремному ув’язненню відкриває можливості для корекції деструктивної поведінки та реінтеграції правопорушника у суспільство [3]. Однак така робота супроводжується численними викликами, особливо в умовах воєнного стану, що триває.

Робота з категорією засуджених за ГЗН, що перебувають на пробації, є багатогранною та вимагає врахування низки специфічних викликів [4].

Укорінені гендерні стереотипи та патріархальні настанови. Значна частина осіб, що вчиняють ГЗН, демонструють глибоко вкорінені уявлення про гендерні ролі, владу та контроль у стосунках, які часто виправдовують або мінімізують акти насильства. Подолання цих стереотипів вимагає не лише індивідуальної, а й системної просвітницької роботи. Відомий американський дослідник Дж. Ганджі підкреслює, що «патріархатні структури часто створюють культурне тло, на якому насильство проти жінок стає менш помітним або навіть прийнятним».

Неготовність до визнання та усвідомлення проблеми. Багато кривдників заперечують факт насильства, перекладають відповідальність на жертву або мінімізують тяжкість своїх дій. Це створює серйозні перешкоди для початку корекційної роботи, оскільки без усвідомлення проблеми неможливе її розв’язання та формування мотивації до змін. Українська дослідниця М. П. Ковальчук наголошує на важливості «мотиваційного інтерв’ю як інструменту для подолання опору та формування внутрішньої готовності до корекції».

Психологічні та соціальні детермінанти. Засуджені за ГЗН часто мають значний спектр психологічних проблем: низьку емпатію, імпульсивність, агресивність, досвід власного насильства в дитинстві, залежності (алкогольна,

наркотична). Соціальні фактори, такі як безробіття, відсутність житла, деструктивне соціальне оточення, лише посилюють ці проблеми.

Недостатня спеціалізація фахівців та обмеженість ресурсів. Попри розвиток системи пробації в Україні існує потреба в поглибленій спеціалізації персоналу, що працює з цією категорією засуджених. Необхідні знання у сфері гендерної рівності, психології насильства, специфічних корекційних програм.

З огляду на зазначені виклики ефективна ресоціалізація та корекційна робота вимагають комплексного, міждисциплінарного та індивідуалізованого підходу.

Важливим кроком у системній роботі з кривдниками є наявність затверджених програм для роботи з особами, які вчинили домашнє насильство. В Україні діє Типова програма для кривдників, яка розроблена на засадах когнітивно-поведінкової терапії та спрямована на корекцію агресивної поведінки, формування соціально прийнятних норм і ненасильницької поведінки. Ця програма є основою для розроблення місцевих програм та забезпечує стандартизацію підходів. Центральним елементом є впровадження саме таких стандартизованих, але адаптованих програм для осіб, що вчинили домашнє насильство та інші форми ГЗН. Ці програми мають ґрунтуватися на принципах зміни деструктивного мислення та поведінки, усвідомлення відповідальності, розвитку емпатії та формування ненасильницьких способів розв’язання конфліктів.

Основою успішної роботи є глибока та всебічна оцінка ризиків рецидиву та індивідуальних потреб засудженого. Це охоплює аналіз історії насильства, психологічного стану, соціальних факторів, ставлення до скоєного злочину та мотивації до змін. Важливо використовувати інструменти, чутливі до гендерних аспектів та вікових особливостей.

Забезпечення доступу до кваліфікованої психологічної допомоги для засуджених є критично важливим. Індивідуальна терапія спрямована на пропрацювання травм, залежностей та інших психологічних проблем, що є першопричинами агресивної поведінки.

Ресоціалізація неможлива без сприяння соціальній адаптації. Це стосується допомоги у працевлаштуванні та професійному розвитку, розв’язання житлових питань, відновлення конструктивних соціальних зв’язків (за умови безпеки жертв). Ефективність роботи значно підвищується за рахунок тісної взаємодії служб пробації з іншими державними та недержавними суб’єктами: поліцією, соціальними службами, центрами надання безоплатної правової допомоги, громадськими організаціями, які працюють з жертвами насильства, медичними закладами та освітніми установами. Цей мультидисциплінарний підхід дозволяє охопити всі аспекти життя засудженого [2].

Регулярне навчання та тренінги для фахівців пробації з питань гендерної рівності, специфіки роботи з ГЗН, нових корекційних методик та психологічних підходів є обов’язковими.

Ресоціалізація та корекційна робота із засудженими за злочини, пов’язані з гендерно зумовленим насильством, є одним з наріжних каменів ефективної системи правосуддя та запобігання насильству. Сучасні виклики, включно з наслідками воєнного стану, вимагають від системи пробації в Україні гнучкості, інноваційних підходів та постійного вдосконалення. Лише системна багатовекторна та індивідуалізована робота, заснована на науково обґрунтованих методиках, принципах поваги до прав людини, усвідомленні відповідальності за скоєне та формуванні ненасильницької поведінки, дозволить ефективно протидіяти ГЗН, запобігати рецидивам та сприяти безпечнішому суспільству для всіх.

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ІЗ СУБ’ЄКТАМИ ПРОБАЦІЇ СЕРЕД ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Наталія МОСЕНЦОВА,
начальник Берестинського районного
сектору № 2 філії Державної установи
«Центр пробації» в Харківській області

Національна безпека – це один з основних елементів, завдяки якому Україна має змогу розвиватися та забезпечувати дотримання основних принципів правової держави. Від початку повномасштабної російської агресії Верховна Рада України внесла низку змін до КК України, удосконаливши положення Особливої частини цього Кодексу, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України.

Відтак на практиці виникають питання не лише стосовно застосування нових законодавчих норм і їх співвідношення з іншими статтями КК України, але й виникає нагальна потреба розроблення та застосування нових підходів корекційної роботи з новою категорією засуджених осіб.

Враховуючи обставини, викликані збройною агресією рф проти України, зберігається тенденція до збільшення цієї категорії суб’єктів пробації. Тобто набуває актуальності питання врахування соціально-психологічних особливостей засуджених за злочини проти основ національної безпеки під час проведення оцінки ризиків їх протиправної поведінки, обрання ефективних поведінкових інтервенцій та загалом організації індивідуальної роботи з ними.

Відповідно до відомостей Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, станом на травень 2025 року на обліках уповноважених органів з питань пробації перебувають особи, засуджені за злочини проти національної безпеки в розрізі статей Кримінального кодексу України:

1. За ст. 109 КК (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади) – 66 осіб;

2. За ст. 110 КК (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України) – 118 осіб;

3. За ст. 110-2 КК (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України) – 13 осіб;

4. За ст. 111-1 КК (колабораційна діяльність) – 987 осіб;

5. За ст. 114-1 КК (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань) – 224 особи;

6. За ст. 114-2 КК (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) – 67 осіб.

Засудженим за злочини проти національної безпеки, що є клієнтами пробації, призначені різні покарання, не пов’язані з позбавленням волі: заборона обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пробаційний нагляд, штраф, звільнення від відбування покарання зі встановленням іспитового строку.

Відповідно до Закону України «Про пробацію» (ст. 13) соціально-виховна робота – це цілеспрямована діяльність персоналу органу пробації для досягнення мети виправлення засуджених. Ця діяльність проводиться за індивідуальним планом роботи із засудженим з урахуванням оцінки ризиків повторного вчинення кримінальних правопорушень та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи. Соціально-виховну роботу проводить персонал органу пробації з усіма категоріями суб’єктів пробації, крім осіб, стосовно яких готується досудова доповідь, засуджених до покарання у виді штрафу та засуджених до обмеження волі, які направляються для відбування покарання до виправних центрів. Тому соціально-виховною роботою охоплюються майже всі (крім засуджених до штрафу) клієнти серед осіб, засуджених за злочини проти національної безпеки [1].

Задля здійснення ефективної ресоціалізаційної роботи особу засуджених колаборантів варто розглядати не лише в правовому полі, але й в індивідуально-психологічному та морально-етичному. Ця категорія правопорушень вже знайшла своє суспільне усвідомлення на рівні держави, і постала необхідність прикладного значення цього явища для безпеки суспільства, що полягає у вивченні індивідуально-психологічних особливостей, проведенні оцінки ризиків вчинення колаборантами повторних кримінальних правопорушень та які методи втручання можуть бути застосовані для цієї категорії осіб або груп осіб, які вже засуджені за колабораціонізм і перебувають у полі зору пенітенціарної системи [2, с. 2–6].

Уповноважені органи з питань пробації під час планування індивідуально-виховної та корекційної роботи із засудженими за злочини проти національної безпеки України з’ясовують важливі дефініції, що впливають на визначення напрямів роботи.

Кримінологічний портрет особи колаборанта містить чотири груп ознак: соціально-демографічні (стать, вік, рівень освіти, зайнятість та ін.); соціально-рольові (громадянство, професія, сімейний стан); кримінально-правові (особливий службовий статус, що зумовлює колаборaційну діяльність, наявність чи відсутність судимості); морально-психологічні, що характеризують мотиваційне тло злочинної поведінки [3, с. 93–94].

Корекційна робота з особами, засудженими за злочини проти національної безпеки, має персональний та індивідуалізований характер, тому під час визначення напрямів та принципів такої роботи працівники пробації з’ясовують, які загальнолюдські цінності поділяє сам суб’єкт, виконують пробаційну діяльність з такими суб’єктами за можливості в очному форматі, під час періодично запланованих зустрічей працівника пробації із суб’єктом обговорюють динаміку позитивних змін у світоглядних орієнтаціях.

Ефективним методом корекції поведінки колаборантів є застосування пробаційних програм з цією категорією засуджених. Працівники, які мали досвід проведення пробаційних програм з цією категорією клієнтів, вважають найбільш ефективним застосування пробаційної програми «Зміна прокримінального мислення», оскільки ця пробаційна програма передбачає зміну когнітивних установок, які безпосередньо впливають на зміну криміногенної поведінки.

На практиці уповноважені органи з питань пробації ефективно залучають осіб, засуджених за колаборaціонізм, до волонтерської діяльності відповідно до частини третьої Закону України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI, а саме: проведення заходів, пов’язаних із збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам’яток історії та культури, місць поховання; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту та тимчасової окупації; утвердження української національної та громадянської ідентичності; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії російської федерації проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України [4].

Крім залучення засуджених за злочини проти національної безпеки до корекційних програм та волонтерської діяльності, застосовуються й інші форми корекційної роботи, серед них: профілактичні бесіди та заходи патріотичного виховання, перегляд документальних стрічок, робота із психологом, участь у тренінгах, розвиток емоційного інтелекту.

Збільшення чисельності осіб, засуджених за злочини проти національної безпеки України, на обліках органів пробації обумовлює необхідність поглибленого вивчення моделей поведінки, причин та умов, що сприяли злочинній поведінці та розробленню ефективних методів корекційного впливу

на поведінку таких осіб, їх ресоціалізації, зміні усталених систем ціннісних орієнтацій. Ефективні практики корекційної роботи з колаборантами потребують належної підготовки персоналу пробації, підвищення рівня знань щодо алгоритмів спілкування та обрання механізмів пробаційного впливу на поведінку осіб-колаборантів, використання індивідуалізованих форм роботи в кожному конкретному випадку, здійснення системної ресоціалізаційної роботи, залучення всіх наявних можливостей банку ресурсів органу пробації.

Список використаних джерел

1. Про пробацію : Закон України від 20.05.2024 № 3010-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 26.
2. Методичні рекомендації щодо індивідуалізації роботи з суб’єктами пробації з числа осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України : офіційний лист Державної установи «Центр пробації» від 14.03.2023 № 1608/45/Ян-23.
3. Лисько Т. Д., Сенько А. В. Особливості кримінологічної характеристики особи колаборанта. *Приватне та публічне право*. 2022. № 4. С. 93–98.
4. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ УПОВНОВАЖЕНИХ ОРГАНІВ З ПИТАНЬ ПРОБАЦІЇ

Крістіна СІРЕНКО,
кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України;
Оксана ДЖЕНДЖЕРО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації
Інституту професійного розвитку
Пенітенціарної академії України

На сучасному етапі розвитку кримінально-виконавчої системи України особливої актуальності набуває питання вдосконалення діяльності органів пробації, які є альтернативою традиційним формам покарання. Пробація як інститут правової системи виконує надзвичайно важливу функцію – забезпечує контроль за особами, що вчинили кримінальні правопорушення, без ізоляції від

суспільства, а також сприяє їхній ресоціалізації, реабілітації та інтеграції у суспільство.

Розвиток професійних компетентностей персоналу уповноважених органів з питань пробації є однією з ключових умов ефективності функціонування цієї системи. Таким чином, дослідження проблеми розвитку професійних компетентностей працівників пробації є своєчасним і важливим як для науковців, так і для практиків, які займаються професійним навчанням та наставництвом у діяльності фахівців системи пробації.

Професійна підготовка працівників уповноважених органів з питань пробації в Україні набула нового організаційного формату з 2023 року, коли було створено Інститут професійного розвитку Пенітенціарної академії України, що став ключовою установою у сфері навчання персоналу пробації. У процесі реорганізації Інституту було створено кафедру підвищення кваліфікації працівників пробації, яка нині виконує провідну роль у забезпеченні підвищення рівня фахової компетентності.

Діяльність кафедри спрямована на реалізацію освітніх програм підвищення кваліфікації, що відповідають сучасним вимогам до змісту та якості підготовки працівників пробації. Особлива увага приділяється розвитку комунікативних, правових, психологічних і соціальних компетентностей, які є критично важливими для успішної реалізації функцій органів пробації в суспільстві.

Кафедра здійснює підвищення кваліфікації працівників за двома освітніми програмами [1]:

– підвищення кваліфікації працівників, які працюють за трудовими договорами в Державній установі «Центр пробації» протягом першого року роботи;

– підвищення кваліфікації працівників, які працюють за трудовими договорами в Державній установі «Центр пробації» не рідше одного разу на три роки.

Щорічно освітні програми переглядаються з урахуванням доручень Міністерства юстиції України та рекомендацій Державної установи «Центр пробації», анкетування слухачів та направляються на затвердження Міністерству юстиції України.

Члени кафедри впроваджують сучасні педагогічні методики та засоби викладання, орієнтовані на практичну підготовку; проводять наукові дослідження з актуальних питань та інтегрують їх результати в практичну діяльність органів пробації з метою вдосконалення освітнього процесу й забезпечення науково обґрунтованих рішень у сфері ресоціалізації правопорушників.

Кафедра підвищення кваліфікації працівників пробації спеціалізується за такими основними напрямами:

1. Реалізація пробаційних програм.

2. Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення суб’єктами пробації, у тому числі стосовно неповнолітніх.

3. Цифровізація як складова діяльності підрозділів пробації.

4. Робота персоналу органу пробації з Єдиним реєстром засуджених та осіб, узятих під варту.

5. Організація здійснення уповноваженим органом з питань пробації наглядової пробації.

6. Когнітивно-поведінкове втручання.

7. Культура ділового мовлення працівників пробації та діловодство.

8. Особливості індивідуальної та групової роботи з неповнолітніми суб’єктами пробації.

9. Управління справами (кейс-менеджмент).

10. Взаємодія з партнерськими організаціями.

11. Організація безпечної роботи працівників пробації.

12. Організація волонтерської діяльності, пов’язаної з пробацією.

Під час освітньої діяльності активно використовується платформа дистанційної освіти «Moodle», а підсумковий контроль слухачів здійснюється на Національній освітній платформі «Всеосвіта».

Для онлайн платформи «Moodle» розроблено онлайн-курси:

1. «Розвиток у працівників пробації навичок реалізації пробаційних програм». У 2023–2024 роках успішно пройшли курс 793 особи з числа працівників Центру пробації.

2. «Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення суб'єктами пробації та індивідуальне планування роботи з ними». У 2023–2024 роках успішно пройшли навчання 147 осіб з числа працівників Центру пробації.

3. Курс з підвищення кваліфікації працівників, які працюють за трудовими договорами в Державній установі «Центр пробації». Містить модулі, відеоуроки, конспекти лекцій, корисні посилання, витяги із законодавства.

Навчання передбачає підготовку кураторів з реалізації пробаційних програм. Під час розроблення цих програм було враховано результати оцінки ризиків вчинення повторних кримінальних правопорушень щодо правопорушників. Спільною метою пробаційних програм є досягнення позитивних змін у поведінці суб’єкта пробації. Водночас кожна із затверджених програм має свою специфічну мету.

– Пробаційна програма «Зміна прокримінального мислення» для повнолітніх та неповнолітніх суб’єктів пробації;

– Пробаційна програма «Формування життєвих навичок» для повнолітніх та неповнолітніх суб’єктів пробації;

– Пробаційна програма «Подолання агресивної поведінки» для повнолітніх та неповнолітніх суб’єктів пробації;

– Пробаційна програма «Попередження вживання психоактивних речовин» для повнолітніх та неповнолітніх суб’єктів пробації;

– Пробаційна програма «Подолання домашнього насильства» для повнолітніх та неповнолітніх суб’єктів пробації.

Професійна діяльність працівників пробації потребує високого рівня фахової підготовки, міждисциплінарних знань, розвинених соціальних і

поведінкових навичок. Під час професійного навчання працівники пробації набувають такі ключові компетентності:

1. Правова компетентність

– Знання законодавства України у сфері кримінального, адміністративного, сімейного права, а також законодавства, що регулює діяльність органів пробації.

– Уміння правомірно застосовувати норми права в повсякденній професійній діяльності.

– Орієнтація в міжнародних стандартах прав людини, практиці ЄСПЛ.

2. Оціночна та аналітична компетентність

– Навички оцінки ризику вчинення повторних кримінальних правопорушень, у тому числі серед неповнолітніх.

– Вміння формувати індивідуальний план роботи із суб’єктом пробації.

– Аналіз інформації з особової справи, ведення облікової документації, робота з базами даних (зокрема з Єдиним реєстром засуджених).

3. Комунікативна та міжособистісна компетентність

– Здатність налагоджувати контакт з особами, які перебувають у конфлікті із законом.

– Навички активного слухання, ефективного спілкування, проведення співбесід і мотиваційного консультування.

– Розвиток культури ділового мовлення та ведення службової документації.

4. Психологічна та соціально-педагогічна компетентність

– Знання психологічних особливостей різних категорій правопорушників.

– Уміння застосовувати когнітивно-поведінкові підходи у роботі із суб’єктами пробації.

– Проведення групової та індивідуальної роботи з суб’єктами пробації.

– Розуміння соціальних чинників, що сприяють злочинній поведінці, та здатність допомогти правопорушнику їх подолати.

5. Інформаційно-цифрова компетентність

– Уміння працювати з електронними платформами, включно з реєстрами.

– Застосування інструментів дистанційного навчання (наприклад, платформа Moodle).

– Цифрова грамотність у сфері захисту персональних даних та конфіденційної інформації.

6. Етична та антикорупційна компетентність

– Дотримання принципів професійної етики, неупередженості, недискримінації і толерантності.

– Здатність діяти в етичних дилемах, неухильно дотримуючись морально-правових стандартів професії.

– Усвідомлення відповідальності за рішення.

7. Організаційно-управлінська компетентність

– Навички кейс-менеджменту – планування, супроводу й контролю за виконанням індивідуального плану суб’єкта пробації.

– Вміння організувати безпечну та ефективну роботу як індивідуально, так і в команді.

– Здатність до стратегічного планування, самоорганізації та самоконтролю.

8. Компетентність у взаємодії з партнерами та волонтерами

– Налагодження ефективної взаємодії з державними, громадськими та міжнародними організаціями.

– Вміння організовувати й координувати волонтерську діяльність.

– Побудова співпраці для забезпечення повноцінного соціального супроводу суб’єктів пробації.

Ці компетентності інтегруються через навчальні модулі, практичні тренінги, онлайн-курси, а також пробаційні програми, спрямовані на зміну поведінки суб’єктів пробації. Завдяки цілісному підходу до навчання працівники пробації отримують не лише знання, а й реальні інструменти для ефективної професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Положення про професійне навчання працівників Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 01.06.2023 № 2076/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0922-23#Text (дата звернення: 20.05.2025).

АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДІАГНОСТУВАННЯ КЛІЄНТІВ ПРОБАЦІЇ, ЗАСУДЖЕНИХ ЗА СЕКСУАЛЬНІ ЗЛОЧИНИ

Андрій СУЛЕЙМАНОВ,
провідний фахівець філії
Державної установи «Центр пробації»
у місті Києві та Київській області

Психологічне діагностування клієнтів пробації, які скоїли сексуальні злочини, є надзвичайно складним і відповідальним завданням. Воно вимагає глибокого розуміння природи сексуальної девіації, високого професіоналізму та етичності з боку психолога. Основною метою такої діагностики є оцінка ризиків повторного вчинення злочину, розроблення індивідуального плану реабілітації та контроль за його виконанням для забезпечення безпеки суспільства.

Ключові аспекти психологічного діагностування

1. Збір анамнестичних даних.

- Детальна кримінальна історія. Важливо отримати повну інформацію про всі вчинені злочини, включаючи характер злочинів, обставини їх вчинення, вік жертв, наявність насильства, а також будь-які спроби маскування або заперечення [1, с. 132].

- Соціальний анамнез. Дослідження сімейної історії (зокрема, досвіду насильства в дитинстві, батьківських стосунків, стилів виховання), освітнього та професійного шляху, соціальних зв’язків, досвіду роботи та адаптації в суспільстві [3, с. 74].
- Медичний та психіатричний анамнез. Інформація про перенесені захворювання, травми голови, психічні розлади (наприклад, розлади особистості, парафілії, депресія, психози), вживання психоактивних речовин. Важлива діагностика можливих розладів особистості, які можуть бути пов’язані із сексуальною девіацією (наприклад, антисоціальний розлад особистості) [6, с. 89].
- Сексуальний анамнез. Історія сексуального розвитку, досвід перших сексуальних контактів, сексуальні орієнтації, наявність парафілій (сексуальних відхилень), сексуальні фантазії та їх реалізація [8, с. 51].

2. Оцінка ризиків рецидиву.

Це один з найважливіших аспектів, що впливає на подальшу стратегію роботи з клієнтом. Використовуються стандартизовані інструменти та методики, які дозволяють оцінити динамічні та статичні фактори ризику:

- Статичні фактори ризику. Це незмінні фактори, що були присутні до або під час вчинення злочину (наприклад, вік першого сексуального злочину, кількість попередніх сексуальних злочинів, наявність чоловічих жертв, використання фізичного насильства, діагностовані парафілії).
- Динамічні фактори ризику. Це змінні фактори, на які можна впливати за допомогою терапевтичних програм (наприклад, відсутність емпатії, когнітивні спотворення, імпульсивність, проблеми з контролем гніву, соціальна ізоляція, вживання психоактивних речовин, відсутність розуміння власної проблеми).
- Захисні фактори. Це фактори, які знижують ймовірність рецидиву (наприклад, сильна соціальна підтримка, наявність стабільної роботи, участь у терапевтичних програмах, мотивація до змін, відсутність психічних розладів) [9, с. 112].

Для оцінки ризику рецидиву часто використовуються такі інструменти, як STATIC-99 (для довгострокового прогнозу рецидиву сексуальних злочинів), а також інші шкали, що оцінюють загальні криміногенні ризики.

3. Діагностика психічного стану та особистісних особливостей.

- Когнітивні спотворення. Виявлення ірраціональних переконань, що виправдовують сексуальну агресію або зменшують її наслідки, а також механізмів заперечення або мінімізації провини [2, с. 183].
- Емоційна регуляція. Оцінка здатності до управління емоціями, наявність проблем з контролем гніву, імпульсивністю, афективною лабільністю.
- Емпатія. Діагностика рівня емпатії до жертв, розуміння наслідків своїх дій. Часто сексуальні злочинці демонструють низький рівень емпатії [6, с. 108].

- Міжособистісні стосунки. Аналіз характеру формування стосунків з іншими людьми, наявність проблем з прихильністю, маніпулятивної поведінки.
- Психопатія. Діагностика ознак психопатії, що може значно впливати на ризик рецидиву та складність реабілітації.
- Парафілії. Ретельна діагностика наявності парафілій, їх виду та ступеня вираженості. Це може потребувати використання спеціалізованих опитувальників та інтерв’ю.

4. Інструменти та методи діагностики.

- Клінічне інтерв’ю. Глибоке, структуроване або напівструктуроване інтерв’ю для збору інформації та встановлення контакту з клієнтом.
- Психодіагностичні методики:
  - Опитувальники особистості. Наприклад, Міннесотський багатофазний особистісний опитувальник (MMPI-2), який може виявити патопсихологічні особливості.

Опитувальники для оцінки психопатії. Наприклад, «Психопатичний контрольний список» (PCL-R).

Спеціалізовані опитувальники для сексуальних злочинців. Існують специфічні опитувальники для оцінки парафілій, сексуальних переваг та когнітивних спотворень, пов’язаних із сексуальною агресією.

Проєктивні методики. Можуть бути використані для виявлення глибинних несвідомих конфліктів та мотивацій (наприклад, Тематичний апперцептивний тест (ТАТ), тест Роршаха), але їх інтерпретація потребує високої кваліфікації.

Спостереження. За поведінкою клієнта під час інтерв’ю та в інших ситуаціях.

Аналіз документації. Вивчення матеріалів кримінальної справи, висновків попередніх експертиз, характеристик з місць позбавлення волі [12, с. 158].

Етичні аспекти та особливості роботи.

Конфіденційність та її межі. Важливо пояснити клієнту межі конфіденційності, особливо щодо інформації, яка може вплинути на рішення суду або адміністрації пробації.

Опір та маніпуляції. Клієнти, що скоїли сексуальні злочини, часто схильні до заперечення, мінімізації провини та маніпуляцій, тому психолог повинен бути особливо пильним [10, с. 204].

Емоційне навантаження. Робота з такими клієнтами може бути емоційно виснажливою для психолога, тому важлива супервізія та особиста психогігієна [11, с. 145].

Мотивація до змін. Оцінка та робота з мотивацією клієнта до змін є ключовим фактором успішної реабілітації.

Психологічне діагностування клієнтів пробації, які скоїли сексуальні злочини, є основою для розроблення ефективних програм втручання, спрямованих на зниження ризику рецидиву та інтеграцію правопорушників у суспільство. Цей процес має бути комплексним, багатогранним і ґрунтуватися на сучасних наукових підходах та етичних принципах.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. В. Психологічні аспекти ресоціалізації правопорушників: теорія і практика. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 256 с.
2. Бондаренко І. В. Судова психологія : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 312 с.
3. Власенко Т. М. Психологічне забезпечення діяльності органів пробації. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 144 с.
4. Волеваха О. П. Психологічні аспекти оцінки ризику рецидиву в системі кримінальної юстиції. Київ : Національна академія прокуратури України, 2023. 180 с.
5. Волеваха О. П. Судово-психологічна діагностика та профілактика кримінальних девіацій. Київ, 2021. 150 с.
6. Грицак О. С. Методи діагностики психічних розладів у судовій психології. Львів : Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 200 с.
7. Кравченко М. І. Оцінка ризику рецидиву правопорушників : методичні рекомендації для психологів пробації. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2022. 98 с.
8. Литвиненко О. П. Психологічна оцінка сексуальних девіацій у кримінальному процесі. Одеса : Одеський національний університет, 2020. 135 с.
9. Мельник С. В. Психологічна допомога правопорушникам з урахуванням криміногенного ризику. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 180 с.
10. Охріменко І. В. Судово-психологічна експертиза: методика та практика. Київ : Юридична думка, 2019. 220 с.
11. Петрова Л. М. Психологічні методи оцінки та корекції поведінки правопорушників. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2021. 160 с.
12. Яценко В. П. Психодіагностика та психокорекція у системі пробації. Київ : Національна академія прокуратури України, 2022. 210 с.

Наукове видання

СУЧАСНА ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА. ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Матеріали
професійної наукової конференції
(29 травня 2025 року)

Відповідальні за випуск — А. О. Галай, Д. В. Кисельов,
Редактор літературний — О. П. Махотко

Комп’ютерна верстка і макетування — Д. В. Кисельов, Ю. О. Чайковський

Підписано до друку 20.06.2025. Формат 60×84/16.
Друк різографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 13,37.
Тираж 100 пр. Зам. № 140/25.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.

